

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ “ЈУСТИНИЈАН ПРВИ”

Академски студии од трет циклус

Студиска програма: Политички науки

Потпрограма: Меѓународни односи

***ВЛИЈАНИЕТО НА РАЗВОЈНАТА ПОМОШ КАКО ИНСТРУМЕНТ ВО
НАДВОРЕШНАТА ПОЛИТИКА НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА КИНА
КОН ЗАПАДЕН БАЛКАН***

- Докторска дисертација -

Кандидат:

М-р Ана Крстиновска

Ментор:

Проф. д-р Васко Наумовски

Скопје, 2022

БЛАГОДАРНОСТ

За тоа што оваа дисертација стана реалност, најмногу им должам на:

Семејството, Гоце, кој ми беше главна поддршка во целиот процес, Илијан и Евгениј, кои постојано ми нудеа алтернативни начини да го поминам времето и ме тераа да ја максимизирам продуктивноста во единица време, мајка ми, без чија мотивација немаше ни да почнам ни да завршам, Зорето и Љупчо, за тоа што ми обезбедија неопходно време да работам,

Менторот, проф. д-р Васко Наумовски, за постојаната достапност и скапоцените совети, професорите и тимот на Правниот факултет задолжен за реализација на докторските студии,

Фондацијата Конрад Аденауер – Скопје, за нивната стипендија и укажаните можности да го претставам истражувањето,

Фондацијата Отворено Општество Њујорк, за финансиската поддршка да споведам теренско истражување низ регионот,

Сите колеги и експерти од земјата и странство кои издвоија време да ги споделат со мене своите податоци и размислувања, меѓу кои Софче Зафировска-Крстиќ, Анастас Вангели, Орхидеја Каљошевска, Василе Андоновски, Митко Трајчулевски, Перица Иваноски, Фарук Бориќ, Љубо Грковиќ, Љиљана Стевиќ, Курт Басуенер, Денис Жишко, Стефан Владисављев, Наим Лео Бешири, Игор Новаковиќ, Иван Мркиќ, Ледион Крисафи, Марсела Мусабелиу, Силвана Лескај, Ардиан Хачкај, Орнела Липери, Марко Сошиќ, Ненад Копривица, Момчило Радуловиќ, претставниците на ГД Неар, на кинеската амбасада во Скопје и Хуавеј.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Оваа дисертација се стреми да направи анализа на влијанието на кинеската развојна помош врз петте држави од Западен Балкан – Албанија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Србија и Црна Гора во периодот 2000-2020 година. Притоа, истражувањето се осврнува на следните клучни аспекти:

- Постапката на доделување и управување со кинеската развојна помош;
- Влијанието на помошта врз различни аспекти од евроинтегративниот процес;
- Влијанието на помошта врз перцепцијата за Кина во регионот и регионалната рамнотежа на силите.

За таа цел, дисертацијата ја користи рационалистичката теоретска рамка составена од неореализмот и неолиберализмот како правци според кои моќта и асиметричната зависност меѓу државите имаат клучна улога во објаснувањето на односите и различните постапки кои државите ги преземаат со цел постигнување на сопствените интереси. Имајќи ги предвид ограничените претходни истражувања во оваа област, дисертацијата се потпира на примарни податоци јавно достапни во неколку меѓународни бази, достапната литература за Кина и нејзината развојна помош на глобално ниво, официјални документи, медиумски написи и 27 полуструктурирани интервјуа.

Историски, Кина има долга традиција во користењето на развојната помош како алатка во надворешната политика за постигнување на сопствените цели, кои некогаш се дипломатски и геополитички, како стекнување сојузници на меѓународен план и влијание врз различни политики, а некогаш се економски како обезбедување пазарни можности за сопствените банки и компании и изградба на инфраструктура во коридори важни за Кина. Тоа се дел од целите кои ја мотивираат кинеската развојна помош и за ЗБ.

Поголемиот дел од кинеската развојна помош, или соработка како што ја нарекува кинеската страна, не соодветствува сосема со дефиницијата за развојна помош на ОЕСР и западните донатори, односно претставува еквивалент на развојно финансирање под услови поповолни од пазарните, но понеповолни од оние на западните развојни банки. Државите од ЗБ добиваат кинески грантови во просечен

износ од 1-2 милиони евра годишно и, со исклучок на Албанија, преференцијални кредити со кои се во различен степен задолжени кон Ексим банката: Црна Гора - 975 милиони евра, Северна Македонија најмалку 909 милиони евра, Босна и Херцеговина - 1322 милиони евра, Србија - 7759 милиони евра.

И покрај тоа што Кина иницијално има еднаков пристап кон сите држави, имајќи го предвид различниот исход од кинеската развојна помош и останатите видови соработка, пред сè трговија, инвестиции и туризам, тешко може да се зборува за ЗБ како единствен регион во поглед на кинеското присуство. Различни фактори – геополитички, економски, домашни политички елити и јавно мислење влијаат врз интензитетот на соработката со Кина во различните држави, создавајќи континуум во кој Албанија се наоѓа на едниот крај како држава која нема и не сака да има интензивно кинеско присуство, а Србија се наоѓа на другиот крај на континуумот како најблизок кинески партнер во регионот.

Државите од ЗБ имаат асиметрична зависност во соработката со Кина што претставува извор на моќ за Кина во меѓусебните односи. Тоа е видливо и во развојната помош преку неколку аспекти. Кина е единствена опција за финансирање на дел од проектите и државите од ЗБ имаат многу ограничен простор да влијаат врз процедурата на договарање услови за задолжување и избор на изведувачи. Одредбите од договорите ја ставаат државата корисник во подредена улога во случај на спор, а едностраната условеност и дава моќ на Кина да влијае врз домашните политики на државата корисник. Координираниот пристап на кинеските чинители (влада, банка, компании) во остварување на националните интереси ѝ дава на Кина многу предности во однос на пазарните економии, како што се земјите од ЗБ или ЕУ.

Кинеската развојна помош има потенцијал да придонесе кон подобрување на социо-економскиот развој на државите кориснички и кон комплетирањето на Транс-европската транспортна мрежа во регионот на ЗБ. Но, има негативно влијание врз политичките критериуми за членство во ЕУ, како што се доброто управување, борбата против корупција и владеењето на правото, врз економските критериуми од аспект на стабилност на јавните финансии и макроекономски параметри, како и врз усогласеноста со европското аки од поглавјата 5 – јавни набавки, 8 – конкуренција, 15 – енергетика, 27 – животна средина, 30 – надворешни односи и 31 – надворешна политика.

Освен тоа, Кина ја користи развојната помош како можност да го промовира сопствениот модел на управување како основа за огромниот економски подем. Иако не ужива перцепција на донатор, барем до пред почетокот на пандемијата, благодарение на севкупната помош која ја обезбедува, како развојна, така и интервентна во борбата против КОВИД-19, општата перцепција за Кина во регионот во последните 3 години значително се подобрува, за сметка на перцепцијата за ЕУ или САД. Тоа е важно во актуелниот контекст на глобална поларизација и имплицитните очекувања од државите да „заземат страна“, бидејќи демократските влади се очекува да носат одлуки врз основа на вољата на нивните граѓани. Дополнително, тензиите на глобално ниво ги намалуваат изгледите за воспоставување повеќестрана развојна соработка меѓу ЗБ, Кина и ЕУ со цел постигнување комплементарна донаторска поддршка во интерес на развојот на регионот на ЗБ.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: развојна помош, развојно финансирање, рамнотежа на силите, неореализам, европска интеграција, Кина и Западен Балкан

EXECUTIVE SUMMARY

This dissertation aims to provide an analysis pertaining to the impact of China's development assistance on the five Western Balkan countries – Albania, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Serbia and Montenegro covering the period 2000-2020. The research focuses on the following aspects:

- The disbursement and management procedure for China's development assistance;
- The impact of the assistance on different aspects of the EU integration process;
- The impact of the assistance on the perception of China in the region and the regional balance of power.

To that objective, the dissertation applies a rationalist theoretical framework which consists of neorealism and neoliberalism as approaches which put forward the concepts of power and asymmetric interdependence between states in explaining the relations and the actions that states undertake to achieve their own interests. Given the limited previous scholarship in this area, the dissertation is based on primary data publicly available in several international databases, the available literature on China and its development assistance at the global level, official documents, media articles and 27 semi-structured interviews.

Historically, China has a long tradition of using development assistance as a foreign policy tool to achieve its own goals, which sometimes are diplomatic and geopolitical, such as gaining allies and influencing policies globally, and sometimes are economic, such as securing market opportunities for its own banks and companies and building infrastructure in corridors which are important for China. These are the objectives which also drive China's development assistance to the WB.

The bigger portion of China's development assistance, or cooperation, as the Chinese side calls it, does not correspond fully to the OECD's and Western donors' definition. It rather represents the equivalent of development finance under conditions more favourable than those on the market, but less favourable than those of the Western development banks. WB states receive Chinese grants in the amount of 1-2 million euros per year and, with the exception of Albania, preferential loans which indebt them to China's Exim Bank: Montenegro - 975 million EUR, North Macedonia around 909 million EUR, BiH - 1322 million EUR, Serbia – 7759 million EUR.

In spite of China's initially equal approach to all the countries, given the different outcomes of China's development assistance and the other types of cooperation, especially in the areas of trade, investment and tourism, it is difficult to talk about the WB as a unique region in terms of China's presence. Different factors – geopolitical, economic, domestic political elites and public opinion influence the intensity of the cooperation with China creating a continuum, where Albania is at one end, as a country which does not have nor wants to have an intensive Chinese presence and Serbia, being China's closest partner in the region is at the other end.

WB states have asymmetric interdependence in their dealings with China which provides China with a source of power in their mutual relations. This is also visible in the development assistance through several aspects. China is the only financing option for some projects and WB countries have very little space to influence the procedure of defining the loan conditions and selecting project contractors. The contract provisions put the beneficiary country in a subordinate position in case of dispute and include uni-directional conditionality which provides China with power to influence the domestic policies of the beneficiary country. Finally, the coordinated approach of Chinese stakeholders (government, bank, companies) in achieving the national interests provides China with a lot of leverage compared to market economies, such as the WB or EU countries.

China's development assistance could potentially contribute to improve the socio-economic development of beneficiary countries and to complete the Trans-European Transport Network extension to the WB. However, it has negative impact on the political criteria to join the EU, such as good governance, fight against corruption and rule of law, the economic criteria from the point of view of public finance management and macroeconomic parameters, as well as the alignment with the EU *acquis* in chapters 5 – public procurement, 8 – competition policy, 15 – energy, 27 – environment, 30 – external relations and 31 – foreign policy.

Besides, China uses its development assistance as an opportunity to promote its own governance model which underpins China's remarkable economic ascent. Although it is not perceived as a donor, at least until the beginning of the pandemic, thanks to the overall assistance it provides to the WB – both for development and ad-hoc purposes to fight COVID-19, the overall perception of China in the region in the past 3 years significantly improved, to the detriment of the EU or the USA. This is important in the current geopolitical

context of global polarization and the implicit expectations for the countries to “pick a side”, since democratic governments are expected to take decisions on the basis of their citizens will. Moreover, the global tensions reduce the likelihood to establish multi-partite cooperation between the WB, China and the EU in order to achieve complementary donor support in the interest of the WB regions’ development.

KEY WORDS: development assistance, development finance, balance of power, neorealism, EU integration, China and the Western Balkans

КРАТЕНКИ

БДП – Бруто домашен производ

БНП – Бруто национален производ

ЕБОР – Европска банка за обнова и развој

ЕИБ – Европска инвестициска банка

ЗБ – Западен Балкан

ЗНБП – Заедничка надворешна и безбедносна политика

КАМРС – Кинеска агенција за меѓународна развојна соработка

КПК – Комунистичка партија на Кина

КРП – Комитет за развојна помош

ММФ – Меѓународен монетарен фонд

ОЕСР – Организација за економска соработка и развој

ПиП – Појас и Пат

СЕП – Секретаријат за европски прашања

СЗО – Светска здравствена организација

СТО – Светска трговска организација

ТИРЗ – Технолошко-индустриска развојна зона

ЦИЕ – Централна и Источна Европа

ПРЕГЛЕД НА ТАБЕЛИ

Табела 3.1: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Албанија и НР Кина, 2000-2020

Табела 3.2: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во Албанија

Табела 3.3: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во Албанија

Табела 3.4: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Босна и Херцеговина и НР Кина, 2000-2020

Табела 3.5: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во Босна и Херцеговина

Табела 3.6: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во Босна и Херцеговина

Табела 3.7: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу С. Македонија и НР Кина, 2000-2020

Табела 3.8: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во С. Македонија

Табела 3.9: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во С. Македонија

Табела 3.10. Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Република Србија и НР Кина, 2000-2020

Табела 3.11: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во Србија

Табела 3.12: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош - кредити во Србија

Табела 3.13: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Црна Гора и НР Кина, 2006-2020

Табела 3.14: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош— грантови во Црна Гора

Табела 3.15: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош - кредити во Црна Гора

Табела 4.1. Степен на исполнетост на приоритетите во соработката на државите од ЗБ со Кина

Табела 4.2. Преглед на усогласеноста на кинеската развојна помош со конкретни аспекти од пристапниот процес за членство во ЕУ

ПРЕГЛЕД НА ГРАФИЦИ

График 2.1: Стапка на раст на кинескиот БДП, 1954-2018

График 2.2: Кинескиот удел во светскиот БДП и извоз, 1960-2018

График 2.3: Тренд на намалување на екстремната сиромаштија во светот и во НР Кина, 1990-2015

График 2.4: Приоритети на иницијативата Појас и пат

График 2.5: Структура на спроведување на кинеската развојна соработка

График 2.6: Процес на управување со кинеската развојна помош во државите корисници

График 2.7: Модел за кредит од Ексим банка со суверена гаранција

График 2.8: Мислење на граѓаните на ЗБ за членството на нивната држава во ЕУ, во 2015 и 2021, изразено во проценти

График 2.9: Очекување на граѓаните на ЗБ за влез на нивната држава во ЕУ, во 2015 и 2021, изразено во проценти

График 3.1: Трговска размена на Албанија со НР Кина, 2002-2018, во милиони американски долари

График 3.2: Прилив на кинески директни инвестиции во Албанија во периодот 2014-2019, во милиони евра

График 3.3: Вкупно кинески директни инвестиции во Албанија во периодот 2014-2019, во милиони евра

График 3.4: Број на кинески туристи во Албанија во периодот 2010-2019 година, доаѓања и ноќевања

График 3.5: Трговска размена на Босна и Херцеговина со НР Кина, 2003-2019, во милиони американски долари

График 3.6: Број на кинески туристи во Босна и Херцеговина во периодот 2010-2020, доаѓања и ноќевања

График 3.7. Трговска размена на С. Македонија со Кина, 2005-2019, во милиони американски долари

График 3.8. Кинески директни инвестиции во С. Македонија во периодот 2004-2019, во милиони евра

График 3.9. Вкупна состојба на кинески инвестиции во С. Македонија, 2010-2018, во милиони евра

График 3.10: Кинески туристи во С. Македонија во периодот 2010-2020 година, доаѓања и ноќевања

График 3.11: Трговска размена на Србија со НР Кина, 2007-2019, во милиони американски долари

График 3.12: Учество на кинески директни инвестиции во вкупните странски директни инвестиции во Србија, 2010-2020

График 3.13: Кинески директни инвестиции во Србија, 2010-2020

График 3.14: Кинески туристи во Србија во периодот 2011-2019 година, доаѓања и ноќевања

График 3.15. Трговска размена на Црна Гора со НР Кина, 2007-2018, во милиони американски долари

График 3.16. Кинески туристи во Црна Гора во периодот 2014-2019, доаѓања и ноќевања

График 4.1. Трговски дефицит на државите од ЗБ со Кина, 2010 и 2018 година, во милиони американски долари

График 4.2. Состојба на кинески директни инвестиции во ЗБ, последна достапна статистика, во милиони евра

График 4.3. Кинески туристи во ЗБ во 2019 година, доаѓања и ноќевања

График 4.4. Континуум на интензитетот во соработката на државите од ЗБ со Кина – од најниско ниво (Албанија) до највисоко ниво (Србија)

График 4.5. Кинеска развојна помош – вкупно грантови во ЗБ во периодот 2000-2020 година

График 4.6. Кинеска развојна помош – вкупно преференцијални кредити во ЗБ во периодот 2000-2020 година

СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	3
EXECUTIVE SUMMARY	6
КРАТЕНКИ	9
ПРЕГЛЕД НА ТАБЕЛИ	10
ПРЕГЛЕД НА ГРАФИЦИ.....	12
ПОГЛАВЈЕ 1: ВОВЕД.....	18
1.1. Контекст на истражувањето	18
1.1.1. Потреба од истражувањето	18
1.1.2. Преглед на литературата за кинеската развојна помош и кинеското присуство во Западен Балкан	19
1.1.3. Опсег и ограничувања на истражувањето	24
1.1.4. Придонес на истражувањето.....	25
1.2. Дизајн на истражувањето	27
1.2.1. Истражувачки прашања и почетни хипотези.....	27
1.2.2. Аналитичка/теоретска рамка	29
1.2.3. Методологија.....	33
1.2.4. Структура.....	36
ПОГЛАВЈЕ 2: РЕГИОНОТ ЗАПАДЕН БАЛКАН ВО КИНЕСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА	37
2.1. Карактеристики кои ја дефинираат надворешната политика на НР Кина	37
2.1.1. Економски подем.....	37
2.1.2. Од економска до политичка, воена и мека моќ	46
2.2. Карактеристики на кинеската развојна помош	51
2.2.1. Историја и еволуција на кинеската развојна помош	51
2.2.2. Клучни принципи и приоритети на кинеската развојна помош	53
2.2.3. Сличности и разлики со „традиционалните“ донатори од Комитетот за развојна помош (западните држави и Јапонија)	54
2.2.4. Начин на спроведување на кинеската развојна помош	57
2.3. Државите од Западен Балкан во кинеската глобална стратегија.....	63

2.3.1.	Местото на Балканот во глобалниот геополитички пејзаж	63
2.3.2.	Донаторските политики кон Западен Балкан	65
2.3.3.	Соработката на Кина со државите од Западен Балкан	66
ПОГЛАВЈЕ 3: КИНЕСКАТА РАЗВОЈНА СОРАБОТКА СО ДРЖАВИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН		68
3.1.	Република Албанија	68
3.1.1.	Преглед на билатералните односи	68
3.1.2.	Економска соработка.....	71
3.1.3.	Учество во кинески мултилатерални иницијативи	74
3.1.4.	Кинеската развојна помош во Албанија.....	75
3.1.5.	Влијание на кинеската развојна помош во Албанија.....	79
3.2.	Босна и Херцеговина.....	81
3.2.1.	Историски преглед на билатералните односи	81
3.2.2.	Економска соработка.....	84
3.2.3.	Учество во кинески мултилатерални иницијативи	87
3.2.4.	Кинеската развојна помош во Босна и Херцеговина	87
3.2.5.	Влијание на кинеската развојна помош во Босна и Херцеговина	92
3.3.	Република Северна Македонија.....	97
3.3.1.	Преглед на билатералните односи	97
3.3.2.	Економска соработка.....	99
3.3.3.	Учество во кинески мултилатерални иницијативи	103
3.3.4.	Кинеската развојна помош во Северна Македонија	104
3.3.5.	Влијание на кинеската развојна помош во Северна Македонија	109
3.4.	Република Србија	114
3.4.1.	Преглед на билатералните односи	114
3.4.2.	Економска соработка.....	118
3.4.3.	Учество во кинески мултилатерални иницијативи	122
3.4.4.	Кинеската развојна помош во Србија.....	122
3.4.5.	Влијание на кинеската развојна помош во Србија.....	130
3.5.	Црна Гора.....	136
3.5.1.	Преглед на билатералните односи	136
3.5.2.	Економска соработка.....	137
3.5.3.	Учество во кинески мултилатерални иницијативи	140
3.5.4.	Кинеската развојна соработка во Црна Гора	141

3.5.5. Влијание на кинеската развојна соработка во Црна Гора	145
ПОГЛАВЈЕ 4: КИНЕСКАТА РАЗВОЈНА ПОМОШ ЗА ЗАПАДЕН БАЛКАН НИЗ ПРИЗМАТА НА МОЌТА И МЕЃУСЕБНАТА ЗАВИСНОСТ	152
4.1. Концептите на моќ и меѓусебна зависност во односите меѓу Кина и државите од Западен Балкан	152
4.1.1. Интереси и приоритети за Западен Балкан во односите со Кина	152
4.1.2. Интересите на Кина во соработката со државите од Западен Балкан	158
4.1.3. Фактори кои влијаат врз соработката на Западен Балкан со Кина	159
4.2. Кинеската развојна помош како извор на моќ во односите на Кина со Западен Балкан	164
4.3. Влијание на кинеската развојна за помош за државите од Западен Балкан врз нивниот евроинтеграциски процес	173
4.4. Влијание на кинеската развојна за помош за Западен Балкан врз перцепцијата и регионалната рамнотежа на силите	184
ПОГЛАВЈЕ 5: ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	188
5.1. Заклучоци	188
5.2. Препораки	196
БИБЛИОГРАФИЈА	198

ПОГЛАВЈЕ 1: ВОВЕД

1.1. Контекст на истражувањето

1.1.1. Потреба од истражувањето

Во текот на последната деценија, паралелно со економскиот подем и растечкото присуство на Народна Република Кина (во натамошниот текст: Кина) во останатите делови од светот, се јавува и зголемен интерес за проучување на Кина од различни аспекти, вклучително и кинеската надворешна политика и развојната помош како еден од нејзините инструменти. Иако кинеската развојна помош за државите од Западен Балкан (ЗБ) не е нова појава, таа е сосема малку проучувана за разлика од кинеската помош за останатите делови во светот, пред сè Африка. Кинеското присуство во регионот воопшто е предмет на истражувачки интерес кој датира претежно од последната деценија, односно од почетокот на кинеските мултилатерални иницијативи за соработка, глобалната Иницијатива Појас и Пат (ПиП) во 2013 година и платформата за соработка со земјите од Централна и Источна Европа (ЦИЕ), позната под називот 16+1, која се смета за нејзина регионална компонента, иако според времето на создавање всушност ѝ претходи (неофицијално започната во 2011 година во Будимпешта, официјално во 2012 година со самитот во Варшава).

Постојната литература за кинеското присуство во ЗБ во голема мера се темели на активноста на истражувачки институти и тинк-тенк организации и покрива само парцијално проекти кои спаѓаат во опсегот на развојна помош. Таквите истражувања не приоѓаат кон проектите од аспект на развојна помош, туку од аспект на економско присуство, трговија и инвестиции, политичко влијание, мека моќ и геополитички импликации. Притоа, може да се забележат две различни тенденции кои доминираат кај кинеските истражувачи и кај истражувачите од западните земји. Додека првите се обидуваат да ја истакнат позитивната намера и улога на Кина во регионот и ги истакнуваат потенцијалната корист и резултатите од соработката за ЗБ, вторите имаат

тенденција да се фокусираат на потенцијалните ризици од соработката како алатка за кинеска доминација и да ги истакнуваат претежно негативните аспекти.

Оваа дисертација се стреми да ја пополни актуелната празнина и да ја надмине поларизацијата преку обезбедување релевантни научни согледувања за кинеската развојна помош воопшто, нејзиното спроведување во државите од ЗБ и различните типови на влијание што ги постигнува. Со оглед на недостатокот на оригинални истражувања, особено во однос на кинеската развојна помош за ЗБ, оваа дисертација се темели на наодите од различни пристапи и поддисциплини во истражувањето за Кина во меѓународните односи:

- (i) истражувањата за кинеската развојна помош воопшто;
- (ii) истражувањата поврзани со Иницијативата ПиП и платформата за соработка 16+1, особено фокусирајќи се на литературата за државите од Западен Балкан;
- (iii) литературата поврзана со т.н. „Теорија за Кина како закана“ (“China threat theory”), нејзиното појавување во Европа како и спротивните наративи.

1.1.2. Преглед на литературата за кинеската развојна помош и кинеското присуство во Западен Балкан

За разлика од западните донатори, Кина се фокусира на економска и социјална инфраструктура како приоритет во развојната помош (Dreher, 2017¹). Кинеската помош во голема мера покрива проекти за развој на „дврста“ инфраструктура, односно конкретни објекти, особено преку преференцијалните кредити како инструмент во 90% од случаите и од таа гледна точка пополнува празнина во развојната помош од западните донатори кои се повеќе насочени кон „мека“ инфраструктура, политички, економски и социјални реформи (De Haan, Warmerdam, 2017²).

¹ Dreher, Axel (2017), *Aid, China, and Growth: Evidence from a New Global Development Finance Dataset*. Aiddata Working Paper 46, <https://www.aiddata.org/publications/aid-china-and-growth-evidence-from-a-new-global-development-finance-dataset>

² De Haan, Arjan, Warmerdam, Ward (2017), *China's foreign Aid: Towards a new normal?*, in Bergelijk, Peter (2018) “Research Handbook on Economic Diplomacy: Bilateral Relations in a Context of Geopolitical Change”, Edward Elgar Publishing, Glos/Northampton

Повеќе истражувачи го истакнуваат фактот дека кинеската развојна помош се доделува на нетранспарентен начин, односно не постојат детални и навремени податоци во врска со кинеското финансирање за различни држави и проекти (Brautigam, 2009³; Strange, 2013⁴; Nowak, 2015⁵). Како можни причини за тоа се наведуваат различната евиденција и буџетирање на помошта во споредба со правилата на Комитетот за развојна помош (КРП) на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕСР), односно неможноста во одредени случаи да се раздели помошта во потесна смисла од кредитите и останатите комерцијални инструменти за финансирање; немањето консензус за буџетирањето на кинеските експерти и работници кои работат во странски држави на различни ангажмани за техничка помош; големиот број чинители вклучени во различни проекти – државни и провинциски институции, банки, државни претпријатија; потенцијалните домашни критики насочени кон владата за да се пренасочат средствата наменети за други држави кон проекти за намалување на сиромаштијата во Кина (Lancaster, 2007⁶).

Освен тоа, како недостаток на кинеската развојна помош се припишува и мотивацијата да се обезбеди директна корист за Кина, на пример преку интересот за обезбедување природни ресурси како нафта и минерални сировини неопходни за кинескиот економски развој, пред сè во африканските земји. Од друга страна, оваа карактеристика е нешто што се забележува и кај други донатори (De Haan, 2017) и неправедно добива толкаво внимание ако се има предвид дека бројот на проекти во областа на природни ресурси е далеку помал во споредба со проектите во областа на услужни и производствени дејности (Chen, Dollar, Tang, 2015⁷). Дискусијата дали кинеската развојна помош има експлоатирачки карактер или го поттикнува развојот и економскиот раст на државите кориснички во голема мера ја занемарува разликата меѓу природата на финансирањето – дали е развојна помош во потесна смисла или

³ Brautigam, Deborah (2009), *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford University Press, Oxford

⁴ Strange, Austin et al. (2013), *China's Development Finance to Africa: A Media-Based Approach to Data Collection*, CGD Working Paper 323, Center for Global Development, Washington DC, <http://www.cgdev.org/publication/chinas-development-finance>

⁵ Nowak, Wioletta, (2015), *China's Development Aid Strategies*, Chinese Business Review

⁶ Lancaster, Carol (2007), *The Chinese Aid System*, Center for Global Development, Washington DC, <https://www.cgdev.org/publication/chinese-aid-system>

⁷ Chen, Wenjie, Dollar, David, Tang, Heiwei (2016), *Why Is China Investing in Africa? Evidence from the Firm Level*, in: The World Bank Economic Review, vol.32 issue 3

комерцијално финансирање за проекти со развојни цели (Dreher, Fuchs, 2016⁸), како и улогата и спецификите во управувањето на државата корисник на помошта (Gu, 2015⁹).

Во тој контекст, посебно внимание во литературата се посветува на одржливоста на проектите реализирани со кинеската развојна помош, од аспект на финансиска рентабилност, влијание врз животната средина, квалитет на изведбата и придонес кон локалната економија. Некои истражувачи укажуваат на ризикот поврзан со преголемото задолжување на државите корисници на преференцијални кредити и можноста тие да станат прекумерно зависни од Кина (т.н. дипломатија на должничка замка, Parker and Chefitz, 2018¹⁰), непотребната грандиозност на проектите кои се изведуваат во споредба со реалните потреби на државите и лошиот квалитет на изведбата или донациите (Bosshard, 2008¹¹; Melonio, 2019¹²). Други истражувања го побиваат митот за „должничката замка“ на кинеските проекти (Kratz, Feng, Wright 2019¹³; Acker, Brautigam, Huang 2020¹⁴) или ја поврзуваат лошата изведба со кинеските државни компании - изведувачи кои не дејствуваат во согласност со барањата на кинеските институции (Zhang, Smith 2017¹⁵). Освен тоа, имајќи предвид дека најголем дел од проектите се реализираат во земји во развој, со ограничен пристап до финансии и релативно нестабилна политичка и макроекономска ситуација, се поставува прашањето дали, во отсуство на кинеските финансиски средства за големи инфраструктурни проекти, овие земји воопшто би успеале да најдат друг извор на финансирање (Joseph, 2020¹⁶). Тоа е и една од причините за државите од ЗБ да се

⁸ Dreher, Axel, Fuchs, Andreas (2016) *Rogue aid? An empirical analysis of China's aid allocation*, in: Canadian Journal of Economics, vol.48, issue 3

⁹ Gu, Jing (2015), *China's New Silk Road to Development Cooperation: Opportunities and Challenges*. UNU Centre for Policy Research United Nations University
http://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/1803/UNUCPR_ChinasNewSilkRoad_Gu_.pdf

¹⁰ Parker, Sam, Gabrielle Chefitz (2018), *Debtbook Diplomacy*, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School

¹¹ Bosshard, Peter (2008), *China's Environmental Footprint in Africa*. Working Papers in African Studies, John Hopkins University, <https://sais.jhu.edu/sites/default/files/China's-Environmental-Footprint-in-Africa.pdf>

¹² Melonio, Thomas et al, (2019) *Vers de Nouvelle Route de la Soie Durable*. Agence Française pour le Développement. Paris, <https://www.afd.fr/fr/ressources/vers-de-nouvelles-routes-de-la-soie-durables>

¹³ Kratz, Agatha, Feng, Allen, Wright, Logan (2019), *New Data on the "Debt Trap" Question*, Rhodium Group. <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>

¹⁴ Acker, Kevin, Deborah Brautigam, and Yufan Huang, (2020) *Debt Relief with Chinese Characteristics*, Working Paper No.2020/39, China Africa Research Initiative, School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Washington, DC

¹⁵ Zhang, Denghua, Smith, Graeme (2017) *China's foreign aid system: structure, agencies, and identities*, in: "Third World Quarterly, 38:10, 2330-2346, 2340, <http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2017.1333419>

¹⁶ Joseph, Adrian (2020), *China's resource-for-infrastructure deals*, Mail and Guardian, <https://mg.co.za/opinion/2020-12-04-chinas-resource-for-infrastructure-deals-2/>

заинтересираат за соработката со Кина како потенцијален извор на финансии за спроведување инфраструктурни проекти.

Сепак, покрај потенцијалните придобивки за ЗБ од Иницијативата ПиП и платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ и проектите кои се реализираат во тие рамки, постојат многу резерви и потенцијални ризици за кои треба да постои свесност, особено кога станува збор за почитувањето на вредностите, принципите и нормите коишто сите држави од ЗБ се обврзале (Bastian, 2017¹⁷; Krstinovska, 2020¹⁸). Додека 16+1 ја има заслугата за ставање на државите од ЗБ, како држави кои не се членки на ЕУ, на кинеската надворешно-политичка агенда, често се смета за „Тројански коњ“ којшто го поткопува единството меѓу државите членки (Turcsanyi, 2014¹⁹). Соочена со такви обвинувања, Кина се повеќе се обидува да ја вклопи соработката 16+1 во пошироката и постратешка соработка со ЕУ и да укаже на потенцијалот за синергија (Shaohua, 2019²⁰; Long, 2016²¹), а ЕУ од своја страна ги зајакна напорите да обезбеди кредибилна алтернатива за Иницијативата ПиП преку воспоставувањето на Берлинскиот Процес (Pavlicevic, 2019²²).

Со почетокот на трговската војна меѓу Кина и САД пред неколку години, државите од ЗБ се наоѓаат на своевиден крстопат кога треба внимателно да балансираат и да изберат партнери за соработка во различни области (Krstinovska, 2021²³). Литературата за кинеското глобално влијание како закана по либерално-демократскиот светски поредок станува порелевантна и за земјите од ЗБ кои честопати се наоѓаат во дилемата Исток или Запад. Иако оваа теорија претежно се однесува на односите меѓу Кина и

¹⁷ Bastian, Jens (July 2017), *The potential for growth through Chinese infrastructure investments in Central and South-Eastern Europe along the "Balkan Silk Road"*. European Bank for Reconstruction and Development.

¹⁸ Krstinovska, Ana (2020) *The place of North Macedonia in China's strategy for the Western Balkans*, Konrad Adenauer Stiftung, Skopje, <https://www.kas.de/en/web/mazedonien/publications>

¹⁹ Turcsanyi, Richard (2014), *Central and Eastern Europe's courtship with China: Trojan horse within the EU?*, European Institute for Asian Studies, <http://www.eias.org/wp-content/uploads/2016/02/EU-Asia-at-a-glance-Richard-Turcsanyi-China-CEE.pdf>

²⁰ Shaohua, Yan (2019), *The '16+1' Framework and China-EU Cooperation in the Western Balkans: A Region Building Perspective*, in: Australian and New Zealand Journal of European Studies, Vol.11 (1), <https://www.esaanz.org.au/wp-content/uploads/2019/05/ShaoHua-Yan.pdf>

²¹ Long, Jing (2016), *Opportunities and Challenges of the Belt and Road Initiative in Central and Eastern Europe* (‘一带一路’倡议在中东欧地区的机遇和挑战), in: *Guoji guan cha* (《国际观察》), №3, 2016, 118-130, http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-GJGC201603010.htm

²² Pavlicević, Dragan (2019), *Structural power and the China-EU-Western Balkans triangular relations*, in: Asia Europe Journal, Springer, 17(4), 453-468.

https://ideas.repec.org/a/kap/asiae/v17y2019i4d10.1007_s10308-019-00566-y.html

²³ Krstinovska, Ana (2021), *From rule-taker to rule shaper: China's changing global role and its implications for the Western Balkans*, Konrad Adenauer Stiftung, Skopje, <https://www.kas.de/documents/281657/281706/From+Rule-taker+to+Rule-shaper+EN.PDF/cf9911f6-2b24-22b6-9ecf-f8ceca894541?version=1.0&t=1619697352296>

САД (Ueki, 2006²⁴) и потенцијалните ризици за американското глобално лидерство или дури национална безбедност поради кинеското јакнење (Gertz, 2000²⁵), обновената перцепција за Кина како закана го поставува ризикот на рамниште на нова Студена војна (Kaplan, 2019²⁶). Сепак, некои истражувачи го минимизираат ризикот укажувајќи на замката на Тукидид (Nye, 2006²⁷), на глобалната меѓусебна зависност што ги обврзува големите сили да соработуваат (Jacques, 2012²⁸) или на потенцијалните придобивки од Иницијативата ПиП за САД (Chance, 2016²⁹). Дополнителна димензија за анализа се отвора со пандемијата на КОВИД-19 која според повеќето истражувачи ја зацврсти кинеската позиција на глобален лидер (Bahi, 2021³⁰; Magnus, 2020³¹; Jepson and Cui, 2020³²).

Кинескиот глобален подем исто така резултираше со европска верзија на „Теоријата за Кина како закана“, со посебни одлики (Vangeli, 2018³³). Нејзините импликации доведоа до поместување во политиката на ЕУ кон Кина која започна да ја смета Кина за „системски ривал“ во ЗБ (Европска комисија, 2019³⁴), а некои истражувачи одат дотаму што ја сметаат Кина за „вистински предатор“ кога укажуваат на негативните последици од кинеското присуство и особено инвестиции во ЗБ (Mirel, 2019³⁵). Сепак, според кинеските истражувачи оваа претстава во голема мера е

²⁴ Ueki, Chikako (2006), *The rise of the “China Threat” arguments*, PhD dissertation, MIT, Boston, <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/37435>

²⁵ Gertz, Bill (2000), *How the People’s Republic targets America*, Regnery Publishing, Washington DC

²⁶ Kaplan, Robert (2019) *A New Cold War has Begun*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/>

²⁷ Nye, Joseph Jr. (2006), *The Challenge of China. How to make America safe: new policies for national security*, in: Stephen Van Evera Eds. Tobin Projectm https://www.tobinproject.org/sites/tobinproject.org/files/assets/Make_America_Safe_The_Challenge_Of_China.pdf

²⁸ Jacques, Martin (2012), *When China Rules the World: the end of the Western world and the birth of a new global order*, 2nd ed., Penguin Books, New York

²⁹ Chance, Alek. *American Perspectives on the Belt and Road Initiative: Sources of Concern, Possibilities for US-China Cooperation*. Institute for China-America Studies (November 2016). <https://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2017/02/American-Perspectives-on-the-Belt-and-Road-Initiative.pdf>

³⁰ Riham, Bahi (2021), *The geopolitics of COVID-19: US-China rivalry and the imminent Kindleberger trap*, in: Review of Economics and Political Science, 6:1, Emerald, Bingley.

³¹ Magnus, George, (2020), *Has the pandemic emboldened or weakened China in the global system?*, LSE Blog, <https://blogs.lse.ac.uk/cff/2020/11/03/has-the-pandemic-emboldened-or-weakened-china-in-the-global-system/>

³² Schindler, Seth, Jepson, Nicholas, Cui, Wenxing (2020), *Covid-19, China and the future of global development*, in: “Research in Globalization“, Elsevier, 2, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-10-2020-0153/full/pdf?title=the-geopolitics-of-covid-19-us-china-rivalry-and-the-imminent-kindleberger-trap>

³³ Vangeli, Anastas (2018), *16+1 and the re-emergence of the China Threat Theory in Europe*, China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2018/07/Anastas-Vangeli.pdf>

³⁴ European Commission (2019), *EU-China – A Strategic Outlook*, Strasbourg, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

³⁵ Mirel, Pierre (2019) *European Union-Western Balkans: for a revised membership negotiation framework*. <https://www.recom.link/european-union-western-balkans-for-a-revised-membership-negotiation-framework/>

хиперболизирана и не постојат причини Кина да се смета за непријател на евроинтеграцискиот процес на ЗБ (Liu Zuokui, 2019³⁶ и 2021³⁷). Освен тоа, додека западните држави членки на ЕУ ги критикуваат земјите од ЦИЕ за нивната соработка со Кина, и самите се обидуваат да станат привилегирани кинески партнери (Godement, Vasselier, 2018³⁸, Matura et al., 2021³⁹).

1.1.3. Опсег и ограничувања на истражувањето

Имајќи ги предвид достапноста на податоците, разликите во концептот и дефиницијата за странска помош меѓу Кина и западните донатори (ЕУ, нејзините држави членки, САД, Швајцарија, Канада, Норвешка, Австралија, Јапонија итн.) кои се членови на КРП на ОЕСР, како и релевантноста на различните типови кинеско развојно финансирање воопшто и конкретно за ЗБ, ова истражување ќе ја опфати кинеската развојна помош во поширока дефиниција и во рамки на инструментите коишто Кина ги дефинира како развојна помош. Тука спаѓа не само помошта која целосно се совпаѓа со дефиницијата на ОЕСР, туку и преференцијалните кредити со каматни стапки субвенционирани од страна на кинеската влада, обезбедени преку кинеската Ексим банка кои се сметаат за развојно финансирање. Истражувањето нема да ги опфати проектите кои претставуваат официјално кинеско финансирање преку кредити со услови и каматна стапка еднакви или блиски до пазарните, односно типот на финансирање кое се обезбедува преку Кинеската развојна банка и кинеските комерцијални банки.

Со оглед на периодот на достапност на целосни податоци и споредливоста на методологијата со која истите се собираат, анализата го покрива периодот 2000-2020 година и ќе се фокусира на развојната помош која се реализира во соработка со институциите задолжени за исполнување на развојните приоритети и координација на

³⁶ Liu, Zuokui (2019), *China's Investment in the Balkans under the Belt and Road Initiative: A Chinese Perspective*, in: "Insight Turkey" 21(2)

³⁷ Liu, Zuokui (2021), *The Western Balkans in EU-China relations: Formation and enlightenment of "Opponent" context from the perspective of field theory*, China's Academy of Social Sciences (forthcoming)

³⁸ Godement, Francois, Vasselier, Abigael (2017), *China at the gates: A new power audit of EU-China Relations*. European Council on Foreign Relations. London. https://www.ecfr.eu/page/-/China_Power_Audit.pdf

³⁹ Matura, Tamás, et al. (2021), *Chinese Investment in Central and Eastern Europe Data Set*, Central and Eastern European Center for Asian Studies, Budapest, <https://www.china-cee-investment.org/>

странска помош во државите од Западен Балкан. Тоа вклучува градежни работи финансирани со грантови и преференцијални кредити, како и донации на опрема и материјали. Истражувањето поплатно ќе спомене, но нема детално да ја опфати техничката помош која се реализира преку испраќање кинески експерти и соработката за развој на човечки ресурси, односно програмите за обука кои се реализираат во Кина поради фактот дека вклученоста на државните институции е минимална и се сведува исклучиво на номинација на учесници. Односно, целото програмско, финансиско и проектно управување со овој тип на помош се спроведува од кинеската страна и постојат многу малку јавно достапни податоци. Од истите причини нема да биде опфатено испраќањето на медицински тимови, хуманитарна помош и волонтери како помош која се дистрибуира преку повеќе различни институции и канали, што во голема мера го отежнува прибирањето податоци. Ваквиот пристап е насочен кон обезбедување поголема споредливост меѓу државите имајќи предвид дека последниве инструменти за помош се активираат на ад-хок, а не на редовна основа и дискутабилно е дали може да се сметаат за развојна помош или финансирање или само за интервентна, хуманитарна помош.⁴⁰ Освен тоа, нема да биде земена предвид мултилатералната развојна помош која Кина ја доделува преку меѓународни организации (ООН, Светска банка и сл.) и се проценува на околу 7% од вкупната кинеска развојна помош.⁴¹

1.1.4. Придонес на истражувањето

Досега не е направена системска анализа на кинеската развојна помош во Европа воопшто и конкретно регионот на ЗБ. Кина исклучително ретко се гледа низ призмата на донатор, иако донира неповратни средства во сите анализирани држави. Освен тоа, повеќе проекти кои се реализираат со преференцијални кредити од Ексим банка најчесто се сметаат за кинески инвестиции. Тоа во голема мера го извртува разбирањето на нивната цел и влијание и го занемарува фактот дека иако кредитите се

⁴⁰ На пример за справување со последиците од поплавите во Србија и Босна и Херцеговина во 2014 година, поплавите во Македонија во 2015 година, земјотресот во Албанија во 2019 година или со пандемијата на КОВИД -19 во сите држави од Западен Балкан.

⁴¹ Kitano, Naohiro, Harada, Yukinori (October 2016), *Estimating China's Foreign Aid 2001–2013*, in: “Journal of International Development” 28 (7), 105

поволни, сепак треба да бидат исплатени со средства од националниот буџет. Оваа дисертација има за цел да ја пополни оваа научна и методолошка празнина преку истражување кое ќе се заснова на емпириски податоци и иновативен теоретски пристап и на тој начин да придонесе кон развојот на науката за меѓународните односи и следните дисциплини:

- современи кинески студии, вклучително и новата под-дисциплина студии за Иницијативата ПиП;
- развојни студии, преку проширување на дискусијата за Кина како старо-нов донатор во Европа;
- студиите за ЕУ, преку проучување на надворешните влијанија врз политиката на проширување;
- рационалистичкиот пристап во меѓународните односи преку неговата примена во објаснувањето на активностите и мотивацијата на различните анализирани чинители (Кина и државите од ЗБ);
- тековната дебата за јавни политики и конкретно стратегијата и политиките на државите од ЗБ кон Кина која е сè поприсутна во Европа.

Додадената вредност се состои во оригиналната примена на теоретските согледувања за концептуализирање на примарни податоци во врска со кинеската развојна помош за ЗБ. Овие податоци за првпат се собрани, анализирани и објавени, воопшто за сите држави од регионот на ЗБ. На тој начин, истражувањето ќе има широка академска применливост како почетен ресурс за проучување на Кина и нејзиното присуство во ЗБ преку инструментот на развојна помош. Освен тоа, компаративниот аспект на 5 земји ќе овозможи идентификување на шеми на делување, слабости и најдобри практики кои би можело да се интегрираат во јавните политики со цел максимизирање на соработката на државите од Западен Балкан со Кина и елиминирање на потенцијалните негативни влијанија на патот кон членство во ЕУ.

1.2. Дизајн на истражувањето

1.2.1. Истражувачки прашања и почетни хипотези

Оваа дисертација ќе даде аналитички осврт кон улогата на кинеската развојна помош во пошироката рамка на соработка меѓу Кина и петте држави од ЗБ, во однос на нејзиното влијание врз политичкиот и економски развој на државите кориснички, нивниот пристапен процес за членство во ЕУ, јавното мислење за Кина и геополитичките импликации. Во тој контекст, главното истражувачко прашање на кое оваа дисертација се стреми да одговори е какво е влијанието на кинеската развојна помош врз петте држави од ЗБ. Со цел да се даде сеопфатен одговор, ќе бидат анализирани следните конкретни аспекти:

- Како се доделува кинеската развојна помош во регионот на ЗБ? Дали постојат воспоставени и воедначени постапки во сите држави во однос на управувањето со средствата и со проектите? Кои се главните цели, приоритети и услови за доделување на помошта? Кои се чинителите кои се вклучени и имаат влијание во процесот?
- Како влијае развојната помош врз исполнувањето на условите и реформите поврзани со пристапувањето во ЕУ, и тоа:
 - Политичките критериуми (борба против корупција, добро владеење и демократски институции, човекови права, владеење на право, избори, итн.)
 - Економските критериуми (макроекономски параметри, управување со јавни финансии, локална економија, инфраструктурен јаз, итн.)
 - Конкретни секторски политики, односно преговарачки поглавја (како на пример животна средина, конкуренција, јавни набавки, правда и внатрешни работи, надворешни односи, надворешна политика итн.)
- Како влијае развојната помош врз перцепцијата за Кина и нејзината регионална и глобална улога? Кои се потенцијалните геополитички импликации на кинеската развојна помош за ЗБ, како на пример влијанието врз односите со трети држави и членството во меѓународни организации?

Според почетното истражување и првичните наоди, хипотезите коишто треба да се потврдат или отфрлат се следните:

- Кинеската помош, со оглед на нејзиниот дизајн и пошироката рамка на надворешно-политички принципи според кои се раководи, се разликува од помошта обезбедена од донаторите во рамки на КРП на ОЕСР во однос на подготовка и селекција на проекти, управување, евалуација, влијание, одржливост итн. Таа си поставува различни цели и како таква води кон постигнување различни резултати во споредба со помошта на традиционалната донаторска заедница.
- Кинеската развојна помош има потенцијал да влијае позитивно врз економскиот развој на ЗБ и да пополни некои „празнини“ во севкупната развојна помош, особено кога станува збор за области кои не се приоритетни за западните донатори и инфраструктурното финансирање. За сметка на тоа, влијанието врз политичките критериуми е дискутабилно, некогаш се смета за спротивно на основните вредности за кои декларативно државите се залагаат и на реформите што земјите од ЗБ треба да ги исполнат за да станат дел од ЕУ во различни сектори.
- Кинеската развојна помош е насочена кон промоција на Кина, нејзините вредности и политички модел како алтернатива на западните вредности. Во контекст на силна глобална поларизација, користењето на кинеската развојна помош и прифаќањето на кинеските услови за спроведување на истата може да се смета како „заземање страна“ и оттуѓување од западните партнери, пред сè ЕУ и САД.

1.2.2. Аналитичка/теоретска рамка

Ова истражување применува рационалистички пристап кон анализата на кинеската развојна помош преку комбинирање на неореалистичката леќа, која му дава предност на концептот на моќ како клучен во обликувањето на меѓународниот поредок и дефинирањето на позицијата што ќе ја заземе државата, со неолибералниот концепт на асиметрична зависност како извор на моќ. Во основа, неореализмот и неолиберализмот (неолибералниот институционализам) се сметаат за манифестации на истиот, рационалистички пристап кон меѓународните односи како средишна зона меѓу реализмот и интернационализмот.⁴² И двете теории сметаат дека државите се главни чинители чие однесување е рационално, водено од сопствените интереси и условено од анархијата во меѓународниот систем. Тие нудат различни, но комплементарни дефиниции за моќта, што е значајно за да може да се даде рационално и потполно објаснување на односите меѓу државите, како и односите меѓу државните и недржавните чинители.

Неореализам

Корените на неореалистичката традиција се засноваат врз мислата на класичните реалисти, како Моргентау кој смета дека „без оглед која е крајната цел во меѓународната политика, непосредната цел секогаш е стекнувањето моќ“. ⁴³ Традиционално, за класичниот реализам дефинирањето на моќта е во рамки на воена и стратешка моќ која има за цел да ѝ обезбеди на државата опстанок во светската анархија. За полибералните реалисти, моќ е способноста на државите да го добијат тоа што сакаат без закана или употреба на сила, туку преку дипломатски канали и со користење на нивниот авторитет.⁴⁴ Модерните реалисти, како Кар, ја прошируваат дефиницијата со економската и идеолошката димензија, што е прифатено и од неореалистите кои сметаат дека иако воената моќ е важна, не е единствен начин да се натераат државите во системот да направат нешто.

⁴² Waever, Ole (1996), *The rise and fall of the inter-paradigm debate*, in: Smith S., Booth K., Zalewski M. (Eds.), „International theory: Positivism and beyond”, Cambridge: Cambridge University Press, 63

⁴³ Morgenthau, Hans J. (1967), *Politics Among Nations*. New York, Knopf. 4th ed., 25

⁴⁴ Baylis, John, Smith, Steve, *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, New York. Oxford University Press, 2nd ed (2002), 151

Неореализмот најчесто се поврзува со делото на Кенет Валц – „Теорија на меѓународната политика“ од 1979 година каде се истакнува структурата на меѓународниот систем и неговата улога во обликувањето на однесувањето на државите.⁴⁵ Структурата се дефинира преку принципот на анархија во меѓународниот систем и дистрибуцијата на моќта кај составните единици на системот, односно државите.⁴⁶ Неореалистите го прифаќаат постоењето на меѓународни организации, но ги објаснуваат преку фактот дека се формирани од страна на државите за да им служат на нивните интереси, односно меѓународните организации ја уживаат поддршката на државите сè додека не ги унапредуваат неосновано интересите на други држави. Државите се чинителите кои имаат клучна улога во меѓународниот систем и нивното однесување повеќе варира со разликите во моќта, отколку со разликата во идеологија, внатрешна структура или форма на управување.⁴⁷

Според Валц моќта претставува комбинација, односно збир на различните видови моќ што ги поседува една држава и го определува местото на државата во меѓународниот систем.⁴⁸ Дистрибуцијата на моќта кај државите ја дефинира „рамнотежата на силите“ меѓу нив и игра клучна улога во надворешно-политичките избори.⁴⁹ Кога една држава станува помоќна, тоа води кон поместување во рамнотежата на силите.⁵⁰ Државите кои се загрижени за рамнотежата на силите имаат поголеми тешкотии да соработуваат.⁵¹ Неореалистичката рамка сосема соодветно го објаснува подемот на Кина, нејзиното однесување и реакциите што тоа ги предизвикува кај останатите држави во меѓународниот систем кои се плашат од поместување во глобалната рамнотежа.

⁴⁵ Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts

⁴⁶ Lamy, Steven, L. (2005), *Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism*, in: Baylis, J. & Smith, S, eds., „The Globalization of World Politics: an introduction to international relations“, Oxford: Oxford University Press, 206

⁴⁷ Waltz, Kenneth (1986) *Reflections on Theory of International Politics. A Response to My Critics*, in: Keohane, Robert, „Neorealism and Its Critics“, 324

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Haas, Ernst (1955), *The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda?*, in „World Politics“ No.5, 447

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Waltz (1979), op.cit. 30

Неолибералната теорија се занимава пред сè со начините да се организира, регулира и ограничи моќта на државите со цел да се осигура траен мир. Неолибералните институционалисти тврдат дека денес постои тренд на намалување на ефикасноста на воената сила како алатка во меѓународната политика, ја разгледуваат интеракцијата меѓу државите и недржавните чинители и односите на моќ меѓу нив, како и воведувањето на различни механизми кои би спречиле злоупотреба на моќта на планот на домашната и меѓународната политика. Меѓу нив, Киохејн и Нај подетално се занимаваат со асиметричната меѓусебна зависност на земјите како извор на моќ на една држава во однос на друга.⁵²

Според Киохејн и Нај, со глобализацијата се зголемува меѓусебната зависност на државите и тоа позитивно влијае на нивната соработка.⁵³ „Меѓусебната зависност во светската политика се однесува на ситуации кои се карактеризираат со реципрочен ефект меѓу земјите.“⁵⁴ Но, меѓусебната зависност не може да се гледа како “еднакво балансирана меѓусебна зависност.”⁵⁵ Всушност, „асиметријата во меѓусебната зависност обезбедува извор на моќ за чинителите во нивната интеракција.“⁵⁶ Повеќе зависните чинители прифаќаат да го променат нивното однесување за да ги задоволат помалку зависните чинители. Односно, помалку зависните чинители може да ја користат меѓусебната зависност во своја полза, како извор на моќ во преговарање за некое прашање или за да влијаат на повеќе зависните партнери да ги променат своите активности на определен начин, да направат нешто што инаку не би направиле.⁵⁷ Таквата поставеност на меѓусебните односи обезбедува соодветна рамка за анализа на соработката меѓу Кина и земјите од ЗБ.

Виоти и Каупи на моќта гледаат пошироко и ја дефинираат како „средство со кое некоја држава или друг чинител поседува или може да наметне реално или потенцијално влијание или присила врз други држави и недржавни чинители поради политички, географски, економски и финансиски, технолошки, воени, социјални,

⁵² Keohane, Robert, Joseph, Nye. *Power and Interdependence Revisited*, in: “International Organization”, Vol.41, No.4 (1987), 725-753

⁵³ Keohane, Robert, Nye, Joseph (2001), *Power and Interdependence*, Longman, London, 5

⁵⁴ Ibid, 7

⁵⁵ Ibid, 9

⁵⁶ Keohane, Nye (1987), op.cit. 730

⁵⁷ Dahl, Robert (1957), *The Concept of Power*, in: Behavioral Science, vol.2 issue 3, 201

културни или други видови моќ што ги поседува.“⁵⁸ Оваа широка дефиниција ги сублимира различните аспекти на моќта и им дава соодветно улога на различните чинители кои, во ерата на глобализација, покрај државите имаат влијание во обликувањето на меѓународните односи. Различните извори на моќ може да се класифицираат во рамки на четири категории, при што треба да се истакне дека честопати тие се тесно поврзани и меѓусебно зависни:⁵⁹

- Географска и економска – географска локација, територија, население, природни ресурси, големина и структура на економијата, степен на индустријализација, квалитет на инфраструктурата.
- Политичка – големина и квалитет на дипломатијата и државниот апарат, достапност и ефикасност на комуникациската технологија која се користи од една страна за собирање, од друга за ширење информации, репутација во меѓународните односи, државно уредување, политички систем и култура.
- Воена – конвенционална воена сила, нуклеарно оружје, вложувања во и унапредувањето на воената технологија.
- Социјална и културна моќ – социјална кохезија, општествени разлики во однос на етничка, верска, јазична или идеолошка припадност, привлечност на културата и јазикот, образование и вредносен систем.

Во тој контекст, дисертацијата ќе се осврне на тоа дали и како Кина ја користи развојната помош како инструмент за да го постигне тоа што го сака и за зголемување или наметнување на својата релативна моќ во однос на останатите чинители, влијанието на различни фактори во тој процес и влијанието на развојната помош како инструмент во кинеската надворешна политика врз рамнотежата на силите и односите меѓу Кина, државите од ЗБ и останатите релевантни чинители во регионот, како на пример ЕУ и САД.

⁵⁸ Viotti, Paul R, Kauppi, Mark V, (2013), *International relations and world politics*. Pearson 5th ed., 202

⁵⁹ Ibid.

1.2.3. Методологија

Процес на прибирање и анализа на податоците

Валидноста на истражувачката хипотеза и теоретските претпоставки ќе бидат тестирани преку квантитативна и квалитативна анализа на примарни и секундарни податоци. Првата фаза на истражувањето опфати преглед и анализа на постојните извори - официјални документи објавени од кинеските власти и властите од ЗБ, ЕУ и меѓународни организации, медиумски написи, како и академски статии и документи за јавни политики објавени од релевантни научни списанија и истражувачки институти. Имајќи предвид дека Кина објавува само агрегирани податоци во врска со нејзината развојна помош, по регион и по категорија на помош, односно тип на проекти, податоци по земја и за поединечни проекти не се јавно достапни преку кинеските официјални извори и често се сметаат за доверливи информации, како од страна на Кина, така и од страна на државите корисници. Поради тоа, податоците за обемот на помош и реализираните проекти со кинески средства се собрани по пат на триангулација на податоци од отворени извори и бази на податоци кои ги вклучуваат:

- Глобалната база на податоци за кинеско официјално финансирање⁶⁰
- Глобалната база на податоци за кинески инвестиции⁶¹
- Базата на податоци за кинески економски активности во Западен Балкан⁶²
- Базата на податоци за кинески инвестиции во ЦИЕ⁶³
- Јавно достапни договори за проекти реализирани со грантови или задолжување
- Официјални интернет сајтови и соопштенија за медиуми на државните институции задолжени за управување со кинеската развојна помош во Западен Балкан, како и други државни институции
- Официјални интернет сајтови и соопштенија од кинески државни институции и кинеските амбасади во земјите од ЗБ

⁶⁰ AidData, *Global Chinese Official Finance Dataset*, Version 1.0 and 2.0 , <https://www.aiddata.org/data/chinese-global-official-finance-dataset>

⁶¹ American Enterprise Institute, *China Global Investment Tracker*, <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>

⁶² Center for Strategic and International Studies, *Reconnecting Asia Project - Red Flags: Tracking Chinese Influence in the Western Balkans*, <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/european-security-politics-and-economics/red-flags>

⁶³ Central and Eastern European Center for Asian Studies, *Chinese Investments in CEE*, <https://www.china-cee-investment.org/>

- Написи објавени во традиционалните медиуми
- Претходни истражувања и студии на случај

Имајќи го предвид недостатокот на претходни оригинални истражувања во оваа област, втората фаза од истражувањето опфати 27 полу-структурирани интервјуа насочени кон собирање емпириски квалитативни податоци реализирани во периодот ноември 2019 - јуни 2021 година во пет држави од Западен Балкан (Северна Македонија, Босна и Херцеговина, Србија, Албанија и Црна Гора).⁶⁴ Интервјуата опфатија претставници на различни институции и организации во земјите од ЗБ поврзани со спроведувањето на проекти преку кинеската развојна помош, претставници на граѓански организации и истражувачи, меѓународни организации и компании, и тоа конкретно:

- националните институции задолжени за координација на донаторска помош на државите од ЗБ, како министерства за надворешни работи и останати релевантни институции,
- истражувачки институти и тинк-тенк организации кои работат на прашања поврзани со кинеското присуство во ЗБ,
- Генералниот директорат за проширување на ЕУ,
- претставници на кинеската амбасада во Скопје и
- компанијата Хуавеј.

Освен тоа, авторката има професионално искуство во координација на донаторската помош во Македонија во периодот 2014-2017, вклучително и кинеската развојна соработка и фондовите на ЕУ. Ова искуство ѝ овозможи директно да ги набљудува повеќето од аспектите кои ќе бидат испитани во оваа дисертација и да се стекне со емпириски согледувања со кои би се надополниле и обликувале собраните податоци.

⁶⁴ Косово не е призната држава од страна на НР Кина, нема воспоставени дипломатски односи и не е корисник на кинеска развојна помош. Поради тоа нема да биде опфатена во ова истражување и терминот Западен Балкан ќе се користи за да се посочат останатите пет држави во регионот.

Ниво и единици на анализа

Со цел да се анализира влијанието на кинеската развојна помош, фокусот ќе биде ставен на спроведените проекти во секоја од петте земји. Секоја држава и секој идентификуван проект е анализиран од аспект на следните теми:

1. Процес на селекција и подготовка на проекти (постапки за одлучување, проектна документација),
2. Финансирање (износ, инструменти, услови)
3. Проектен менаџмент (стандарди на управување, технички стандарди, финансиско управување)
4. Одржливост (еколошка, финансиска, социјална)
5. Импакт (мерливи резултати, перцепција на корисникот и донаторот)
6. Улога на чинителите вклучени во сите фази на проектот (кинески и национални власти, банки, изведувачи и подизведувачи), како и односите меѓу нив.

Техниката за анализа на мрежи на податоци на Атрид-Стерлинг (2001) е употребена за анализа на собраните квалитативни податоци. Овој пристап е избран како најсоодветен за истражувањето затоа што овозможува да се користат шесте пред-дефинирани теми како рамка: подготовка и селекција на проекти, финансирање, проектен менаџмент, одржливост, влијание и чинители, но исто така да се остави простор за дополнителни теми кои може да станат релевантни во текот на истражувањето. Односите видливи преку тематските мрежи меѓу основните, организирачките и глобалните теми, на хоризонтално и вертикално ниво, ќе овозможат да се идентификуваат шеми во кинеската развојна помош за ЗБ.

1.2.4. Структура

Дисертацијата се состои од следната структура:

- Поглавје 1 дава вовед во темата, преглед на релевантната литература во областа, контекст и дизајн на истражувањето, теоретска рамка и методологија;
- Поглавје 2 е посветено на кинескиот глобален подем и местото што го зазема Кина во светски рамки денес, кинеската надворешна политика и развојната помош како инструмент со сите нејзини специфики, како и соработката на Кина со ЗБ во општи рамки;
- Поглавје 3 се осврнува кон секоја држава од ЗБ поединечно, ги разгледува спроведените проекти и пристапот во доделувањето развојна помош во секоја од државите, како и спецификите во соработката со Кина и влијанието на развојната помош во конкретната држава;
- Поглавје 4 ги анализира клучните наоди од компаративна перспектива и ги вградува во теоретската рамка; ги испитува сличностите и разликите низ различните држави во ЗБ во поглед на доделување и управување со кинеската развојна помош во ЗБ, со цел идентификување на можни шеми, трендови и особености на помошта на регионално ниво; го анализира влијанието на развојната помош од сите посочени аспекти – во контекст на пристапниот процес за членство во ЕУ, односно од економски, политички, секторски и геополитички аспект;
- Последното поглавје ги претставува заклучоците преку сумирање на клучните наоди, обезбедува препораки за јавни политики и насоки за проширување и продлабочување на истражувањето на оваа тема.

ПОГЛАВЈЕ 2: РЕГИОНОТ ЗАПАДЕН БАЛКАН ВО КИНЕСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА

Кинеската развојна помош е тесно поврзана со релевантните карактеристики на Кина како држава и различните извори на моќ што ги поседува, нејзиното искуство како примател на развојна помош, моделот на кинескиот раст и развој, севкупниот подем кој од економската сфера се прелева на политичката и геополитичката агенда, како и карактеристиките и приоритетите на кинеската надворешна политика. Врз основа на тоа, ова поглавје ќе се осврне на општите аспекти на кинеската моќ, надворешна политика, развојна помош и местото на ЗБ како регион во кинеската надворешна политика.

2.1. Карактеристики кои ја дефинираат надворешната политика на НР Кина

2.1.1. Економски подем

Народна Република Кина со 1.4 милијарди население во 2018 е најбројна земја во светот и четврта според големината на територијата, втората најголема економија според бруто домашниот производ (БДП), најголемиот светски извозник и вториот најголем увозник збирно на стоки и услуги. За споредба, во 1978 година кинеската економија е 37 пати помала отколку во 2018 година. Во текот на 40 години, благодарение на просечниот годишен раст од 9,44%, Кина го зголеми својот удел во светската економија од 2% на 16%.⁶⁵

⁶⁵ Yang, Yao (2020), *China's Economic Growth in Retrospect*, Brookings, in: "China 2049: Economic Challenges of a Rising Global Power", edited by Dollar, David et al., Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2020, 3–28, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/9780815738053_ch1.pdf

График 2.1: Стапка на раст на кинескиот БДП, 1954-2018

Извор: Кинеско национално биро за статистика⁶⁶

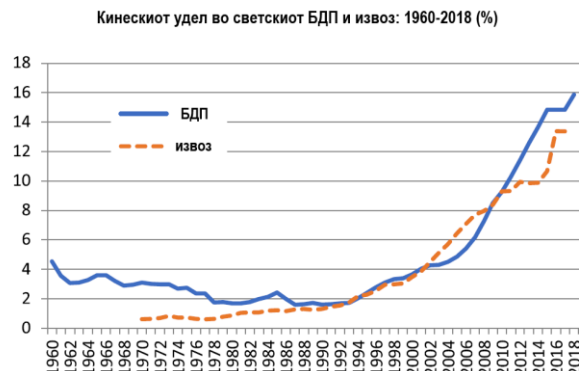

График 2.2: Кинескиот удел во светскиот БДП и извоз, 1960-2018

Извор: Feenstra, Inklaar, and Timmer 2015⁶⁷

Паралелно со економскиот раст и развој, во овој период Кина во голема мера ја намали сиромаштијата, односно извлече од екстремна сиромаштија 700-750 милиони жители, претежно од руралните средини.⁶⁸ Тоа се впишува во кинеската филозофија според која социо-економскиот развој има предност пред политичкиот, односно социо-економските права се поважни од граѓанските и политичките.⁶⁹

⁶⁶ Кинеско национално биро за статистика, www.stats.gov.cn

⁶⁷ Feenstra, Robert, Inklaar, Robert, Timmer, Marcel (2015), *The Next Generation of the Penn World Table*, in: "American Economic Review", 105 (10): 3150-82, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20130954>

⁶⁸ Варијацијата се должи на методологијата применета од страна на различни извори, односно различните стандарди за пресметување на прагот на сиромаштија <https://chinapower.csis.org/poverty/>, <https://isdp.eu/publication/chinas-anti-poverty-efforts-problems-and-progress/>, <https://borgenproject.org/poverty-alleviation/> итн.

⁶⁹ Men, Jing (2008), *EU-China Relations: Problems and promises*, Jean Monnet/Robert Schuman Paper series, Vol.08, No.13, 7, <http://aei.pitt.edu/9060/1/MenEUChinaLong08edi.pdf>

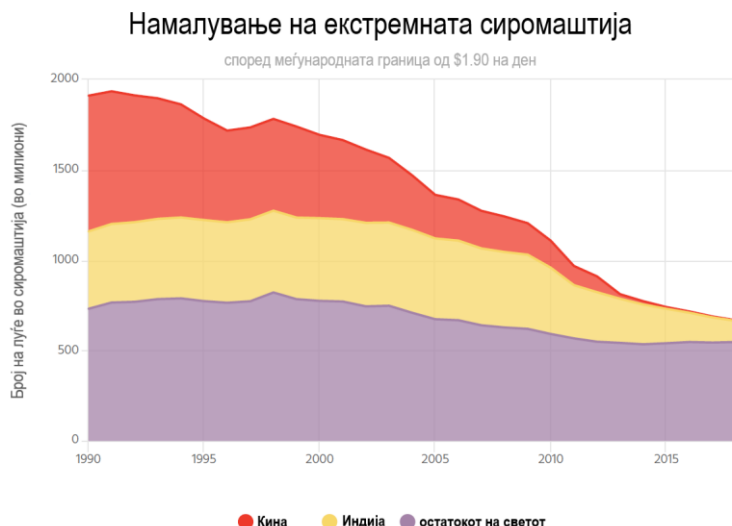

График 2.3: Тренд на намалување на екстремната сиромаштија во светот, 1990-2015

Извор: Center for Strategic and International Studies⁷⁰

Кинеската економска моќ во глобални рамки е драстично зголемена во последните 40 години и 1978 година е клучната пресвртна точка за кинескиот економски подем. Тоа е периодот непосредно по Културната револуција (文化大革命 Wénhuà dàgémìng - 1966-1976) која донесе низа политички одлуки со сериозни социјални и економски последици по кинеското општество. По неколку децении изолационизам и смртта на Мао Цетунг, во годините што следуваат, под раководство на Денг Шиаопинг Кина започнува серија процеси насочени кон економско отворање (改革开放 Gǎigé kāifàng). Со тоа Кина врти нова страница во однос на надворешната политика, започнува низа реформи насочени кон поголема пазарна ориентираност на кинеските компании и економијата воопшто, како и поголема отвореност за меѓународната трговија. Економските реформи се придружени со бројни домашни социјални реформи насочени кон елиминирање на ограничувањата за движење на населението во внатрешноста на земјата со цел обезбедување на доволна и ефтина работна сила претежно во приморските источни региони кои се водечки во економскиот раст. Реформите имаат за цел воспоставување на социјалистичка пазарна економија „со кинески карактеристики“ и се состојат во постепено отстранување на контролата на цените, делумно отворање на кинескиот пазар за странски инвестиции и приватни претприемачи, делумна приватизација на државните претпријатија и слично,

⁷⁰ Center for Strategic and International Studies, China Power Project, www.csis.org

што кулминира со исполнување на условите за членство во Светската трговска организација (СТО) во 2001 година.

Од 1999 година, кинеската влада ја промовира стратегијата за глобално „излегување“ (走出去战略 Zǒuchūqū Zhànlüè) насочена пред сè кон поттикнување на кинеските компании и банки да излезат од рамките на кинескиот пазар, да инвестираат во странство, да извезуваат, да ги диверзифицираат пазарите и производите, да аплицираат на јавни набавки, да соработуваат на странски проекти и на тој начин имплицитно да учат и да стекнуваат искуство во конкуренцијата на меѓународниот пазар.⁷¹ Оваа стратегија е мотивирана од една страна од внатрешни фактори поврзани со кинеската домашна економија, како што се потребата да се унапреди застарениот модел на раст, потрагата по технолошки иновации за унапредување на сопственото производство, потребата подобро да се управуваат огромните странски резерви, а од друга страна од желбата да се зајакне кинеската улога на глобален план.⁷²

Во 2015 година, кинеската влада ја започнува кампањата „Прозиведено во Кина 2025“ (Made in China 2025) со која планира да го издигне кинеското производство нагоре во синџирите на снабдување, односно да предизвика поместување од традиционалното производство на стоки со ниска вредност, кон високо-технолошки производи. Спроведувањето на идејата се потпира на големата база кинески потрошувачи и значајните вложувања во истражување, развој и иновации во селектирани области како роботика, информациска технологија и чиста енергија. Целта е да се зголеми само-доволноста на кинеските компании кои понатаму ќе освојат поголем дел од глобалниот пазар.⁷³

По пандемијата на КОВИД-19 и американско-кинеската „трговска војна“, во последниот петгодишен развоен план (2021-2025) кинеското раководство ја актуелизира идејата за „двојна циркулација“ која предвидува натамошно поттикнување на домашната потрошувачка и намалување на уделот на надворешната трговија во

⁷¹ 中国国际贸易促进委员会经济信息部 (Оддел за економско информирање на Кинескиот совет за унапредување на меѓународната трговија) (2007), 我国“走出去”战略的形成 及推动政策体系分析 (Создавање на стратегијата за „излегување“ на нашата земја и анализа на системот за промотивни политики – превод на авторката), <http://aaa.ccpit.org/Category7/Asset/2007/Jul/24/onlineeditimages/file71185259698809.pdf>

⁷² Wang, Hongying (2016), *A deeper look at China's Going Out Policy*, Center for International Governance Innovation, Waterloo, <https://www.cigionline.org/publications/deeper-look-chinas-going-out-policy>

⁷³ Wübbeke, Jost et al. (2016), *MADE IN CHINA 2025 The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries*, MERICS, <https://merics.org/sites/default/files/2020-04/Made%20in%20China%202025.pdf>

вкупната економија.⁷⁴ Имплицитната цел на новите реформи е намалување на зависноста од други држави и јакнење на кинеската позиција во очи на растечките тензии со повеќе западни држави кои сè погласно бараат реципроцитет од Кина во поглед на отвореноста на пазарот, а кои би можеле негативно се одразуваат на различни аспекти од кинеската економија и особено извоз.

Трендот на забавување на реформите за отворање и поголемо свртување кон домашната потрошувачка е воочлив во последните две децении. Додека Кина извлекува голема полза од процесот на пристапување кон СТО и укинувањето на трговските бариери за извоз во развиените земји, паралелно користи бројни привилегии како земја во развој која има право да го заштити домашното производство во бројни сектори така што ќе го ограничи пристапот до некои делови од пазарот за странски компании.⁷⁵ Особено со промените во кинеското раководство во 2013 година, станува забележително дека дел од најавените реформи стагнираат или тргнуваат во обратна насока. Кинеската страна го објаснува тоа истакнувајќи дека кинеската економија која е уште во развој би била погодена од дополнително отворање:

“Во текот на преговорите за членство во СТО, Кина презеде огромни заложби да го отвори сопствениот пазар и дел сè уште се труди да ги имплементира. Имаше домашни притисоци кои тврдеа дека брзата либерализација беше штетна за некои неразвиени индустрии кои имаа сериозни тешкотии да се справат со западните конкуренти. Иако Кина е посветена на натамошна либерализација, тоа не може да се случи преку ноќ.”⁷⁶

Дел од тарифните и нетарифните бариери во поглед на трговија и инвестиции идентификувани од страна на европските институции вклучуваат: ограничувања на странските директни инвестиции преку административни процедури и издавање на дозволи за компаниите кои сакаат да инвестираат, при што дел од условите за добивање дозвола вклучуваат задолжителна соработка со кинеска домашна компанија која во некои случаи мора да има 51% од сопственоста во заедничкото вложување или

⁷⁴ Tang, Frank (2020), *What is China's dual circulation economic strategy and why is it important?*, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3110184/what-chinas-dual-circulation-economic-strategy-and-why-it>

⁷⁵ World Trade Organisation (2001), Protocol on the Accession of the People's Republic of China, <http://www.worldtradelaw.net/misc/chinaaccessionprotocol.pdf>

⁷⁶ Онлајн интервју со анонимен кинески експерт, 05.05.2021

присилен трансфер на технологија, односно обврска за странските технолошки развиени компании да ги пренесат иновативните технологии и процеси на кинески компании;⁷⁷ кинеските власти ги субвенционираат и стимулираат домашните, особено државни компании да се пријавуваат на тендери во странство, а го ограничуваат учеството на странски компании на тендери во Кина;⁷⁸ освен тоа, додека активно купува јавен долг и валути на странски земји, Кина строго го контролира протокот на капитал и вредноста на нејзината валута, што ѝ овозможува да влијае на светските финансиски текови и по потреба да го девалвира јуанот за да ја зајакне конкурентноста на своите извозни производи.

Големината на кинеската држава и население има неспорен придонес кон подемот во економската моќ од повеќе аспекти. Со отворање за меѓународна трговија кинескиот пазар станува многу привлечна дестинација за проширување и развој на странските компании. Освен тоа, бројното сиромашно население кое започнува со внатрешни миграции, пред сè од запад кон исток, нуди извор на ефтина работна сила за развој на индустријата која им е потребна на странските компании заинтересирани за инвестирање и релоцирање на нивните производствени погони во Кина. Покрај физичките работници, реформите резултираат со голем број млади високообразовани кадри кои придонесуваат кон привлекувањето странски капитал и инвестиции не само за мануфактура, туку и за економски активности со поголема додадена вредност и технолошки развој. Сето тоа води кон забрзан развој на кинеската индустрија и извозно ориентирана економија, со што Кина во 2009 година станува најголем извозник во светот.⁷⁹

Привлечени од потенцијалот на кинескиот пазар, во почетокот странските компании и западните држави не реагираат на асиметричниот третман кој го добиваат. Тие сметаат дека ваквите политики се привремени и донекаде составен дел од развојот на кинеската економија. Реакциите започнуваат откако Кина започнува да бележи сериозен трговски суфицит во однос на САД и ЕУ и водат кон низа политики кои имаат за цел ограничување на кинеската економска експанзија и моќ кои вклучуваат:

⁷⁷ Grieger, Gisela (2021), *EU-China Comprehensive Agreement on Investment Levelling the playing field with China*, European Parliament, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679103/EPRS_BRI\(2021\)679103_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679103/EPRS_BRI(2021)679103_EN.pdf)

⁷⁸ European Commission (2020), *Trade and Investment Barriers Report 2020*, Brussels, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/june/tradoc_157929.pdf

⁷⁹ Imman, Philip (2010) *China becomes world's biggest exporter*. The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2010/jan/10/china-tops-germany-exports>

одбивање на западните развиени земји да ѝ го признаат на НР Кина статусот на пазарна економија, што би ѝ овозможило поповолна позиција во анти-дампинг споровите во СТО; воведување на механизми за скрининг на странски директни инвестиции насочени кон оневозможување на инвестиции од компании кои се под директна контрола на странски држави, односно де факто строга контрола на обидите на кинески компании да инвестираат во чувствителни сектори; воведување на дополнителни давачки врз серија кинески извозни производи; санкции кон кинески технолошки компании како ЗТЕ и Хуавеј и забрана за користење на нивната 5Г технологија во САД и во дел од сојузничките земји како Канада, Австралија и сл.

Огромната кинеска територија претставува и огромен извор на природни ресурси, пред сè јаглен, дрво и ретки метали. Имено, Кина контролира 97% од резервите на волфрам и молибден кои се неопходни за производство во електрониката и воената индустрија.⁸⁰ Тоа ѝ овозможува предност во рамки на трговски преговори со земји како што се САД, ЕУ и Јапонија кои во голема мера ги увезуваат овие метали од Кина. За илустрација, во период од 5 години (2010-2015), со образложение дека дека ја заштитува на животната средина, покрај огромните извозни давачки Кина воведува и извозни квоти на ретки метали, што сериозно ги погоди странските компании кои зависат од тие метали при производството. Трговските бариери беа симнати дури по покренат спор пред СТО и донесена одлука на штета на Кина.⁸¹

Во рамки на глобалната стратегија за отворање и посилна интеграција во светските текови, Кина развива конкретни тематски и географски стратегии за соработка со останатите држави низ светот. Најпознатата иницијатива во светски рамки е стратегијата за економско и инфраструктурно поврзување по копно и по вода по должина на историскиот Пат на свилата која го добива името Појас и Пат (ПиП) (一帶一路 Yìdài yúlù). Лансирана во 2013 година како лична иницијатива на (тогаш) новиот кинески претседател Ши Џинпинг, денес Иницијативата ПиП вклучува околу 150 земји и организации на 4 континенти и планирани проекти во износ од неколку

⁸⁰Sauter, Michael B., Stockdale, Charles B., Ausick, Paul (2012) *The World's Most Resource-Rich Countries*. 24/7 Wall St, 2, <https://247wallst.com/special-report/2012/04/18/the-worlds-most-resource-rich-countries/#ixzz20EiIojjE>

⁸¹ European Council of Foreign Relations (2013), *Trade and investment disputes with China*, European Foreign Policy Scorecard 2012, <http://www.ecfr.eu/scorecard/2012/china/4>

трилиони долари.⁸² Не постои јавно достапна листа на земји учеснички, ниту на проекти кои се дел од иницијативата. Најчесто станува збор за големи инфраструктурни проекти насочени кон олеснување на трговската размена кои се реализираат со поволни кредити преку некоја од кинеските државни банки вклучени во иницијативата, одобрени врз основа на државна гаранција од земјата корисник.

График 2.4: Приоритети на иницијативата Појас и пат

Извор: Приказ на авторката

Иако на прв поглед се чини насочена кон глобална експанзија на Кина, Иницијативата ПиП има за цел во голема мера да одговори и на домашните потреби на кинеската економија, преку обезбедување пласман на вишокот кинеско производство

⁸² Jizhong, Zhang, Jeffery, Christopher, King, Rachael, Csabay, Adam (2020), *The Belt and Road Initiative 2020 Survey – A more sustainable road to growth?*, <https://www.centralbanking.com/central-banks/economics/4737966/the-belt-and-road-initiative-2020-survey-a-more-sustainable-road-to-growth>

на челик, интернационализација на домашната валута (кинескиот јуан), диверзификација на огромните девизни резерви, како и нови пазари и ангажмани за кинеските државни компании.⁸³ Освен тоа, иницијативата обезбедува поголем проток на луѓе, стоки и со тоа економски развој во северозападните кинески региони кои се понеразвиени, посиромашни и извор на внатрешна миграција кон источните приморски региони кои стануваат пренаселени и веќе се соочуваат со бројни социјални проблеми.⁸⁴

Во текот на досегашното постоење, Иницијативата ПиП генерира дијаметрално спротивни ставови кај различни земји. Додека некои ја сметаат за одлична можност за остварување некои заеднички економски интереси преку заемна соработка,⁸⁵ други ја гледаат како извор на моќ кој Кина вешто го користи за да се наметне и да застапува промени во светскиот поредок и веќе воспоставените сфери на влијание.⁸⁶ Воспоставувањето на Иницијативата ПиП, иако претставува додадена вредност кон кинеските дипломатски активности, повеќе претставува начин на реорганизирање и брендирање на кинеското присуство низ светот. Целите, опфатот и начинот на спроведување на Иницијативата ПиП во ниеден официјален кинески документ за јавни политики не се дефинирани во целост и на ист начин, туку со општи формулации кои оставаат простор за различни толкувања. Додека од една страна таквата флексибилност на иницијативата може да биде позитивна и да овозможи прилагодување на реалните потреби на вклучените земји - партнери, од друга страна може да биде извор на нејаснотии и загриженост во однос на транспарентноста, намерите и постигнатите резултати.

⁸³ CSIS, China Power Project, <https://chinapower.csis.org/china-belt-and-road-initiative/>

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Garcia-Herrero, Alicia, Xu, Jianwei (2016), *This is how China's New Silk Road initiative could impact European trade*. Bruegel, <https://www.bruegel.org/2016/09/what-does-chinas-belt-and-road-initiative-mean-for-eu-trade/>

⁸⁶ Chatzky, Andrew, McBride, James (2020), *China's Massive Belt and Road Initiative*, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>

2.1.2. Од економска до политичка, воена и мека моќ

Треба да се напомене дека уште пред почетокот на иницијативата ПиП, Кина е дел од светските економски, финансиски и политички случувања како членка на Светската трговска организација, една од највлијателните членки на ММФ и Светска банка, потписник на дваесетина договори за слободна трговија, над сто билатерални договори за инвестиции, еден од најголемите инвеститори и дестинации за странски директни инвестиции, основач на две меѓународни развојни банки, важен донатор на развојна помош и центар на развиена мрежа на јавна дипломатија.⁸⁷

Економскиот подем на Кина несомнено има влијание врз сите останати држави од светот и тоа влијание не се ограничува на економските импликации. Кина е сè поприсутна во сите региони во светот, без исклучок, дури и оние кои навидум се географски надвор од нејзината сфера на влијание. Постепено, од регионална Кина прераснува во глобална сила која има интерес да се вклучи во процесите на носење одлуки во речиси сите области и сите географски региони. Нејзината економска моќ, интегрираноста во воспоставениот меѓународен поредок и длабоката испреплетеност на економските врски со различни држави, вклучително и со етаблираните светски играчи како што се САД, ЕУ и Русија, создава силна меѓусебна зависност и неможност Кина да се исклучи од дискусијата или процесите кои се одвиваат на глобално ниво.

Во период од 40 години, Кина се претвора од маргинална држава во светските текови во еден од највлијателните играчи на меѓународната сцена, до тој степен што последните години веќе се споменува и форматот Г2 – САД и Кина како основен двигател на глобалните случувања.⁸⁸ Во прилог на тоа зборува и фактот дека актуелните тензии меѓу САД и Кина кои од полето на трговски односи се прелеваат на севкупните билатерални односи предизвикуваат зголемена поларизација на светско ниво.

Особено од изборот на Ши Џинпинг за генерален секретар на Кинеската Комунистичка Партија (ККП) и следствено Претседател на Кина во март 2013 година

⁸⁷ Baltensperger, Michael, Dadush, Uri (2019), *The Belt and Road turns five*. Bruegel Policy Contribution No.1, 2

⁸⁸ Bush, Richard (2011), *The United States and China: A G-2 in the Making?*, Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/the-united-states-and-china-a-g-2-in-the-making/>

наваму, Кина води сè поактивна и понаметлива надворешна политика која предизвикува различни реакции кај веќе етаблираните регионални и светски сили. Дел од државите, пред сè западните демократски либерални економии како САД и ЕУ, имајќи ги предвид суштинските разлики во однос на кинескиот политички систем, вредности и модел на управување, почнуваат да ја доживуваат Кина како своевидна закана по светскиот поредок, односно по нивните сфери на влијание и интереси.

Од друга страна, огромната кинеска територија и население вклучуваат делови кои традиционално не ѝ припаѓале на Кина и кои ја нарушуваат етничката и социјална кохезија. Станува збор за провинциите Шинџианг, Тибет и Внатрешна Монголија кои се населени со немандаринско население и се далеку посиромашни од развиените источни провинции. Честите протести и немири во овие провинции историски неретко предизвикувале насилен одговор од кинеските власти во вид на присилни работни кампови, присилно иселување на автохтоното и колонизирање на мандаринско население и други постапки кои се предмет на осуда и санкции од либерално-демократските западни држави.

Иако основен постулат на кој инсистира Кина во надворешната политика е немешање во внатрешните работи, неретко домашните политики имаат влијание врз репутацијата на меѓународен план, но и врз можностите да реализира дел од своите интереси. Имено, задушнувањето на студентските протести на плоштадот Тиенанмен во 1978 година водат кон воведување на ембарго на продажбата на оружје од страна на западните земји (САД и ЕУ). Кина се обидува веќе 40 години да издејствува симнување на ембаргото. Но, и покрај кинеската огромна економска моќ, САД и нивните сојузници не прифаќаат да го укинат сè додека Кина не се „демократизира“, што е тешко веројатно дека ќе се случи во догледна идина според западните стандарди.⁸⁹ Имено, кинеските политичари секогаш кога зборуваат за демократија нагласуваат дека се работи за „демократија со кинески карактеристики“, односно промени во политичкиот систем што ќе одговараат на кинеската традиција и ситуација, а не на очекувањата на западните држави.⁹⁰

⁸⁹ Laursen, Finn (2011), *The EU's Strategic Partnerships: The Case of EU – China relations*, Dalhousie European Union Centre of Excellence (EUCE), Occasional Paper No.10, http://euce.dal.ca/Files/EUCE_Occasional_Paper_No_10_2011.pdf

⁹⁰ Song, Zhe (2009), “Achievements and future of China-EU relations”, in *EU-China Observer*, Issue 2, 2009, 6-9, http://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/eu_china_observer_2_2009.pdf

Според кинеската официјална политичка доктрина, демократијата не е систем што одговара за сите држави и во секој степен на развојот. Тие инсистираат дека Кина најпрво треба да го достигне степенот на развој на западните земји, па потоа да размислува за евентуални промени во политичкиот систем. Тоа го поткрепуваат и со легитимитетот на кинеското политичко раководство кое ужива поголема доверба кај кинескиот народ од демократски избраните политички претставници кај граѓаните во западните земји, пред сè поради квалитетот на спроведените реформи и политики.⁹¹

Токму овој легитимитет (output legitimacy) е во основата на голем број политики кои се чинат насочени кон надвор, а всушност имаат за цел да решат некое внатрешно-политичко прашање. Имено, двете стратешки цели поставени од кинеското раководство се целосно ориентирани кон домашниот развој и благосостојбата на кинеското општество, без да пројавуваат амбиции за споредба со други земји: првата, создавање на средно богато општество до 2021 година кога КПК слави еден век постоење (односно удвојување на БДП по глава на жител од 2010 година); втората, создавање на силно, демократско, цивилизирано, хармонично и модерно социјалистичко општество до 2049 година, стогодишнината од основањето на НР Кина.⁹² Овие приоритети се предуслов за одржување на стабилноста на кинеското општество и задржување на власта од страна на КПК.

Сепак, иако кинеската политичка филозофија и принципите во надворешната политика се засноваат на мирен развој и соживот со други држави, ориентираност кон внатрешни прашања и немешање во политиката на други земји, во текот на последните години бројни кинески постапки предизвикуваат загриженост кај западните земји. Со зголемената економска моќ и влијание и особено со доминантната улога во текот на светската финансиска и европската должничка криза (2008-2013), Кина станува сè понаметлива во различни области од светската политика. На пример, максимално ја искористи европската должничка криза за да издејствува промена во гласачките права во рамките на ММФ за сметка на европските држави.⁹³ Освен тоа, сè погласно застапува реформи во влијателните меѓународни организации каде што досега не била во доминантна позиција и ја користи секоја можност да влијае на такви промени.

⁹¹ Zhang Weiwei (2012), interview for Al-Jazeera, <http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2012/01/2012114143938654345.html>

⁹² (2017) *What are China's two centennial goals and why do they matter?*, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/17/c_136686770.htm

⁹³ Bowen, Andrew (2013), *In big IMF revamp, Europe to lose influence to emerging economies*, Deutsche Welle, <http://www.dw.de/in-big-imf-revamp-europe-to-lose-influence-to-emerging-economies/a-6141952-1>

Покрај тоа, последните години Кина станува сè покритички настроена кон земјите кои го примаат Далај Лама, имаат каква било соработка со Тајван или не ја држат нејзината линија во однос на споровите за островите во Јужнокинеското море со Виетнам и Филипини или Диаоју/Сенкаку островите со Јапонија.

Освен тоа, Кина е еден од основачите на Шангајската организација за соработка, или Шангајскиот пакт, кој има за цел не само економска и политичка, туку и воена соработка со останатите негови членки – Русија, Казакстан, Киргистан, Узбекистан и Таџикистан. Кога наметливата надворешна политика се поврзува со јакнењето на воените способности, кинеската моќ се перцепира како вистинска закана по интересите на бројни азиски земји, како Јапонија, Јужна Кореја и земјите од југоисточна Азија, но и западни земји кои имаат интереси во Азија, пред сè САД и Австралија.

Народната ослободителна армија на Кина помеѓу 2000 и 2016 година бележи годишен пораст во алоцираниот буџет од 10%⁹⁴. Освен тоа, во 2015 претседателот Ши иницира сеопфатна реформа и модернизација на армијата, која покрај традиционалните сили ги засега и единиците кои работат на сајбер-одбрана и вселенски прашања. Денес кинеската армија брои околу 2 милиони припадници и се финансира со буџет од 175 милијарди долари годишно (за 2018)⁹⁵. Кинеското оправдување дека тоа е само 1.5% од БДП, односно понизок процент од бараниот стандард за НАТО земјите, не ја намалува загриженоста кај другите држави, особено соседните земји како Индија, Јапонија, Виетнам и Тајван⁹⁶.

Дополнително, иако деталите се класифицирани како државна тајна, Кина поседува оружје за масовно уништување. Сепак, за разлика од Северна Кореја, Кина е потписник на сите конвенции за ограничување на употребата на нуклеарно, хемиско и биолошко оружје и се залага за no-first-use принципот според кој една држава не би го употребила доколку не е прво самата нападната со такво оружје.

Иако основната асоцијација кога се зборува за НР Кина е економската моќ, последните години НР Кина се поголемо внимание посветува и на т.н. мека моќ и јавна дипломатија. Кинеските власти преку различни институции развија шема на

⁹⁴ Defense Intelligence Agency (2019), *China Military Power: modernizing a force to fight and win*, https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/China_Military_Power_FINAL_5MB_20190103.pdf, 3

⁹⁵ Rajagopalan, Rajeswari Pillai (2018), *China's 2018 Military Budget: New Numbers, Old Worries*, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2018/03/chinas-2018-military-budget-new-numbers-old-worries/>

⁹⁶ Ibid.

стипендирање со цел да привлечат што е можно повеќе квалитетни студенти од различни земји кои понатаму ќе стекнат наклонетост кон Кина и нејзината филозофија. Значителни средства се издвојуваат секоја година за развој на мрежата на кинески културни центри, односно Конфуциј Институти. Од 2004 година наваму, отворени се околу 500 Конфуциј институти низ целиот свет кои обезбедуваат бесплатни часови по кинески јазик и организираат културна соработка и размена.⁹⁷

Конечно, иницијалната соработка и преференцата на кинеските власти да соработуваат со владини институции постепено се проширува и на соработка со други чинители, невладини организации и истражувачки институти. Во рамки на таа соработка Кина формира и свои истражувачки центри и мрежи на тинк-тенк организации, како што се студиската мрежа Појас и пат, мрежата тинк-тенк организации 16+1, Истражувачкиот институт за соработка меѓу Кина и земјите од ЦИЕ во Будимпешта, Центарот за глобално партнерство во Софија и сл. Преку овој пристап и финансирање на истражувачки проекти поврзани со Кина и иницијативите како Појас и пат и 16+1, Кина се стреми да реализира неколку цели: да собере аналитички информации за политиките на странските држави кон Кина; да го осознае јавното мислење во различни земји; да организира активности за суптилно застапување на промена на политиките во полза на Кина; да влијае на позитивна промена на јавното мислење; да добие квалитетни насоки за прилагодување на нејзините постојни иницијативи со цел зголемување на нивната ефикасност; да се промовира како „мека сила“ во светски рамки која во оваа област може да се мери со ЕУ и САД.⁹⁸

⁹⁷ 中国政协网 (Народна политичка консултативна конференција) (2021) 孔子学院有多少所, 孔子学院的意义是什么(Конфуциј институти – колку ги има, која е нивното значење? – превод на авторката), <http://www.rmzxb.com.cn/c/2021-04-22/2835793.shtml?n2m=1>

⁹⁸ Krstinovska Ana (2020), *The 17+1 Cooperation Platform: between wishes and reality*, in: “Southeast Europe in Focus” 6/2020, Sudosteuroopa Gesellchaft, Berlin, 19, https://www.sogde.org/site/assets/files/3446/see_focus_china_issue.pdf

2.2. Карактеристики на кинеската развојна помош

2.2.1. Историја и еволуција на кинеската развојна помош

Почетоците на кинеската практика за доделување развојна помош датираат од периодот непосредно по основањето на современата кинеска држава во 1949 година. Во тој период Кина е и самата примател на развојна помош од Советскиот сојуз, насочена кон обнова на земјата преку развој на инфраструктурата, индустриското производство, земјоделството и бројни други области.⁹⁹ Советската помош нагло престанува во 1960 по конфликтот меѓу Мао и Хрушчов и тој настан е еден од факторите при обликувањето на кинеските принципи во доделувањето развојна помош.

100

Во литературата постои консензус во однос на фазите во кинеската политика за развојна помош. Во различни фази, еволуцијата на кинеската помош е мотивирана од различни фактори – надворешни и внатрешни, како и различни цели – економски, дипломатски и стратешки.

Првата фаза (1950-1978 година) се карактеризира со помош за комунистичките држави и земјите во соседството во почетниот период (Северна Кореја, Виетнам, Монголија, како и Албанија во 1954 година), со постепено проширување кон други држави во Азија и Африка. Во овој период развојната помош е насочена кон остварување политички и дипломатски цели и промовирање на комунистичката идеологија. Особено по кинеско-советските тензии во 1960, Кина се натпреварува со Советскиот сојуз за придобивање комунистички сојузници меѓу новоформираните независни држави и со Тајван за дипломатско признавање. Кинеската успешна дипломатија во тој период, која во голема мера се потпира на развојната помош како инструмент, води кон признавањето на НР Кина како официјален кинески претставник во ООН преку преземање на местото на Тајван и добивање статут на постојана членка во Советот на безбедност.

⁹⁹ Nowak, 2015, op.cit. 202

¹⁰⁰ Ibid. 201

Во втората фаза (1978-1994 година), која го следи процесот на постепено отворање на Кина со реформите на Денг Шиаопинг, кинеската помош добива прагматична и економска димензија и унилатералната помош постепено се заменува со економска соработка во заемна полза преку различни инструменти. На преминот од првата во втората фаза (1976-1980 година), непосредно по завршувањето на Културната револуција, меѓу кинеското политичко раководство се поставува прашањето дали земјата треба да продолжи со доделувањето развојна помош за други држави кога и самата е сиромашна земја во развој. Тоа прашање претставува дел од домашната опозиција кон доделувањето развојна помош сè до денес, особено во посиромашните региони и меѓу помалку едуцираното население.¹⁰¹ Во втората фаза развојната помош стекнува статус на алатка за остварување на кинеските надворешно-политички и економски цели, се одвојува од идеолошката компонента и започнува да расте, како во однос на обемот, така и во однос на бројот на држави кориснички.¹⁰²

Третата фаза започнува во 1995 година со усвојувањето на Мастер планот за трговска и економска соработка и основањето на Експорт-Импорт (Ексим) банката. Во овој период кинеската помош се поврзува со трговската и економската соработка и се доделува претежно преку кредити, наместо грантови, идеолошката компонента се фокусира на солидарноста и заемното немешање во внатрешните работи, како и на обезбедувањето алтернатива за помошта од западните земји.¹⁰³ Освен тоа, во текот на последните години еден од важните двигатели на кинеската помош е кинеската „мека моќ“, односно амбицијата да се претстави Кина во позитивно светло низ светот како одговорна и моќна држава, да се промовира кинескиот модел и да се „раскаже добро кинеската приказна“ за различни прашања.¹⁰⁴

¹⁰¹ 中国免除外债是“穷大方”？ 5 事实你得知道 (Дали кинеското простување на долгови е „дарежливост на сиромашниот? 5 работи кои треба да ги знаете) (2015), 人民网 (Народна мрежа – превод на авторката), <http://politics.people.com.cn/n/2015/0928/c1001-27640009.html>

¹⁰² De Haan, Warmerdam, op.cit. 4

¹⁰³ Ibid. 3

¹⁰⁴ Изразот датира од 2013 година и му се припишува на кинескиот претседател Ши (讲好中国故事). Според оваа насока, медиумите треба да ја зајакнат и да бидат иновативни во кинеската надворешна пропаганда, како дел од кинеската меѓународна дискурзивна моќ (国际话语权) што претставува клучен аспект од сеопфатната национална моќ (综合国力).

2.2.2. Клучни принципи и приоритети на кинеската развојна помош

Кинеската развојна помош се заснова на Петте принципи за мирен соживот формулирани во 1954 година кои се во основата на кинеската надворешна политика: заемна почит за сувереноста и територијалниот интегритет, заемно ненапаѓање, немешање во внатрешните работи, еднаквост и заемна корист и мирен соживот во развивањето дипломатски, економски и културни врски со останатите земји.¹⁰⁵ Во инструментите за јавни политики Кина инсистира на терминот „развојна соработка“ наместо помош со што се поставува на рамноправна основа со државите кориснички, го става акцентот на заедничкото искуство во користењето странска помош, односно фактот дека до пред многу кратко време и самата Кина била корисник на странска развојна помош во текот на три децении и го истакнува сопствениот развоен пат како модел од кој другите држави во развој можат да учат.

Од 18тиот Национален конгрес на КПК во 2012 и изборот на Ши Џинпинг за генерален секретар на партијата, кинеската развојна помош е обликувана и надополнета според неговата визија за „глобална заедница со заедничка иднина“ и Иницијативата ПиП¹⁰⁶. Белата книга „Кинеската меѓународна развојна соработка во новата ера“ од јануари 2021 година вклучува пофилософски пристап кон развојната помош во склад со кинеската традиција и култура, силен акцент на соработката Југ-Југ, постојана заложба за учење и подобрување, меѓу другото и во однос на институционалната поставеност и управувањето со помошта, регионален пристап и поголема насоченост кон остварување на Одржливите развојни цели на ООН за 2030 година. Притоа, ставен е поголем акцент на трилатералната соработка со други донатори и развојни агенции, „Глобалната заедница на здравје за сите“ - особено во пост-КОВИД 19 периодот, како и поголема поддршка за СЗО. Освен тоа, овој документ за првпат експлицитно ја споменува идејата за „воспоставување нов модел на меѓународни односи заснован на заемна почит, еднаквост, правда и заемно корисна соработка“ и можноста за учење од кинескиот модел на управување со цел

¹⁰⁵ Zhou, Yihuang (November 2004), *China's Diplomacy*, China Intercontinental Press, Beijing, 6

¹⁰⁶ State Council Information Office of the PR of China (2021), *China's International Development Cooperation in the New Era*, Beijing, 6

http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202101/10/content_WS5ffa6bbbc6d0f72576943922.html

подобрување на управувањето (governance) во државите кориснички, процесот на креирање јавни политики, планирањето и едногениот економскиот раст и развој.¹⁰⁷

Според Белата книга за странска помош од 2014 година,¹⁰⁸ Кина ги дефинира следните приоритетни области за развојната помош:

- Земјоделство
- Образование
- Здравство и медицина
- Комунални објекти
- Хуманитарна помош
- Инфраструктура
- Јакнење на капацитети
- Унапредување на трговијата
- Унапредување на животната средина

2.2.3. Сличности и разлики со „традиционалните“ донатори од Комитетот за развојна помош

Иако обезбедува развојна помош во различни форми и во сè повисоки износи во текот на повеќе од 50 години, Кина останува најголемиот донатор надвор од КРП на ОЕСР, нема обврска за известување и не се придржува кон принципите на оваа организација.¹⁰⁹ Според КРП на ОЕСР кој ги обединува западните донатори и Јапонија, официјалната развојна помош се дефинира како владина помош наменета за унапредување на економскиот развој и добросостојба на земјите во развој и конкретно вклучува грантови, „меки“ односно преференцијални кредити (бескаматни или со каматна стапка значително пониска од пазарната) и техничка помош, а исклучува кредити за воени цели.¹¹⁰ Понатаму, секој од донаторите развива свои стратегии во

¹⁰⁷ Ibid. 3

¹⁰⁸ Information Office of the State Council (July 2014), *China's Foreign Aid*, Beijing.
http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm

¹⁰⁹ Zhang, 2016, loc.cit.

¹¹⁰ OECD official website, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>

врска со начинот на администрирање на помошта преку грантови, кредити, техничка помош, буџетска поддршка итн.

Кинескиот пристап кон развојната помош делумно се разликува од оваа дефиниција по тоа што ги вклучува сите преференцијални кредити, без оглед на тоа колку (малку) и да се условите поповолни од пазарните, како и воената помош и изградбата на спортски објекти. Според тоа, во поглед на опфатот, кинеската развојна соработка е повеќе еквивалент на развојно финансирање отколку на развојна помош во потесна смисла на терминот. Таа треба да се разгледува во светлото на кинеските принципи во надворешната политика, улогата што развојната помош ја играла во развојот на Кина и нејзината сè поголема економска и политичка тежина во светот.¹¹¹

Кинеската развојна помош во периодот 2000-2014 година изнесува во просек 0,1% од бруто националниот приход (БНП), што е значително под препораките на КРП кои изнесуваат 0,7%. Од друга страна, според БДП по глава на жител, Кина иако е втората најголема економија во светот, спаѓа во категоријата земји во развој за разлика од членовите на КРП кои се високо развиени земји. Освен тоа, ако се земе предвид официјалното развојно финансирање што не спаѓа во рамки на официјалната развојна помош дефинирана според КРП, процентот во случајот на Кина се искачува на 0,5% од БНП¹¹². Во однос на вкупниот износ, тоа е споредливо со развојното финансирање на САД, со таа разлика што процентот на развојна помош во случајот на САД е значително повисок.

Додека литературата за правилата и практиките што ги применуваат западните донатори датира од 1970тите, сеопфатни и глобални податоци за кинеската развојна помош, собрани според споредлива методологија се достапни од 2000 година наваму.¹¹³ Иако поголемиот број идентификувани кинески проекти во странство спаѓаат во развојна помош според дефиницијата на КРП, кога станува збор за вредност таа сочинува само 21,6% од официјалното кинеско финансирање во периодот 2000-2014¹¹⁴. Од 2014 до 2019 година, кинеската развојна помош е во благ пораст во однос на речиси сите типови и инструменти и за 2019 година, при споредба меѓу десетте

¹¹¹ De Haan, Warmedam (2017), op.cit. 2

¹¹² Lu, Saite (October 2018), *An Overview of China's International Development Finance – Issues and the Way Forward*, Agenda for International Development, Commentary, https://www.researchgate.net/publication/334372783_An_Overview_of_China's_International_Development_Finance_-_Issues_and_the_Way_Foward

¹¹³ Dreher, 2017, op.cit. 16

¹¹⁴ Ibid.

најзначајни донатори членови на КРП, како и Турција, Саудиска Арабија и Обединетите Арапски Емирати, Кина е рангирана на седмо место.¹¹⁵

Во многу аспекти кинеската развојна помош не е во склад со сфаќањата на западните донатори кои ја поддржуваат идејата дека политичкиот и економскиот развој треба да одат заедно и воспоставуваат поврзаност, односно условеност на помошта со исполнување определени реформи.¹¹⁶ Кога станува збор за условеноста, од една страна кинеската развојна помош не подлежи на техничките критериуми кои ги застапува КРП во однос на макроекономските параметри на државата корисник и почитувањето на принципите на добро управување. Од друга страна, помошта се раководи од условеноста да се почитуваат кинеските принципи во надворешната политика и е насочена кон обезбедување поддршка за кинеските позиции по различни внатрешни и надворешни прашања, пред сè Тајван.¹¹⁷

Освен тоа, имајќи предвид дека во кинеските традиционални размислувања и дебатата за јавни политики не постои директна поврзаност меѓу помошта и развојот на државата корисник, Кина не презема обврска да ја мери или обезбедува ефикасноста и позитивното влијание на помошта во државата корисник како што предвидуваат Париските принципи за ефикасност на помошта.¹¹⁸ Во духот на кинеската идеологија, националните власти на една држава имаат единствена одговорност за развојот и според тоа клучна улога во изборот на проекти кои Кина ќе ги финансира.¹¹⁹

¹¹⁵ Kitano, Naohiro, Miyabayashi, Yumiko (December 2020), *Estimating China's Foreign Aid: 2019-2020 Preliminary figures*, JICA Ogata Research Institute, 13

¹¹⁶ Krstinovska, 2021, op.cit. 3

¹¹⁷ Ibid. 4

¹¹⁸ Повеќе за Париските принципи на следниот линк
<https://www.oecd.org/dac/effectiveness/parisdeclarationandaccraagendaforaction.htm>

¹¹⁹ Zhang, Yanbing, Gu, Jing, Chen, Yunnan (2015), *China's Engagement in International Development Cooperation: The State of the Debate*. IDS Evidence Report 119

2.2.4. Начин на спроведување на кинеската развојна помош

Кинеската развојна помош опфаќа три инструменти:¹²⁰

- Грантови – наменети пред сè за мали и средни проекти во социјалниот сектор (болници, училишта итн.), за финансирање на програмите за развој на човечки ресурси, техничка и материјална помош, како и итна хуманитарна помош.
- Бескаматни кредити – наменети претежно за изградба на јавни објекти
- Преференцијални кредити – наменети за средни и големи инфраструктурни објекти, индустриски погони и други проекти кои обезбедуваат економски и социјални придобивки, како и за набавка на електрична опрема и механизација.

Преку овие финансиски инструменти се реализираат 9 типови на проекти:¹²¹

1. Целосни проекти
2. Набавки на стока и материјали
3. Техничка помош преку испраќање кинески експерти
4. Соработка за развој на човечки ресурси, односно стипендии и програми за обука во Кина за претставници од една или повеќе земји (билатерални и мултилатерални обуки)
5. Испраќање медицински тимови
6. Испраќање волонтери (на пример наставници по кинески јазик)
7. Итна хуманитарна помош
8. Олеснување на долгови
9. Проекти преку Фондот за соработка Југ-Југ

Важно е да се напомене дека еден проект може да претставува комбинација од повеќе различни инструменти и типови помош. На пример, проект за изградба на болница може да биде финансиран со бескаматен кредит, болницата да биде опремена со кинеска донација, патот до болницата да биде изграден со преференцијален кредит преку Ексим банка, бесплатна обука за персоналот да биде обезбедена во Кина итн.¹²²

¹²⁰ State Council Information Office (2021), loc.cit.

¹²¹ Ibid.

¹²² Lynch, Leah, Andersen, Sharon, Zhu, Tianyu (July 2020) *China's Foreign Aid: A Primer for Recipient Countries, Donors and Aid Providers*, Center for Global Development, 2, <https://www.cgdev.org/publication/chinas-foreign-aid-primer-recipient-countries-donors-and-aid-providers>

Освен тоа, постојат проекти имплементирани делумно со инструменти на традиционална развојна помош, делумно со комерцијални инструменти, што дополнително го отежнува процесот на класификација на проектите и точното утврдување на износот на помош.¹²³

Институционалната архитектура за управување со развојната помош во Кина е комплексна и составена од околу 30 институции.¹²⁴ Притоа, клучна институција во доделувањето грантови и бескаматни кредити е Министерството за трговија, а за преференцијалните кредити – Ексим Банка. Министерството за надворешни работи ги проверува проектите од аспект на усогласеност со кинеските политички приоритети. Министерството за финансии е задолжено за мултилатералната помош, а Кинеската развојна банка за нетрадиционалните облици на развојно финансирање кои содржат нагласена комерцијална компонента (кредити со комерцијални каматни стапки, инвестиции во удели). Освен тоа, повеќе кинески институции обезбедуваат развојна помош во нивните области на делување, како што се Министерството за земјоделство, Министерството за транспорт, Националната комисија за здравство и семејно планирање, Министерството за технологија и наука, итн.

За разлика од воспоставените постапки за управување со развојна помош, програмскиот и проектен циклус на етаблираните донатори, кинескиот систем дури во последниве години го започнува процесот на професионализација преку развој на постапки за програмирање, спроведување и евалуација.¹²⁵ Со цел подобро управување со кинеската развојна помош, поголема насоченост, координираност, кохерентност и ефикасност, во март 2018 година се формира Кинеската агенција за меѓународна развојна соработка (КАМРС).¹²⁶ Според хиерархиската поставеност, КАМРС директно одговара пред кинескиот Државен совет со кој претседава премиерот и има надлежност за формулирање стратешки насоки, координација, надзор и евалуација на програмите и нивното спроведување. КАМРС ги одобрува проектите, но техничкото планирање, исплатата на средствата и имплементацијата одат најчесто преку Министерството за трговија, Ексим банката, други надлежни институции/линиски министерства и избраните изведувачи.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Lancaster, 2007, loc.cit.

¹²⁶ Zhang, Deghua, Ji, Hongbo (2020), The new Chinese aid agency after its first two years, Development Policy Center, <https://devpolicy.org/the-new-chinese-aid-agency-after-its-first-two-years-20200422-2/>

Имајќи го предвид кинескиот принцип да соработува првенствено и некогаш исклучиво со и преку државни институции, реализацијата на проектите формално започнува со испраќање на официјално барање од висок политички претставник на државата корисник, односно институцијата задолжена за управување со кинеската развојна помош. Во барањето се објаснува за каков проект се бара кинеска развојна помош и преку каков инструмент, односно дали се работи за донација или целосен проект кој би се финансирал преку редовната развојна помош што Кина ја предвидува и се обврзува дека ќе ја намени за конкретната земја, најчесто преку Договор за економска и техничка соработка, или пак се работи за поголем проект кој би се реализирал преку преференцијален кредит.

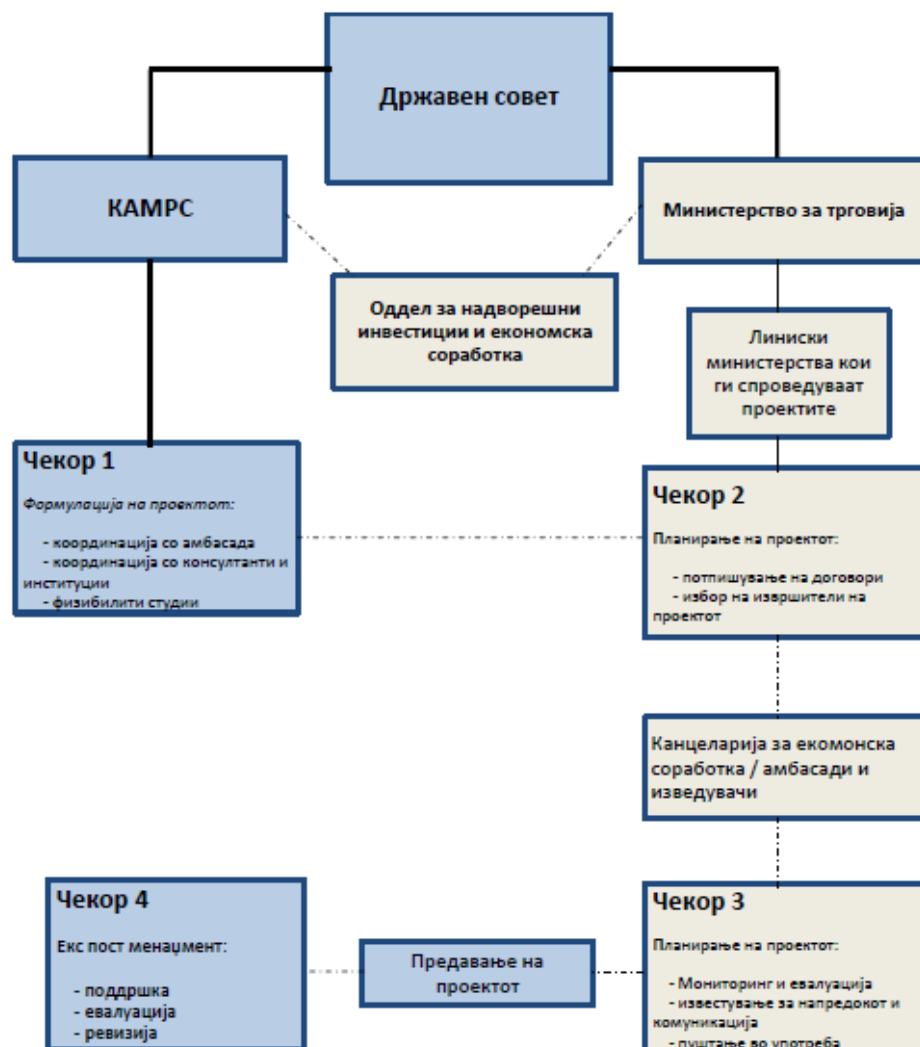

График 2.5: Структура на спроведување на кинеската развојна соработка

Извор: Lynch, Andersen and Zhu, 2020 (превод на авторката)

График 2.6: Процес на управување со кинеската развојна помош во државите корисници
Извор: Lynch, Andersen and Zhu, 2020 (превод на авторката)

Најчесто на официјалното писмо му претходат консултации меѓу засегнатите национални институции и Канцелариите за економска и трговска соработка кои функционираат во рамки на кинеските амбасади и во кои работат дипломатски

претставници на кинеското Министерство за трговија. Кинеските (државни) компании кои се присутни во странство неретко имаат проактивен однос и работат на идентификација и договарање на проекти со националните или регионалните/локалните власти во определена држава како прва фаза, по што националните власти се обраќаат до кинеските власти за обезбедување средства. Во секој случај, кога помошта се доделува во вид на преференцијален кредит, државата корисник најчесто обезбедува суверена гаранција.¹²⁷

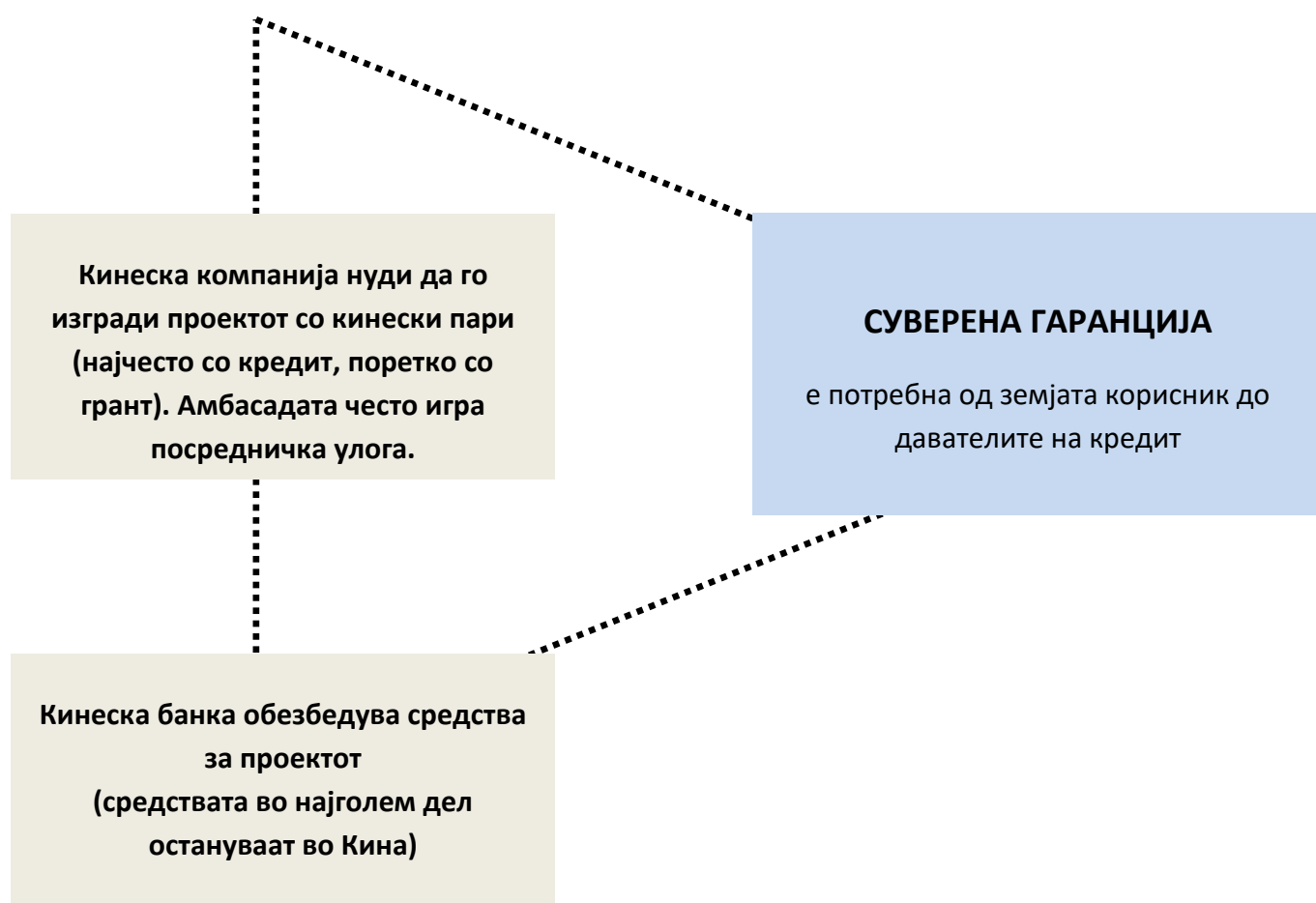

График 2.7: Модел за кредит со суверена гаранција

Извор: Lynch, Andersen and Zhu, 2020 (превод и адаптација на авторката)

Типичен кредит од кинеската Ексим банка има фиксна каматна стапка не повисока од 3% годишно и период на отплата меѓу 15-20 години, со определен грејс

¹²⁷ Lynch, 2020, op.cit., 7

период.¹²⁸ Според истражувањето на Аиддата, сите договори за задолжување на Ексим банка по 2014 година содржат клаузули за доверливост во однос на кредитните услови, а некои дури и во однос на самото постоење на договорот.¹²⁹ Најчесто содржат одредби за обезбедување (колатерал) во вид на посебни банкарски сметки на кои има прилив на средства во име на должникот по различен основ (на пример продажба на нафта, превоз на стоки итн.), но само доверителот има пристап и можност да си ги наплати побарувањата доколку должникот не е во можност да изврши плаќање.

Општо-распространетото медиумски раширено мислење дека кинеските кредити најчесто се обезбедуваат со земјиште, физичка инфраструктура или недвижен имот не е научно поткрепено, односно не постојат клаузули во јавно достапните договори со кои Кина би имала можност директно да конфискува суверен имот на некоја држава како резултат на неотплата на кредитот. Сепак, постојат одредби дека државата се откажува од суверениот имунитет и прифаќа да биде изнесена пред суд, како и во однос на имунитетот врз државниот имот. Овие одредби и даваат теоретски можност на Кина да конфискува државен имот кога државата должник нема да биде во можност да ги подмирува обврските од договорот, но самата постапка во меѓународното право досега се покажала неспроведлива.¹³⁰

Преглед на јавно достапните договори склучени меѓу Ексим банка и државите од ЗБ оговорите најчесто содржат забрана за реструктурирање на долгот со помош на други билатерални или мултилатерални доверители, можност за доверителот (Кина) во определени случаи да го откаже кредитот и да побара негова итна отплата, вклучително и во услови на промена на политики или законодавство во Кина или државата корисник, како и можност за вкрстено доспевање (cross-default), односно барање за отплата на кредитот кон Ексим банката во случај должникот да затаи во плаќањата кон друг доверител.¹³¹

¹²⁸ Lu, 2018, loc.cit.

¹²⁹ Gelpern, Anna, Horn, Sebastian, Morris, Scott, Parks, Brad, Trebesch, Christoph (2021), *How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments*, Peterson Institute for International Economics, Kiel Institute for the World Economy, Center for Global Development, and AidData at William & Mary, 22

¹³⁰ Brautigam, Deborah, Kidane, Won (2020), *China, Africa, and Debt Distress: Fact and Fiction about Asset Seizures*, China-Africa Research Initiative, Policy Brief No.47, <https://static1.squarespace.com/static/5652847de4b033f56d2bdc29/t/5ef387a1b5869d0dd74eee2d/1593018274134/PB+47+-+Brautigam%2C+Kidane+%E2%80%93+Debt+distress%2C+Asset+seizure.pdf>

¹³¹ Gelpern (2021), loc.cit.

Кога станува збор за набавка на стоки или градежни активности, постапката за јавна набавка и/или избор на компанија изведувач најчесто се спроведува од страна на Министерството за трговија или друго надлежно министерство во Кина и е ограничена на кинески, претежно државни претрпијатија. Управувањето со финансиските средства, вклучително и исплатата кон изведувачите во тој случај некогаш се одвива целосно во Кина. Во одредени случаи, особено кога станува збор за изградба на поголеми инфраструктурни проекти со преференцијални кредити, во текот на преговорите може да се договори вклучување на локални подизведувачи, работна сила и материјали во определен процент од вредноста на проектот (најчесто околу 30-49%).

2.3. Државите од Западен Балкан во кинеската глобална стратегија

2.3.1. Местото на Балканот во глобалниот геополитички пејзаж

Балканскиот регион историски и географски претставува пресечна точка на различни миграциски текови и цивилизации. Неговата привлечност за остварување на различни интереси на странски држави го прави регионот подложен на влијанија и од Запад и од Исток. Сепак, денес, со членството или определбата за приклучување кон ЕУ за сите балкански држави, како и членството во НАТО за дел од нив, Балканот според идеолошките убедувања во голема мера се „закотвува“ во кампот на про-западни либерални демократии.

Сите 5 држави од ЗБ се или кандидати (Црна Гора, Србија, Албанија и Северна Македонија) или потенцијални кандидати (Босна и Херцеговина) за членство во ЕУ. Црна Гора и Србија имаат отворено пристапни преговори од 2012 и 2013 година соодветно, но напредокот во затворање на поглавјата и следствено приближувањето до членство се одвиваат бавно. Албанија и Северна Македонија уште чекаат датум за почеток на преговорите, и покрај повеќегодишната повторена препорака на Евопската Комисија и фактот дека ги исполнуваат потребните услови за тоа, поради недостиг на консензус во Советот на министри на ЕУ, односно, во случајот на Северна Македонија до моментот на пишување на оваа дисертација, поради ветото на Бугарија. Како што

може да се види од графици 2.8 и 2.9, додека поддршката за членство во ЕУ ужива широка поддршка кај јавноста, со текот на годините и стагнацијата во процесот на проширување граѓаните на ЗБ стануваат сè поскептични во врска со евентуалниот датум кога нивните држави би станале членки на ЕУ.

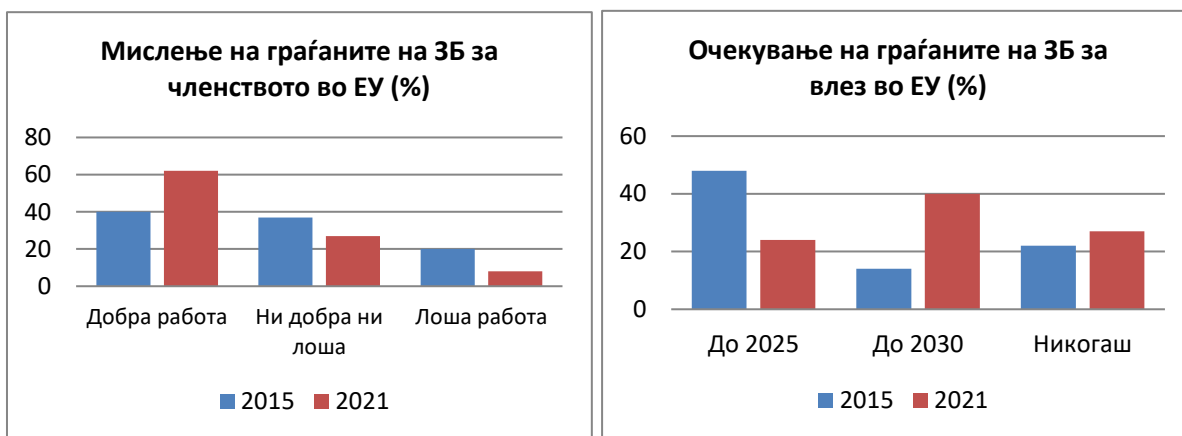

График 2.8: Мислење на граѓаните на ЗБ за членството на нивната држава во ЕУ, во 2015 и 2021, изразено во проценти

Извор: Регионален совет за соработка¹³²

График 2.9: Очекување на граѓаните на ЗБ за влез на нивната држава во ЕУ, во 2015 и 2021, изразено во проценти

Извор: Регионален совет за соработка¹³³

Кога станува збор за членство во други меѓународни организации, Црна Гора, Албанија и Северна Македонија се членки на НАТО Алијансата, додека Босна и Херцеговина и Србија се дел од програмата Партнерство за мир. Сепак, тоа не ги спречува државите да одржуваат активни економски, политички и културни односи со државите кои идеолошки не припаѓаат (целосно) во групата либерални демократии, како Русија, Кина, Турција, заливските држави итн. Овие неевропски чинители неретко се сметаат за опција да се пополнат различни празнини или да се надополни соработката со европските држави кога станува збор за привлекување странски инвестиции, зголемување на извозот, обезбедување средства за инфраструктурни проекти, донации во опрема итн.¹³⁴ Но, политиката на негување соработка во различни области со нив понекогаш се смета дека отвора можност за поткопување на основните

¹³² Регионален совет за соработка, *Балкански барометар*, <https://www.rcc.int/balkanbarometer/home>

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Risteska, Marija, Krstinovska, Ana, Aleksoski, Kristijan, Cekov, Aleksandar (2019) *The impact of Europeanization on the Balkan countries and their potential shift from the periphery to the center*, China-CEE Institute, Budapest, 9

вредности кои ги поддржува ЕУ – демократијата, владеењето на правото и основните човекови права и слободи.

2.3.2. Донаторските политики кон Западен Балкан

Повеќето балкански земји излегоа од транзицискиот период по Студената војна со долгорочни негативни последици. Некои од нив претрпеа меѓудржавни или граѓански војни, додека други избегнаа вооружен конфликт, но страдаа од сомнителни зделки на приватизација, слаби институции, корумпирани елити и тешки државотворни процеси.¹³⁵ Во тој контекст, во првите две децении по распадот на Југославија повеќе донатори беа активни во регионот преку различни механизми и инструменти за да обезбедат финансиска помош и експертиза кон транзициските напори, како и да им помогнат на балканските држави цврсто да се закотват во зоната на западно влијание преку промовирање на демократските вредности, почитувањето на човековите права, владеењето на правото и слободната пазарна економија. Како што балканските држави напредуваа во усвојувањето на европските вредности во нивната политичка култура и општествен менталитет, тие стануваа дел од НАТО и ЕУ. Денес, по пристапувањето на Хрватска во ЕУ во 2013 година, терминот Западен Балкан ги означува шесте земји кои не се дел од ЕУ: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Македонија и Србија.

Со процесот на постепено напредување на ЗБ во однос на социо-економските и политичките параметри, нивото на развојна помош од западните земји започна да се намалува и да се пренасочува сè повеќе од инфраструктура кон т.н. „меки“ мерки, како што се усогласување со европското право, поддршка за граѓанското општество, регионална соработка итн. Но, јазот меѓу потребите и расположливите средства за инвестиции во инфраструктура останува длабок во сите области (транспорт, енергетика, животна средина, социјална и дигитална инфраструктура итн.) и потребни се милијарди евра за тој да се намали.¹³⁶ Со оглед на големината на земјите од ЗБ и нивните национални буџети, како и фактот дека не може да ги користат структурните

¹³⁵Ibid, 17

¹³⁶ 5 милијарди за Северна Македонија, според пресметка на авотрката врз основа на податоците достапни во Единствениот список на проекти усвоен од Националниот инвестициски комитет во 2018. 10 милијарди за Босна и Херцеговина, пресметка на Фарук Бориќ.

фондови на ЕУ, владите од Западен Балкан започнаа да бараат алтернативни извори на финансирање кои неретко ја вклучуваат Кина како единствена опција за некои од нивните проекти.

2.3.3. Соработката на Кина со државите од Западен Балкан

Иако државите од ЗБ имаат соработка со Кина и во периодот пред 1990 година, зголеменото кинеско присуство е особено видливо во последната деценија и е во склад со кинеската стратегија на „глобално отворање“. Инструментите кои Кина ги користи во регионот исто така еволуираат и се диверзифицираат паралелно со трендовите на глобален план. Соработката се темели особено на економскиот потенцијал на Кина како трговски и инвестициски партнер, но постепено се проширува речиси во сите други области. Освен преку билатерални канали со секоја од петте држави, Кина соработува со Западен Балкан како подрегион во рамки на Иницијативата ПиП и платформата за соработка со државите од Централна и Источна Европа (ЦИЕ).

Странската помош е составен дел на Иницијативата ПиП имајќи предвид дека земјите по должина на копнениот и поморскиот пат на свилата се речиси сите земји во развој и потенцијални корисници на кинеска помош. Освен тоа, ПиП е дел од мандатот на КАМРС која е задолжена за поддршка на Иницијативата во текот на нејзината реализација.¹³⁷ Но, од државите во Западен Балкан, само Србија има потпишан договор за развојна соработка со КАМРС во април 2019 година и активно учествува на настаните во рамки на иницијативата ПиП, особено кога се работи за форумите на високо ниво.

Иницијативата за воспоставување регионална Платформа за соработка меѓу Кина и 16 држави од ЦИЕ започна со самитот во Варшава во 2012 година и стана позната неформално како формат 16+1. На самитот во Дубровник во 2019 година Грција стана 17тата европска држава што се приклучи, со што иницијативата прерасна во формат 17+1.¹³⁸ Во 2021 година Литванија се повлече, со што платформата повторно се врати

¹³⁷ Zhang, Deng, loc.cit.

¹³⁸ 17те држави од ЦИЕ ги вклучуваат 5те држави од Западен Балкан – Албанија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Србија, Црна Гора, како и Бугарија, Грција, Естонија, Латвија, Литванија, Полска,

на 16 членки од ЦИЕ. Во отсуство на конкретни основачки документи, содржината, опсегот и визијата за соработката се смислуваат попатно, со секој министерски и годишен самит каде што се издаваат заеднички документи насловени како Насоки. Досега не постои географско или тематско ограничување на соработката, што остава простор за натамошно проширување и можност за различни чинители да учествуваат – национални и локални власти, граѓански организации, политички партии, универзитети, стопански комори и компании.

Еден од најважните и највидливите аспекти и на билатералната и на мултилатералната соработката е развојната помош што Кина му ја дава на регионот на ЗБ. Во рамки на платформата 16+1, Кина стави на располагање преференцијална кредитна линија од 10 милијарди долари за европските земји учеснички. Освен тоа, на билатерална основа, секоја држава од ЗБ на редовна основа потпишува Договори за економска и техничка соработка со Кина кои претставуваат правна основа за доделување развојна помош во вид на донации, готови проекти, техничка помош и развој на човечки ресурси, а се договараат и ад-хок проекти со преференцијални кредити.

Романија, Словачка, Словенија, Унгарија, Хрватска и Чешка. Косово нема официјални односи со Кина и не е дел од соработката.

ПОГЛАВЈЕ 3: КИНЕСКАТА РАЗВОЈНА СОРАБОТКА СО ДРЖАВИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН

Ова поглавје дава детален преглед на соработката со Кина со поединечните држави од ЗБ како контекст во кој се вградува развојната соработка, ја прикажува фактографски развојната помош за секоја земја преку доделените средства и реализираните проекти и дава аналитички осврт на нејзиното влијание и значење за конкретната држава корисник.

3.1. Република Албанија

3.1.1. Преглед на билатералните односи

Албанија и НР Кина воспоставија дипломатски односи во ноември 1949 година. Во почетокот на Студената војна Албанија е дел од Советскиот блок и добива голема количина развојна помош од Советскиот Сојуз, како финансиска, така и економска, вклучително машини и експерти. Со смртта на Сталин во 1953 година и политиката на новиот лидер на СССР, Хрушчов за постепено напуштање на сталинистичката идеологија, од 1958 Албанија постепено се оддалечува од Советскиот Сојуз и се ориентира кон Кина. Тоа е и причина за влошување на односите со дотогашниот најблизок партнер кој ја запира и повлекува целата помош, оставајќи ја Албанија практично на цедило. Кина, и покрај сопствената тешка економска состојба, се обидува да ѝ надомести на Албанија преку значителни донации на финансиска, материјална и воена помош.¹³⁹ Помошта за Албанија продолжува и покрај исклучително тешките економско-финансиски години за Кина, односно периодот на „Големиот скок напред“ (大跃进 1958-1962) и погубната економско-земјоделска политика на колективизација и индустријализација која поради лошо планирање води до масовен недостиг на храна, глад и смртност кај кинеското население.

¹³⁹ Logoreci, Anton (1967), *Albania and China: the incongruous alliance*, in: „Current history“, 52/308, 229

Во текот на неколку децении Албанија е најважниот кинески сојузник во светот. Заедно со Алжир, во 1971 година Албанија има најголема заслуга за поднесување на резолуција, успешно лобирање и обезбедување доволен број гласови во Генералното собрание на ООН со цел Пекинг да го преземе местото во ООН од Тајпеј како единствен кинески легитимен претставник.¹⁴⁰ Сепак, добрите односи траат до крајот на седумдесеттите, односно до 1977 година и моментот кога Кина ги затоплува односите со САД, што според Албанија претставува предавство на комунистичката идеологија, вредностите и борбата за деколонизација и ослободување на „третиот свет“ за која дотогаш двете држави се залагаат.¹⁴¹ По идеолошкиот раздор и влошувањето на односите, Кина ги повлекува своите експерти, ја запира помошта вклучително и за започнатите тековни проекти и односите остануваат на ниско ниво сè до 1989 година, односно до потпишувањето на Договор за економска и техничка соработка.¹⁴²

Во текот на следната деценија, односно до 2000 година, Албанија одржува паралелни односи и со НР Кина и со Република Кина – Тајван и во 1999 се појавуваат гласини дека добива понуда од 1 милијарда американски долари да го признае Тајван.¹⁴³ Во 2000 година потпишува заедничка изјава со НР Кина со која дефинитивно се ориентира кон прифаќање на политиката на „Една Кина“ и го прифаќа Пекинг како единствен легитимен претставник на кинескиот народ, со што меѓусебните односи се нормализираат.¹⁴⁴

Кина ја заснова својата јавна дипломатија во Албанија во голема мера врз позитивниот период од историските односи и традиционалното пријателство меѓу двата народи.¹⁴⁵ Во 2008 Тирана се збратимува со Пекинг, по што следува и воспоставувањето сестрински односи меѓу градовите Фиер и Ланџоу, Влора и Јангџоу, Берат и Луојанг. Во 2013 година, на Универзитетот во Тирана се отвора првиот

¹⁴⁰ *Qiao's Laugh — China's Return to the United Nations* (2021), Global Times, <https://www.globaltimes.cn/page/202106/1227350.shtml>

¹⁴¹ 李莉 (2010), 专访阿利雅: 从“同志加兄弟”到冤家对头 (Интервју со Рамиз Алија – Од другари и браќа до непријатели, превод на авторката), BBC, https://www.bbc.com/zhongwen/simp/indepth/2010/06/100519_albania_alia

¹⁴² Arezina, Sanja (2020), *Reflections of the "Belt and Road" Initiative and China-CEEC Cooperation on the Perceptions of China Pervading the Public Discourse in Albania*, China-CEE Institute, Budapest, 4, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/07/Working_paper-202027-by-Sanja-Arez%CC%8Cina.pdf

¹⁴³ Sung, Catherine, Zekolli, Arsim (1999), Association says Albania in tug-of-war over Taiwan, <https://www.taipeitimes.com/News/local/archives/1999/12/13/0000014715>

¹⁴⁴ Brady, Ann-Mary, Higashi, Hiromichi (2019), *How to give China face, yet not bow to pressure: Albania's delicate balancing act with China*, in Brady, Ann-Mary, Thorhalisson, Baidur (eds.) *Small States and the New Security Environment*, Springer Nature, Basingstoke, 56

¹⁴⁵ Интервју со Марсела Мусабелиу, Албански институт за глобализациски студии, Тирана, 05.07.2021

Конфуциј Институт во соработка со Пекиншкиот институт за надворешни студии (Beijing Foreign Studies University). Истата година Кинеското меѓународно радио (China Radio International) започнува со програма на албански јазик, надоврзувајќи се на историски интензивната соработка меѓу националните радија од двете држави во периодот на Студената војна.

Иако претежно повозрасните генерации се тие што конкретно се сеќаваат на тој период, дури 92% од младите ги ценат кинеските пријателски гестови од периодот на Студената војна.¹⁴⁶ Перцепцијата кај пошироката јавност е претежно позитивна, особено кај деловната заедница која се обидува да воспостави соработка и да извлече конкретни придобивки од кинеската економска моќ.¹⁴⁷

Но, повеќе фактори, меѓу кои и глобалните и регионални геополитички и геоекономски промени кои се случуваат во последните години, влијаат врз креирањето на денешната албанска политика кон Кина и политичкиот дискурс. Залагањето на американскиот претседател Вудроу Вилсон за создавање независна албанска држава по Првата светска војна како и значајната албанска дијаспора во САД влијаат врз силната про-американска насоченост на Албанија.¹⁴⁸ Силната поддршка на НР Кина за Србија од периодот на бомбардирањето до денес ги става двете држави на спротивставени страни во однос на косовското прашање и дополнително ја приближува Албанија до САД. Освен тоа, Албанија има доминантно муслиманско население кое негативно гледа на кинеската наводна репресија врз ујгурското население во провинцијата Шинџианг.¹⁴⁹

Ваквите ставови не се ограничени на владејачката партија. Имено, додека и двете најголеми партии, социјалистичката и демократската, одржуваат формално срдечни односи со Кина, на пример преку испраќање свои делегации на партиски настани во рамки на соработката на Кина со државите од ЦИЕ, и власта и опозицијата се силно насочени кон одржување и продлабочување на соработката со САД. Според

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Онлајн интервју со Ардиан Хачкај, Институт за соработка и развој, Тирана, 19.08.2021

¹⁴⁸ Papa, Ilari (2021), *The China Factor in U.S.-Albania Relations*, Lawfare, <https://www.lawfareblog.com/china-factor-us-albania-relations>

¹⁴⁹ Ibid.

70% од испитаните граѓани, стратешкото партнерство со САД влијае врз политиката кон Кина.¹⁵⁰

Албанија интензивно ги следи надворешно-политичките трендови предводени од САД и ЕУ кои се насочени кон намалување на кинеското влијание во различни области и критикување на кинескиот модел на управување. Во текот на последната година Албанија е потписник на Иницијативата за чиста мрежа на САД која има за цел исфрлање на т.н. несигурни компании, односно кинеските телекомуникациски гиганти Хуавеј и ЗТЕ од конкуренцијата за воспоставување 5Г мрежи во различни држави;¹⁵¹ потписник на Резолуцијата во ООН за осудување на Кина поради кршење на човековите права во Шинџианг, Хонгконг и Тибет;¹⁵² и прва држава во регионот која се приклучи кон санкциите на ЕУ против четворица високи претставници на КПК во Шинџианг. Во тој контекст, иако според некои истражувачи Албанија е цел на значајно делување на кинеската надворешна пропаганда и Обединетиот фронт како орган на КПК кој работи во насока на креирање на јавното мислење и политиките кон Кина во странски држави, во случајот на Албанија нивното влијание се чини сосема маргинално.¹⁵³

3.1.2. Економска соработка

Во моментот на пишување на овој труд, во Албанија има околу 150 активни кинески компании кои делуваат претежно во областа на трговијата која е во подем.¹⁵⁴ Иако во периодот за кој постојат податоци паралелно се зголемува и извозот на албански производи во Кина, сепак, доминира увозот на кинески производи и Албанија бележи значаен трговски дефицит, како што се гледа од графикот подолу. Во увозот доминира електрична опрема, санитарија, машини, производи од железо и челик и

¹⁵⁰ Интервју со Марсела Мусабелиу. Податоците се засноваат на испитување на јавното мислење спроведено за потребите на кинеската амбасада кое не е јавно достапно.

¹⁵¹ Taylor, Alice (2020) *Albania Joins US 'the Clean Network', Pledges Not to Use Huawei 5G*, Exit News, <https://exit.al/en/2020/08/13/albania-joins-us-the-clean-network-pledges-not-to-use-huawei-5g/>

¹⁵² Charbonneau, Louis (2021), *39 Countries at UN Express 'Grave Concerns' About China's Abuses*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2020/10/06/39-countries-un-express-grave-concerns-about-chinas-abuses>

¹⁵³ Brady, Higashi, (2019), 57

¹⁵⁴ Интервју со претставник на албанското Министерство за надворешни работи, Тирана, 06.07.2021

облека, додека извозот кон Кина се состои од минерални сировини (сол, сулфур, цемент, камен, варовник, гипс), електрична и електронска опрема и пијалоци.¹⁵⁵

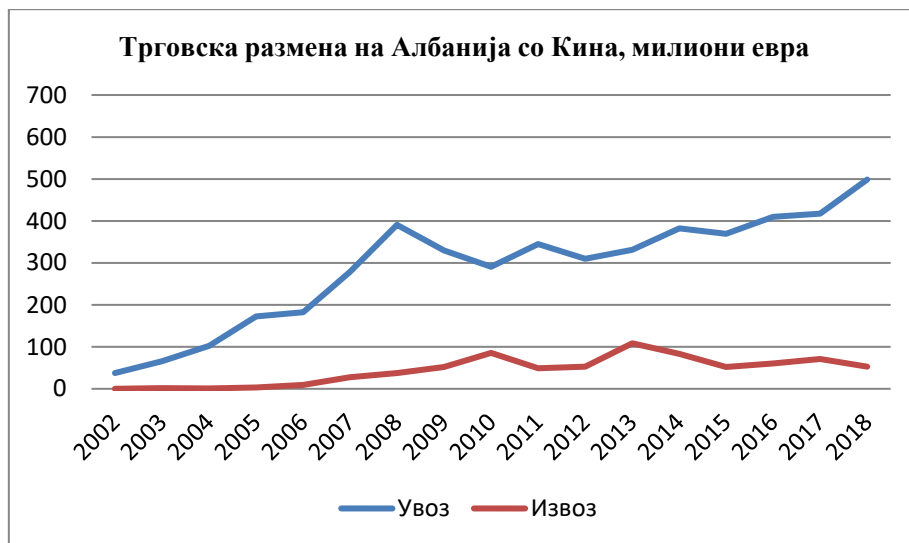

График 3.1: Трговска размена на Албанија со Кина, 2002-2018, во милиони евра

Извор: Интегриран систем на Светска Банка¹⁵⁶

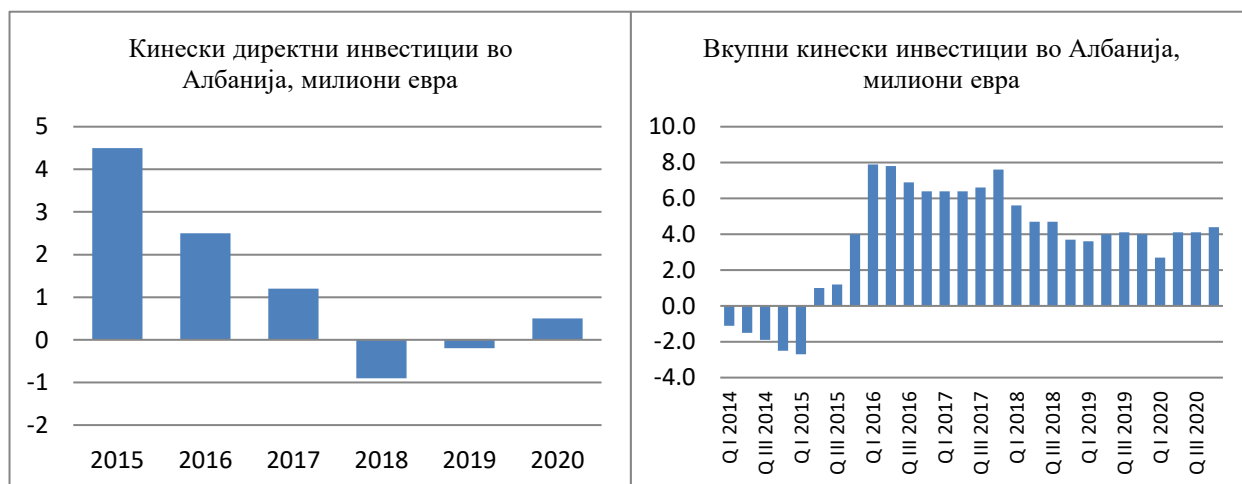

График 3.2: Прилив на кинески директни инвестиции во Албанија во периодот 2014-2019, во милиони евра

Извор: Централна банка на Албанија¹⁵⁷

График 3.3: Вкупно кинески директни инвестиции во Албанија во периодот 2014-2019, во милиони евра

Извор: Централна банка на Албанија¹⁵⁸

¹⁵⁵ Интегриран систем на Светска Банка,
<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ALB/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Централна банка на Албанија,
<https://www.bankofalbania.org/?crd=0,8,1,8,0,18666&uni=20210804132600772815423682579381&ln=2&mode=alone>

¹⁵⁸ Ibid.

Кога станува збор за инвестиции, Албанија не бележи позначаен прилив на кинески директни инвестиции. Во април 2016 година компанијата Евербрајт Лимитед добива концесија на меѓународниот аеродром во Тирана до 2027 година. Делумно поради фактот дека албанската влада не е задоволна од работењето на кинескиот концесионер поради ниското ниво на одржување и високите цени на авиобилетите и делумно под притисок на САД, Евербрајт во 2021 година ја продава концесијата на албанска компанија.¹⁵⁹ Во 2016 година кинеската фирма Геожад Петролеум ја купува канадската Банкерс Петролеум која е сопственик на нафтените полиња во Кучова и Патос-Маринза, што во моментот е единствената поголема кинеска инвестиција во Албанија.

Туризмот се смета за една од клучните области за развој на економската соработка. Со цел поттикнување на натамошна размена и привлекување кинески туристи, во 2017 година двете држави потпишуваат Меморандум за либерализација на визниот режим за кратки патувања кое во почетокот се однесува само на туристичката сезона од мај до октомври, а потоа се генерализира. Како резултат на укинувањето на визите за кинески туристи во 2017 година нивниот број двојно се зголемува. Резултатите од таквата мерка се чувствуваат и следната година (2018) кога бројот на кинески туристи се зголемува за 60% во однос на 2017,¹⁶⁰ и во 2019 кога бројот на туристи се зголемува за 48%.¹⁶¹ Во 2020 година поради глобалната пандемија оваа тенденција не продолжува.

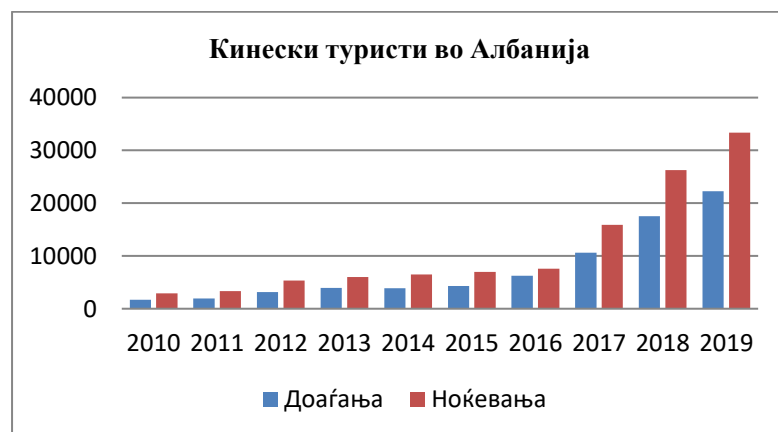

График 3.4: Број на кинески туристи во Албанија во периодот 2010-2019 година, доаѓања и ноќевања

¹⁵⁹ Интервју со Ледион Крисафи, Албански институт за меѓународни студии, Тирана, 05.07.2021

¹⁶⁰ Arezina (2020), loc.cit.

¹⁶¹ Musabeliu, Marsela (2020), *Albania external relations briefing: Trump urges Albania to exit the "17+1"*, China-CEE Institute, Budapest, p.1, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/11/2020er10_Albania.pdf

3.1.3. Учество во кинески мултилатерални иницијативи

Иако Албанија е една од државите основачи на Платформата за соработка меѓу Кина и земјите од ЦИЕ, нејзината улога во текот на досегашното постоење на платформата е релативно маргинално.¹⁶³ Во 2018 година на Самитот во Дубровник Албанија е избрана како домаќин на Секретаријатот за координација на младински развој, односно младински иницијативи во рамки на соработката меѓу Кина и ЦИЕ. Следната година, Тирана и Пекинг соработуваат при организацијата на Форумот на градоначалници од Кина и ЦИЕ во Тирана.

Според изјавите на албански високи претставници на настаните во рамки на платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ, земјоделство е една од приоритетните области во кои Албанија би сакала да обезбеди поголем пристап до кинескиот пазар со цел извоз на земјоделски производи. Во тој контекст, на последниот самит на Кина со државите од ЦИЕ одржан онлајн во февруари 2021 година, Кина и Албанија потпишуваат неколку договори во областа на земјоделството, вклучително за изградба на регионален центар за земјоделска механизација во Черик и за олеснување на извозот на земјоделски производи, како млечни производи и мед, чиј пласман на кинескиот пазар е отежнат со бројни бирократски процедури.¹⁶⁴ Сепак, според познавачите, ова е трет пат да се потпише сличен договор со цел да се создаде претстава и надеж дека нешто ќе се промени, но нема простор да се верува дека овојпат соработката навистина ќе даде конкретни резултати.¹⁶⁵

Освен тоа, во 2017 година Албанија потпишува Меморандум за соработка во контекст на Иницијативата ПиП со што формално се приклучува, иако до денес не може да се забележи никаква позначајна активност или резултат од нејзиното учество. Со други зборови, во последните 3-4 години, особено со зголемените тензии меѓу САД

¹⁶² Raspor, Andrej, Lacmanović, Darko, Popović, Maria (2020), *Chinese Tourists in Western Balkan: Facts And Forecast*, Duga Poljana, p.64,

Gazetasi Albania, <https://gazetasi.al/turistet-kineze-ne-shqiperi-ne-rritje-asnje-rast-me-koronavirus/>

¹⁶³ Musabeliu (2020), loc.cit.

¹⁶⁴ *Albania and China Sign MoU at 17+1 Virtual Summit Attended by PM Rama* (2021), Argumentum, <https://argumentum.al/lajmi/2021/02/albania-and-china-sign-mou-as-171-virtual-summit-attended-by-pm-rama/>

¹⁶⁵ Интервју со Ледион Крисафи, Албански институт за меѓународни студии, Тирана, 05.07.2021

и Кина, учеството на Албанија во мултилатералните иницијативи предводени од Кина е сведено на минимум. Дополнително, во 2020 и со официјално писмо од Претседателот на САД, Доналд Трамп, побарано е од Тирана и формално да ја напушти платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ.¹⁶⁶ И покрај тоа што Литванија како прва држава која и формално го прекина своето учество во платформата веќе го направи тој преседан и го отвори патот за други држави да го следат нејзиниот пример, Албанија не размислува за напуштање на иницијативата. И покрај тоа што досега државата не добила никаква придобивка од учеството, платформата за соработка се смета за форум за дискусија и размена на идеи кој не ја обврзува државата на ништо во однос на Кина, а од друга страна ѝ ја остава отворена можност за соработка не само со Кина, туку и со другите држави учеснички од регионот на ЦИЕ.¹⁶⁷

3.1.4. Кинеската развојна помош во Албанија

Историски гледано, Албанија е една од првите држави во светот кориснички на кинеска развојна помош во текот на Студената војна и прва и единствена во регионот по обемот на добиени средства во тој период. Во периодот од 1954 година до влошувањето на односите во 1977, Албанија добила вкупно 10 милијарди американски долари во грантови и бескаматни кредити и 7,5 милијарди американски долари во вид на храна, машини, трактори, возила, градежни проекти со цел изградба на електрични центри и индустриски погони и техничка помош преку експерти и обука.¹⁶⁸

По повторното воспоставување на дипломатските односи во 1989 година, развојната помош продолжува, но во значително помал обем, сличен на оној во соседните држави. Во 2001 година Кина обезбедува репрограмирање на обврските по основ на кредити од претходниот период. Неповратната помош која изнесува во просек 10 милиони јуани (1,3 милиони евра) годишно се доделува врз основа на Договори за економска и техничка соработка. Проектите претходно неформално се договараат меѓу двете страни, односно се засноваат на приоритетите кои ќе ги изнесе албанската страна

¹⁶⁶ Musabeliu, (2020), loc.cit.

¹⁶⁷ Интервју со претставник на албанското Министерство за надворешни работи.

¹⁶⁸ Arezina (2020), loc.cit.

и не подлежат на формализирана постапка за идентификација и селекција.¹⁶⁹ Додека во минатото институција задолжена за координација на развојната помош било Министерството за надворешни работи, од средината на 2000тите надлежноста ја презема Министерството за економија, а надлежност во формулирањето на развојните приоритети има и Кабинетот на премиерот.

Година	Износ (евра)	Намена
2000	1,3 милиони	Енергетика
2004	1,95 милиони	Машини и опрема
2004	130 илјади	Нема податоци
2005	1,3 милиони	Градежна машинерија
2006	1,3 милиони	Компјутери во средни школи
2009	1,3 милиони	Нема податоци
2011	1,3 милиони	Развој на инфраструктура и телекомуникации
2014	1,3 милиони	Земјоделство и инфраструктура
2015	1,3 милиони	Градежна и земјоделска опрема
2016	1,3 милиони	Опрема за Националната опера и балет
2017	3,9 милиони	Опрема за Националната опера и балет
Вкупно	16,38 милиони	

Табела 3.1: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Албанија и НР Кина, 2000-2020

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Во однос на приоритетите, иако дел од проектите спаѓаат во рамки на областите кои се дефинирани во кинеските стратешки документи за развојна помош, како на пример образование и земјоделство, застапени се и проекти надвор од овие области кои веројатно биле побарани од албанската страна, како култура и транспорт.

Назив	Период	Сектор	Вредност (евра)
Подобрување на снабдувањето со струја во Тирана и Леж	2000	Енергетика	1,3 милиони

¹⁶⁹ Интервју со претставник на албанското Министерство за надворешни работи.

Градежна машинерија	2008	Градежништво	1,3 милиони
1400 компјутери и опрема за средни школи	2007	Образование	1,3 милиони
Царински скенери за пристаништето во Драч	2008	Царина	1,3 милиони
Донација за Црвен крст	2010	Хуманитарна дејност	20.000
Компјутери за албанската влада	2010	Администрација / Информатичка опрема	0,8 милиони
Компјутери	2012	Информатичка опрема	0,7 милиони
Опрема за училишта	2016	Образование	130.000
Опрема за националната опера и балет	2017	Култура	2,6
Земјоделска опрема	2017	Земјоделство	1,3
Вкупна вредност:			10,75 милиони

Табела 3.2: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во Албанија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Назив	Период	Сектор	Вредност (мил./евра)	Изведувач	Статус
Хидроцентрала Бушат	2004 - 2008	Енергетика	135	Кинеската меѓународна корпорација за вода и струја	Откажан

Табела 3.3: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во Албанија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Кога станува збор за големи инфраструктурни проекти, Албанија е единствената држава од ЗБ која не реализирала ниту еден инфраструктурен проект преку задолжување кај кинески банки. Единствениот проект за кој е потпишан договор со преференцијален кредит од Ексим Банка, со каматна стапка од 3%, односно релативно повисока од преференцијалните кредити на други меѓународни финансиски институции е хидроцентралата Бушат. Сепак, по почетокот, кинескиот изведувач се откажува и проектот го довршува австриска компанија, за што нема официјално објаснување.¹⁷⁰

Имало повеќе обиди да се обезбеди кинеско финансирање и за други големи инфраструктурни проекти. Во 2014 година Албанија потпишува Меморандум за соработка со Ексим Банка за финансирање на изградбата на автопатот Арбер по должина на Коридор 8, кон Дебар.¹⁷¹ Но, по неколку години, албанската влада одлучува проектот со планирана вредност од околу 200 милиони евра да го гради преку јавен и конкурентен повик за јавно-приватно партнерство на кој победува локална фирма. Во рамки на потенцијалните објаснувања за таквата одлука се вбројува фактот дека Албанија не може да издаде суверена гаранција за задолжување поради веќе високото ниво на јавен долг,¹⁷² како и лошата репутација на избраната кинеска компанија која е осомничена за коруптивни активности.¹⁷³

Покрај тоа, Кина се интересира и за финансирање на Синиот коридор, односно автопатот по должина на јадранско-јонското крајбрежје, но во моментот нема најава за договор во поглед на овој проект. Кинески чинители преговарале и за проектот за изградба на хидроцентралата Скавица во износ од околу 500 милиони евра, кој е доделен на американската компанија Бехтел без распишување јавна набавка.¹⁷⁴

Покрај тоа, има повеќе помали проекти на локално кои се најавени, како на пример реконструкција на централната меѓународна автобуска станица во Тирана со кинески грант или набавка на електрични автобуси од Кина. Но, во повеќето случаи се работи за проекти кои се пласираат во јавноста пред да се постигне договор, служат за

¹⁷⁰ Интервју со Ардиан Хачкај, Институт за соработка и развој, Тирана, 07.07.2021

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Интервју со претставник на албанското Министерство за надворешни работи.

¹⁷³ Arezina (2020), loc.cit.

¹⁷⁴ Spasic, Vladimir (2021), *Bechtel, Albania sign MoU on construction of HPP Skavica*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/bechtel-albania-sign-mou-on-construction-of-hpp-skavica/>

подобрување на репутацијата на локалните политичари и на крај не се реализираат воопшто или се реализираат преку друг извор на финансирање и во соработка со други, не кинески компании.¹⁷⁵

Во Албанија се забележуваат повеќе т.н. репрезентативни донации во книги, опрема и наставен кадар за воведување боречки вештини на факултетот за спорт на Универзитетот во Тирана, опрема за кинеската катедра на Универзитетот во Тирана, како и садници, осветлување и компјутери за Тирана од градот Пекинг. Додека за овие проекти нема јавно достапни податоци во врска со вкупниот износ. Имајќи го предвид поголемиот износ на потпишани договори од реализирани проекти, може да се претпоставува дека за нив се наменети дел од грантовите. Кина е исто така и првата држава која понудила и испратила помош по почетокот на пандемијата на КОВИД-19, следејќи ја традицијата да ѝ помага на Албанија во тешки моменти, како на пример по земјотресот во 2019 година.¹⁷⁶

3.1.5. Влијание на кинеската развојна помош во Албанија

Според интервјуираните експерти, Кина не ужива перцепција на донатор во Албанија. Проектите финансирани со неповратни кинески средства, иако се значајни за локалните заедници, имаат низок степен на видливост дури и за институциите и експертската заедница која работи на кинеското присуство во Албанија. Од друга страна, кон потенцијални проекти со кинески кредити во јавноста се гледа сомничаво. Фактот дека Албанија е единствена држава во ЗБ која не користела преференцијални кредити од кинеската Ексим Банка се припишува на повеќе причини:

- начинот на спроведување на овие развојни проекти – според кинески правила, со кинески изведувачи, материјали и работна сила, што не е во согласност со европските стандарди кои албанските институции сакаат да ги запазат;¹⁷⁷

¹⁷⁵ Интервју со Марсела Мусабелиу.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Интервју со претставник на албанското Министерство за надворешни работи

- во јавноста проектите се поврзуваат со квалитетот на кинеските производи кој се перцепира како низок, но постои и размислување дека Кина би очекувала нешто за возврат;¹⁷⁸

- американското влијание врз домашната политика и заземањето страна во контекст на кинеско-американските тензии и зголемената поларизација на глобално ниво.¹⁷⁹ САД се стратешки партнер и главен поддржувач на Албанија која, како мала држава не може да си дозволи да „флертува“ со различни моќни држави, како што тоа го прави Србија.¹⁸⁰ Како последица од ваквата стратешка определба на Албанија, развојната соработка со Кина останува ограничена на проекти кои немаат стратешко значење и немаат позначајна видливост или влијание врз јавното мислење.

¹⁷⁸ Интервју со Ледион Крисафи

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Интервју со Орнела Липери, економски новинар и истражувач, Тирана, 05.07.2021

3.2. Босна и Херцеговина

3.2.1. Историски преглед на билатералните односи

Пријателските позиции на Босна и Херцеговина кон Кина и обратно датираат од времето на Југославија и односите меѓу двете социјалистички држави, особено во осумдесеттите години на минатиот век. Дипломатските односи се воспоставени во 1995 година, пред крајот на војната, а конкретна соработка почнува да се развива по потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор и отворањето на двете амбасади.

Оттогаш наваму, кинескиот развоен модел и особено стратегијата на Денг Шиаопинг за реформа и отворање се сметаат како пример кој Босна и Херцеговина треба да го следи со цел побрзо повоеено закрепнување.¹⁸¹ Освен тоа, Кина се смета како економска и политичка алтернатива за политичките елити во однос на неолибералните политики на Западот.¹⁸² За разлика од ЕУ и САД кои се длабоко вклучени во државотворните и реформските процеси во Босна и Херцеговина од војната до денес, кинеското отсуство од тие процеси се вклопува во кинеската заложба за немешање во внатрешните прашања на други држави.

Сложената политичко-административна структура и поделба на надлежности меѓу административните нивоа и составни делови на државата Босна и Херцеговина во голема мера ја условува соработката со Кина.¹⁸³ Секое ниво на административно управување има можност да соработува со кинески чинители, што од една страна отвора простор за поинтензивна соработка, но од друга страна и ја отежнува истата поради ограничените надлежности и капацитети на ентитетите и општините. Ситуацијата дополнително се усложнува поради воспоставената пракса на кинеската страна да ја остварува соработката централизирано, преку државата, односно централните институции кои во случајот на Босна и Херцеговина ги немаат истите

¹⁸¹ Simovic, Vlade, Mudrenovic, Anja (2020), *BiH Diplomatic Perception on Cooperation with China*, China-CEE Institute Working Paper 2020/28, Budapest, 3, https://china-cee.eu/working_papers/bih-diplomatic-perception-on-cooperation-with-china-from-1995-to-the-bri/

¹⁸² Ibid, 7

¹⁸³ БиХ има 4 нивоа на власт: централната држава, второто ниво кое го сочинуваат Република Српска, Федерацијата БиХ и градот Брчко, третото ниво кое го сочинуваат 10 кантони и најниското ниво на локална самоуправа – општините.

надлежности како во унитарните држави. Во тој контекст постои „трка до дното“ меѓу властите во различните ентитети, кантони и општини во обид да извлечат придобивки од соработката со Кина и тоа вешто се експлоатира од кинеската страна која секогаш настапува опортунистички.¹⁸⁴

Од своја страна, Кина се труди да соработува со сите етнички заедници подеднакво, иако се чини дека Република Српска и чинители од тој ентитет настапуваат повеќе проактивно во споредба со другите. Во тој контекст, главниот политички лидер на босанските Срби, Милорад Додиќ, во својство на претседавач со босанското претседателство во првата половина на 2021 ги блокираше обидите на Министерството за надворешни работи за усогласување со позицијата и санкциите на ЕУ против Кина поради наводни прекршувања на човековите права во Шинџианг.¹⁸⁵ Република Српска има и поголеми очекувања од соработката со Кина имајќи предвид дека се угледува и поистоветува со интензивната соработка со бројни конкретни резултати на Србија. Но Кина, поради сопствениот домашен контекст, особено се труди да не покаже никаква посебна наклонетост кон Република Српска за да не ги потхранува сепаратистичките амбиции на нејзините политички лидери.¹⁸⁶

Како значаен пример за односот кон Кина може да се наведе Договорот за заемно укинување на визниот режим меѓу Босна и Херцеговина и Кина за период до 90 дена, потпишан на самитот во Будимпешта во 2017 година со што се овозможува поинтензивна деловна и туристичка размена. Сите партии претставени во босанскиот парламент гласаа за ратификација на договорот, и покрај интензивните политички несогласувања за други области и блокадата на процесот на донесување одлуки на државно ниво кои се одвиваа во исто време, што укажува на консензус во поглед на ставовите кон Кина кој ги премостува етничките и идеолошките разлики.¹⁸⁷

Но, имајќи предвид дека дел од населението во Босна и Херцеговина е од муслиманска веросиповест, прашањата поврзани со Шинџианг и третманот на

¹⁸⁴ Онлајн интервју со Курт Басуенер, со-основач и член на Советот за демократизирачка политика (Democratization Policy Council), експерт за БиХ, 15.04.2021

¹⁸⁵ *BiH top leader slams foreign ministry's signing of statement on China*, Xinhua, June 2021
http://www.xinhuanet.com/english/europe/2021-06/26/c_1310029426.htm

¹⁸⁶ Онлајн интервју со Љиљана Стевиќ, директорка на Конфуциј Институтот во Бања Лука, 13.04.2021

¹⁸⁷ Boric, Faruk (2020), *'Five Connectivities' of the Belt and Road Initiative: Results and Recommendations for the Future Cooperation*, China-CEE Institute Working Paper 2020/25, Budapest, 7, https://china-cee.eu/working_papers/five-connectivities-of-the-belt-and-road-initiative-results-and-recommendations-for-the-future-cooperation/

муслиманите во Кина имаат извесно влијание и во 2020 година забележан е првиот собир со цел изразување поддршка за Ујгурите во Кина.¹⁸⁸ Сепак, интервјуираните експерти сметаат дека тоа нема големо влијание врз јавното мислење ниту пак ги одразува генералните ставови на муслиманското население во Босна и Херцеговина.¹⁸⁹

Активностите на јавната дипломатија се реализираат на неколку нивоа. Здружението за босанско-кинеско пријателство воспоставено во 2014 година го издава списанието Кина Денес кое поради достапноста на јазикот, покрај во Босна и Херцеговина е читано и во Србија и Хрватска. Списанието покрај тоа што ја промовира Кина и нејзината соработка со државите од регионот, ги претставува и официјалните позиции на кинеската влада во однос на актуелните случувања.¹⁹⁰ Формиран е и Центар за промоција на Иницијативата ПиП како невладина организација која непосредно соработува со кинеската амбасада во Сарајево, а постои и регионално здружение за босанско-кинеско пријателство на територијата на Република Српска.¹⁹¹ Освен тоа, во Босна и Херцеговина има 2 активни Конфуциј Институтути, на универзитетите во Сараево и Бања Лука. Соработката на субнационално ниво се одвива и преку збратимување на градови, и тоа Сараево има воспоставени односи со Шангај и Тиенџин, Мостар со Јинчуан и Приједор со Нингбо.

Кога станува збор за јавното мислење, според анкета на Националниот демократски институт од 2018 година, на ниво на централната држава ставовите во поглед на Кина се претежно негативни, односно 35% од граѓаните имаат негативно мислење наспроти 23% кои имаат позитивно. За споредба, ЕУ ужива најповолна перцепција со 44% позитивни и 21% негативни ставови. На ниво на ентитетите, расположението во Република Српска е повеќе позитивно кон државите од Исток (56%), а во Федерацијата кон државите од Запад (58%).¹⁹²

¹⁸⁸ Ibid. 18

¹⁸⁹ Интервјуа со Стевиќ и Бориќ

¹⁹⁰ Tonchev, Plamen (2020), *China's Soft Power in Southeast Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 15, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16005.pdf>

¹⁹¹ Интервју со Фарук Бориќ, извршен директор на Центарот за промоција и развој на Иницијативата ПиП. Сараево, 04.04.2021

¹⁹² National Democratic Institute - NDI (2018), *Western Balkans between East and West: Public Opinion Research in Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia*, 10, https://www.ndi.org/sites/default/files/Download%20Report_1.pdf

3.2.2. Економска соработка

Кога станува збор за економската соработка, таа се карактеризира со значителна асиметрија во трговските односи. Имено, како што може да се види од графикот подолу, додека увозот на кинески производи во текот на годините бележи нерамномерен, но значителен пораст од речиси 140 пати во периодот за кој постои статистика (2003-2019), извозот останува незначителен и во последните години се движи околу 20 милиони американски долари годишно, односно околу 0,3% од вкупниот извоз. Кинеските производи учествуваат со околу 7% во босанскиот увоз и претежно вклучуваат машини и опрема, обувки, спортски реквизити и играчки, додека извозот се заснова претежно на дрво и производи од дрво, потоа осветлување, хартија и минерални сировини.¹⁹³

График 3.5: Трговска размена на Босна и Херцеговина со Кина, 2003-2019, во милиони евра

Извор: Интегрирани трговски систем на Светска Банка¹⁹⁴

Во однос на привлекување кинески директни инвестиции, Босна и Херцеговина не бележи некој позначаен успех. Според достапната статистика на босанската Централна банка, на крајот на 2018 вкупните кинески инвестиции во државата

¹⁹³ Boric, op.cit. 11

¹⁹⁴ Интегриран трговски систем на Светска Банка,
<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BIH/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>

изнесуваат 1,6 милиони евра¹⁹⁵, односно се пресметуваат во категоријата „останати земји“, што укажува дека Кина е далеку од значаен инвеститор во државата.¹⁹⁶ Оттогаш наваму се бележи само една позначајна израелско-кинеска инвестиција на компанијата МТ Абрахам и нивниот стратешки партнер НФЦ (China Nonferrous Metal Industry's Foreign Engineering & Construction Co). Тие за 110 милиони американски долари во април 2020 ја преземаат компанијата Алуминиј од владата на Федерацијата и хрватската влада со цел да го рестартираат производството и да ја извечат компанијата од долгови.¹⁹⁷

Туризмот се издвојува како една од областите со поголем потенцијал за натамошен развој и соработка благодарение на безвизниот режим. Во периодот 2010-2016 година, бројот на кинески туристи во Босна и Херцеговина веќе бележи нагорен тренд, односно шесткратно се зголемува.¹⁹⁸ Но, во последните 5 години се зголемува со уште поголем интензитет, со исклучок на 2020 година кога поради пандемијата има многу мал број на посетители. Најголем пораст се бележи во периодот 2018-2019 година, кога Босна и Херцеговина ги укинува визите за кинески државјани и Кина станува втора земја на потекло на туристите.¹⁹⁹

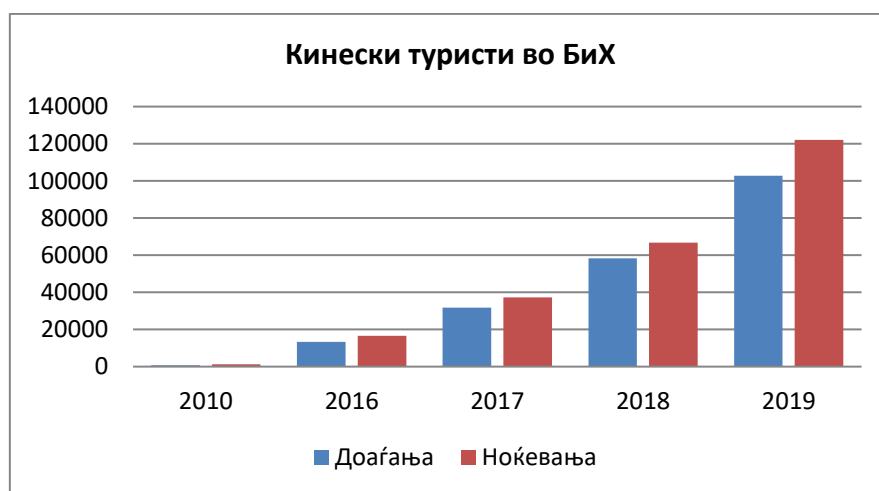

График 3.6: Број на кинески туристи во Босна и Херцеговина во периодот 2010-2020, доаѓања и ноќевања

¹⁹⁵ Boric, op.cit. 13

¹⁹⁶ Босанска централна банка, http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_bs_html.aspx

¹⁹⁷ Pavlova, Iskra (2020), *Israel's M.T. Abraham hires China's NFC to revamp Bosnia's Aluminij*, See News, <https://seenews.com/news/israels-mt-abraham-hires-chinas-nfc-to-revamp-bosnias-aluminij-report-716961>

¹⁹⁸ Raspor, Lacmanović, Popović, loc.cit. 66

¹⁹⁹ Агенција за статистика на БиХ, <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category?id=19&page=4&statGroup=19&tabId=0>

Кога станува збор за конкретни проекти од економско значење, најголемиот завршен проект кој всушност ги отвора вратите за поголемо кинеско присуство во државата е изградбата на термоцентралата Станари во Република Српска. Термоцентралата е приватна сопственост на ЕФТ Рудник и Термoeлектрана Станари, подружница на Групацијата ЕФТ со седиште во Обединетото Кралство, а изградена е од страна на кинеската корпорација Донгфанг со кредит од Кинеската развојна банка во износ од 350 милиони евра. Иако станува збор за проект договорен во 2010 година, пред почетокот на Иницијативата ПиП и Платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ, кинеската страна честопати го споменува како еден од успешните проекти во рамки на Иницијативата ПиП, истакнувајќи го неговото економско значење за регионот и позитивното влијание врз општината која од 2000 жители пред изградбата на термоцентралата, денес брои 5000.²⁰¹

Од друга страна, проектот е предмет на критики од страна на организациите за заштита на животната средина кои посочуваат на фактот дека проектот се заснова на користењето на локалниот ниско-квалитетен лигнит што предизвикува големо ниво на загадување и не е во согласност со актуелните прописи на ЕУ во областа на животната средина.²⁰² Тие посочуваат дека Оценката на влијанието врз животната средина за проектот се заснова на низа пропусти и погрешни информации, дека работата на термоцентралата не е во согласност со Директивата за индустриски емисии и Директивата за прекугранично загадување (имајќи предвид дека термоцентралата е на 40 километри од хрватската граница), обврските на Босна и Херцеговина кон Енергетската Заедница, како и правилата за државна помош поради обезбедените државни субвенции за експлоатација на јаглен и вода.²⁰³

Покрај овој проект, од позначајните деловни зделки се издвојуваат потпишувањето на Меморандум за разбирање меѓу градот Сараево и Хуавеј за извадба на проектот Смарт Сити во 2018 година, иако до моментот на пишување истиот не е започнат ниту со Хуавеј, ниту со друга компанија. Дополнително, Република Српска во

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Zhang, Xiuzhi, Zou, Wei, Jili (2019), *China-built modern power plant puts BiH town on the map*, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/26/c_138584879.htm

²⁰² Онлајн интервју со Денис Жишко, Центар за екологија и енергетика, Тузла, 25.07.2021

²⁰³ Stanari lignite power plant, Bosnia and Herzegovina. CEE Bankwatch Network. <https://bankwatch.org/project/stanari-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina>

2017 година склучи договор со кинеската корпорација Синофарм и Шанши групација за градежни инвестиции (Shanxi Construction Investment Group) за изградба на болница во Добој. Договорот во износ од 44 милиони евра е склучен откако кинеските компании беа избрани за најповолен понудувач во тендерска постапка за „клуч на рака“, а градбата е во тек.²⁰⁴

3.2.3. Учество во кинески мултилатерални иницијативи

Иако официјално се брои како земја учесник во Платформата за соработка меѓу Кина и државите од ЦИЕ од самиот почеток, според интервјуираните експерти Босна и Херцеговина во текот на првите години во голема мера е „пасивен набљудувач“ и станува активна од самитот во Суџоу во 2015 година. Нејзиното приклучување кон Иницијативата ПиП датира од првиот ПиП Форум на високо ниво одржан во Пекинг во 2017 година преку потпишување на Меморандум за соработка. Оттогаш наваму редовно учествува на политички и деловни настани водејќи се од следните приоритети: привлекување кинески инвестиции, зголемување на извозот и привлекување повеќе туристи.²⁰⁵ Сепак, во овие области изостануваат позначајни резултати кои би биле во согласност со очекувањата на босанската страна. Во рамки на соработката, Сараево е избран да биде центар на платформата за координација на ветеринарни истражувања.

3.2.4. Кинеската развојна помош во Босна и Херцеговина

Не постојат јавно достапни и централизирани податоци за вкупната кинеска развојна помош во Босна и Херцеговина. Тоа се должи на фактот дека таа не се дистрибуира само преку Министерството за надворешни работи, следејќи ја воспоставената постапка на склучување Договори за економска и техничка соработка, туку особено преку ентитетите – Република Српска и Федерацијата, како и општините.

²⁰⁴ *Žalba uspjela – Bolnicu u Doboju gradiće Kinezi*. Capital (2018), Capital, <https://www.capital.ba/zalba-uspjela-bolnicu-u-doboju-gradice-kinezi/>

²⁰⁵ Интервју со Љубо Грковиќ, директор за Кина во босанското Министерство за надворешни работи, 05.04.2021

Освен тоа, институциите на централно ниво немаат фактичка и суштинска моќ на одлучување, туку само на спроведување на политичките одлуки на тројното раководство во претседателството кое ги претставува интересите на трите конститутивни народи.²⁰⁶ Сепак, Кина претпочита централната влада да биде вклучена и да даде зелено светло за проектите, што понекогаш води кон дополнителни одлагања и отежнувања на постапката.²⁰⁷

Година	Износ (евра)	Намена
2000	Нема податоци	Нема податоци
Декември 2005	3,9 милиони	Изградба на основно училиште
2011	2,6 милиони	Опрема за училишта
2013	5 милиони	Царински скенери
Декември 2014	6,8 милиони	Нема податоци
2015	3,9 милиони	Нема податоци
Вкупно	22,2 милиони	

Табела 3.4: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Босна и Херцеговина и НР Кина, 2000-2020

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни бази на податоци

Во однос на ретките проекти за кои постојат јавно достапни податоци, образование и земјоделство се издвојуваат како тематски приоритети, што е во склад со приоритетите на кинеската стратегија за развојна помош. Покрај наведените поголеми донации, постојат записи и за помали донации во опрема за универзитети, болници итн, за коишто нема подетални информации во поглед на вредноста. Она што отскокнува е скорешната донација на опрема за Министерството за одбрана и Армијата. Додека од една страна донации со воена намена се вклопуваат во кинеската дефиниција за развојна помош, од друга страна донацијата временски се поклопува со интензивирањето на босанската соработка со НАТО и заострувањето на официјалните позиции на НАТО кон Кина.

Покрај тоа, донациите од Кина се интензивираат од почетокот на пандемијата. Забележливо е дека тие се дистрибуираат не само преку официјалните владини канали,

²⁰⁶ Ондајн интервју со Курт Басуенер

²⁰⁷ Ондајн интервју со Љиљана Стевиќ

туку и преку различни невладини чинители, како на пример Град Шангај за Сараево, различни кинески компании и фондации.²⁰⁸

Назив	Период	Сектор	Вредност (евра)
Донација на земјоделска опрема во Република Српска	2001	Земјоделство	0,5 милиони
Изградба на училиште во општина Нови Град, Сараево	2005	Образование	2,5 милиони
Канцелариска опрема и обука за административни службеници	2006	Администрација	1 милион
Донација на канцелариска опрема	2007	Администрација	0,12 милиони
Донација на мебел и компјутерска опрема за 36 училишта	2010	Образование / Информатичка опрема	2,4 милиони
Донација на медицинска и земјоделска опрема	2013	Земјоделство Здравство	2,5 милиони
Донација на земјоделска опрема	2014	Земјоделство	0,5 милиони
Донација на медицинска опрема	2015	Здравство	Нема податоци
Донација на 9 оклопни возила	2015	Одбрана	Нема податоци
Донација на опрема за универзитетот во Источно Сараево (Република Српска)	2016	Образование	1 милион
Донација на царински скенери	2017	Царина	5 милиони
Реконструкција на училишна спортска сала, фудбалско игралиште и донација	2018	Образование	Нема податоци

²⁰⁸ Hadjic, Aldijana (2020), *Kineske fondacije dodijelile pomoc BiH za borbu protiv COVID-19*, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/kineske-fondacije-dodijelile-pomo%C4%87-bih-za-borbu-protiv-covid-19/1963839>

на спортска опрема во општина Бука Поток, Сараево			
Опрема за клиника за геријатрија во клинички центар Сараево	2018	Здравство	Нема податоци
Донација на инженерски машини и возила за армијата	2021	Одбрана	1,25 милиони
Вкупна вредност:			над 16,77 милиони

Табела 3.5: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во Босна и Херцеговина

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Назив	Период	Сектор	Вредност (мил.евра)	Изведувач	Статус
Термоцентрала Тузла, блок 7 (Електропривреда)	2014 најава, 2019 инвестиција	Енергетика	722	Гедоуба, Гуандгдонг институт за дизајн на електрична енергија, Кинеска групација за енергетско инженерство	Во тек
Бања Лука – Млиништа (Аутопутеви Р. Српска)	2016 договор	Транспорт	600	Синохидро	Не е започнат
Вкупна вредност:					1322

Табела 3.6: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во Босна и Херцеговина

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Изградбата на дополнителниот блок 7 во термоцентралата Тузла со концесиски кредит од 722 милиони евра е всушност првпат Босна и Херцеговина експлицитно да постапи спротивно на препораката на ЕУ и за тоа да се согласни сите политички партии.²⁰⁹ Имено, несогласувањето се состои во обезбедувањето државна гаранција од Федерацијата за кредитот од Ексим банка, што се смета дека не е во согласност со правилата за државна помош. Поради тоа, Енергетската заедница покренала постапка против Босна и Херцеговина заканувајќи се со ускратување на некои права кои државата ги ужива.²¹⁰ Освен тоа, активистите за заштита на животната средина посочуваат дека еколошката дозвола на термоцентралата не е во согласност со стандардите на ЕУ, а студијата за изводливост, иако направена врз основа на застарени (пониски) цени за струја и емисии веќе покажува нерентабилност.²¹¹ Со актуелните правила за исфрлање на јагленот од употреба и плаќање на јаглородна такса, производството на електрична енергија во Тузла нема да биде економски исплатливо и проектот не е одржлив.²¹²

Дополнително, најголем предизвик за завршување на проектот во моментот е повлекувањето на британската компанија Џенерал Електрик од проектот. Компанијата која требало да снабди клучен дел од опремата, водена од политиката за исфрлање на опрема за производство на електрична енергија со согорување на јаглен, одлучи дека нема да ја снабди договорената опрема.²¹³ Иако кинеската страна се обидува да го убеди јавното претпријатие Електропривреда дека може да снабди опрема со споредлив и дури подобар квалитет, тоа би било отстапување од договорот што и дава на Босна и Херцеговина можност да го раскине истиот и да побара враќање на веќе вложените средства. Според организациите за заштита на животната средина, тоа би било одлична можност државата да излезе од штетниот договор и да ги исполни обврските кои произлегуваат од Зелената агенда за ЗБ која е обврзана да ја почитува и

²⁰⁹ Онлајн интервју со Денис Жишко

²¹⁰ *Secretariat's preliminary assessment confirmed by independent lawyers' report: Tuzla 7 guarantee contains elements of State aid.* Energy Secretariat. March 2020. <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2019/03/04.html>

²¹¹ Онлајн интервју со Денис Жишко

²¹² Ibid.

²¹³ Todorovic, Igor. *Tuzla 7 coal plant project in BiH sunk by GE's exit, officials reveal.* Balkan Green Energy News. June 2021. <https://balkangreenenergynews.com/tuzla-7-coal-plant-project-in-bih-sunk-by-ge-exit-officials-reveal/>

спроведува.²¹⁴ Во моментот на пишување предметот е доставен на мислење до федералниот парламент на Босна и Херцеговина кој би требало да се изјасни.

Кога станува збор за изградбата на автопатската делница Бања Лука – Млиништа во должина од 62 километри, иако проектот датира од 2014 година, а договорот со кинеската Синохидро е потпишан во 2016 година, до моментот на пишување нема почеток на градежните работи поради тоа што Советот на министри на Босна и Херцеговина не дал согласност за тоа, без дополнително официјално објаснување.²¹⁵ Според некои информации, се претпоставува дека проблемот е во неусогласеноста на трасата и желбата на Република Српска да ги пренасочи средствата за друг автопат.²¹⁶

3.2.5. Влијание на кинеската развојна помош во Босна и Херцеговина

Босна и Херцеговина нема развиена стратешка визија за соработката со Кина која не зазема посебно значајно, туку маргинално место во надворешната политика доминирана од САД, ЕУ и европските држави, додека Кина се вбројува во „останатите“ држави.²¹⁷ Според Љиљана Стевиќ, Босна и Херцеговина нема ни капацитет ни експертиза за позначајна соработка која би водела кон максимизирање на националните интереси и искористување на можностите, ниту во јавните институции ниту во граѓанскиот сектор.²¹⁸ Од друга страна, Денис Жишко смета дека во државата има капацитет за соработка со Кина, но она што недостига е воља кај политичките чинители тој капацитет да го искористат во интерес на државата, претпочитајќи да го користат за тесни политички и деловни интереси.²¹⁹

²¹⁴ Онлајн интервју со Денис Жишко

²¹⁵ Повеќе информации се достапни на <https://www.capital.ba/na-proljece-prva-faza-autoputa-banjaluka-mlinista/> и <https://www.capital.ba/kinezi-preko-banjaluke-zele-do-milionskih-projekata/>

²¹⁶ Онлајн интервју со Љиљана Стевиќ

²¹⁷ Hasic, Jasmin, Karabegovic, Dženeta (2019), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Palgrave Macmillan, Cham

²¹⁸ Онлајн интервју со Љиљана Стевиќ

²¹⁹ Онлајн интервју со Денис Жишко

Во таков контекст, иако преовладува мислењето дека соработката воопшто е водена од кинеската страна,²²⁰ тешко е со сигурност да се одреди дали и во колкава мера развојната помош се заснова на потребите и барањата на примателите, односно корисниците, или пак ги одразува претежно интересите на кинеската страна и кинеските идеи во врска со тоа каде и како треба да биде насочена помошта. На пример, Кина поддржува и спроведува проекти кои некогаш се во колизија со воспоставените еколошки стандарди, како на пример термоелектрани на јаглен. Тоа го објаснува како одговор на барањата на домашните власти кои би можеле да побараат средства за проекти во областа на обновливи извори на енергија, но тоа не го прават.²²¹ Од друга страна, таквите проекти негативно влијаат и врз репутацијата на Кина која на глобално ниво се обидува да се наметне како еден од лидерите во заштитата на животната средина и климатските промени, како одговорна држава која многу вложува во сопствената зелена трансформација и е еден од најголемите производители на опрема во областа на обновливи извори на енергија, како на пример соларни панели.²²²

Кина во Босна и Херцеговина не се смета за донатор во традиционална (западна) смисла на зборот, но се смета за држава со „длабок џеб“ и извор на капитал, инвестиции и работни места.²²³ Соработката со Кина не се смета за закана и ужива репутација на „можност“, заслужена или не, преку партнерство кое не поставува услови, за разлика од западните држави и има потенцијал да ги пополни празнините кои ги остава ЕУ со својот пристап.²²⁴ Проектите кои Кина ги финансира со развојна помош се видливи и конкретно насочени кон поттикнување економски развој во согласност со кинескиот модел. Во контекст на кинескиот принцип на „земна полза“, тие обезбедуваат и значајни финансиски придобивки за кинеската страна и особено компаниите вклучени во нивната реализација, како и искуство кое понатаму компаниите може да го искористат при конкурирање на други, комерцијални проекти кои не се финансирани со развојна помош.

Тоа од своја страна поттикнува различни кинески (државни) компании да истражуваат можности за учество на проекти во Босна и Херцеговина, да развиваат

²²⁰ Интервју со Интервју со Љубо Грковиќ, директор за Кина во босанското Министерство за надворешни работи. 05.04.2021

²²¹ Онлајн интервју со Денис Жишко

²²² Krstinovska, Ana (2020) *China's Environmental Footprint In South-East Europe*, China Observers in Central and Eastern Europe, <https://chinaobservers.eu/chinas-environmental-footprint-in-southeast-europe/>

²²³ Онлајн интервју со Курт Басуенер

²²⁴ Онлајн интервју со Љиљана Стевиќ

соработка со локалните власти и да пласираат идеи. Оние компании, пред сè државни кои веќе работеле на проекти, воспоставиле свои претставништва и канали, стекнале добри познавања на локалниот контекст, имаат интерес, можност и моќ да влијаат врз изборот и начинот на спроведување на проекти, како преку воспоставените контакти со домашните власти, така и преку нивната поврзаност со кинеската амбасада во земјата, кинеските банки како главни финансиери и кинеските власти воопшто.

Таквата ситуација најчесто води кон бројни најави за проекти во медиумите и создава нереални очекувања бидејќи најголем дел од проектите не се реализираат. Според јавно достапните податоци, постојат најмалку петнаесетина такви проекти кои се најавени или договорени, но запрени и без изгледи за скорешна реализација:

- Хидроцентралите Бук Бијела, Улог, Дабар, Фоча и Паунци;
- Термоцентралите Бановичи, Гацко 2 и Угљевик;
- Фармите на ветерни турбини во Томиславград;
- Автопатите Бања Лука – Приједор и Вукосавље – Брчко;
- Рехабилитација и реконструкција на патната мрежа низ Република Српска;
- Рехабилитација на железницата од Бања Лука до границата со Хрватска.

Според интервјуираните експерти, постојат повеќе алтернативни (иако делумно комплементарни) објаснувања за ваквата ситуација:

- Сложената политичко-административна структура во Босна и Херцеговина го отежнува спроведувањето на секој еден чекор во рамки на проектите преку барањето да се обезбеди политички консензус. Со други зборови, секоја одлука или дозвола за некој проект е условена со други одлуки и трансакциски отстапки кои ги бараат политичките партии, неретко во области и на теми кои немаат врска со конкретниот проект, туку се засноваат на политички и бизнис интереси;
- Кинеската страна, откако ќе собере повеќе информации и ќе ја открие сложената реалност на теренот, можеби и ќе се соочи со барања за мито, се откажува;
- Постои силна локална опозиција кон кинеските проекти поради загриженост за животната средина;

- Домашните власти не покажуваат доволно ниво на посветеност, проектите служат само како алатка за јакнење на нивната видливост и публицитет, а понатаму се „губат“ во сложените бирократски и политички процедури;
- Постои пракса на чести политички и кадровски промени кои повлекуваат и промени во приоритетите на Босна и Херцеговина кои кинеската страна не секогаш е подготвена да ги прифати.

Додека потенцијалното влијание на проектите врз подобрувањето на економската добросостојба на локалното население е несомнено, проектите реализирани со преференцијални заеми честопати предизвикуваат загриженост во однос на транспарентноста на постапката и нејзината усогласеност со правилата на ЕУ во поглед на јавни набавки, реализација на инфраструктурни проекти, заштита на животната средина и државна помош.

Освен тоа, се поставува прашањето за одржливоста на проектите, особено кога станува збор за термоцентралите. Имено, во државата се чини дека ниедна политичка партија нема храброст да го пласира ставот за исфрлање на јагленот од употреба, кој е во согласност со преземените меѓународни и европски обврски на државата. Причината за тоа е стравот од социјални немири кои би можеле да се јават бидејќи затворањето на термоцентралите се поврзува со отпуштање на работниците.²²⁵ Но, сè поизвесно е дека со најавените регулаторни измени на ниво на ЕУ во врска со пограничната јаглородна такса, производството на електрична енергија од јаглен нема да биде економски исплатливо и државата ќе мора да побара алтернатива.²²⁶ Во тој контекст, додека стратешките документи во областите енергетика и животна средина се нејасни и неретко контрадикторни, по самитот во контекст на Берлинскиот процес во Софија во 2020, за првпат од јавното претпријатие Електропривреда излегоа со став дека транзицијата кон обновливи извори на енергија, иако нема да биде безболна, сепак е неизбежна.²²⁷

Босна и Херцеговина нуди примери на трилатерална соработка во областа на развојната помош со ЕУ и Кина. Имено, дел од коридорот 5ц Почител – Звировиќи кој се финансира со средства од ЕИБ се гради од страна на Кинеската државна компанија

²²⁵ Онлајн интервју со Денис Жишко

²²⁶ Spasic, Vladimir (2021), *EPBiH would have to pay EUR 200 million per year for CO2 emissions*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/epbih-would-have-to-pay-eur-200-million-per-year-for-co2-emissions/>

²²⁷ Ibid.

за градежно инженерство (China State Construction Engineering Company) и Синохидро. Во таа насока, иако конкретно овој пример на трилатерална соработка е непланиран и „случаен“, потребно е да се разгледаат модели за натамошно развивање кои би воделе кон максимизирање на придобивките за Босна и Херцеговина преку обезбедување на повеќе финансиски средства и почитување на највисоките стандарди за спроведување на големи инфраструктурни проекти. Но, за да се оствари тоа, според интервјуираните експерти, ЕУ треба да се откаже од „двојните стандарди“ со кои им забранува на државите од ЗБ да соработуваат со Кина, додека нејзините држави членки активно соработуваат,²²⁸ самата строго да ги почитува сопствените стандарди и да бара локалните чинители да ги почитуваат.²²⁹ Од друга страна, и Кина ќе треба да внесе промени во начинот на спроведување на проектите, да ги почитува европските стандарди, особено во однос на добро управување и да овозможи реципроцитет, односно можност за некинески компании да учествуваат во изборот на изведувачи на проекти финансирани со кинеска државна помош под еднакви услови како кинеските.

²²⁸ Онлајн интервју со Љиљана Стевиќ

²²⁹ Онлајн интервју со Курт Басуенер

3.3. Република Северна Македонија

3.3.1. Преглед на билатералните односи

Официјалните контакти на високо ниво меѓу НР Кина и Социјалистичка Федеративна Република Македонија датираат од 1978 година и посетата на Скопје на Хуа Гуофенг, избраниот наследник на Мао Цетунг. Македонско-кинеските дипломатски односи по осамостојувањето се воспоставени во 1993 година под тогашното уставно име – Република Македонија и Кина секогаш се сметала за важен сојузник во борбата за меѓународно признавање на државата, особено поради нејзиниот статус на постојана членка на Советот за безбедност на ОН.²³⁰ Сепак, кинескиот став во периодот од осамостојувањето до потпишувањето на Преспанскиот договор може да се смета за пријателски и кон Скопје и кон Атина и се карактеризира со придржување кон принципот на немешање, односно оставање на двете засегнати страни сами да ги надминат заемните разлики.²³¹

Билатералните односи беа нарушени во јануари 1999 кога Македонија воспостави дипломатски односи со Тајван и повторно се нормализираа во јуни 2001 кога Владата се врати на претходната позиција кон политиката за Една Кина и Тајван како интегрален дел од Народната Република. Во меѓувреме, Кина стави вето на продолжувањето на мисијата на Превентивните сили на ОН во државата (УНПРЕДЕП), што доведе до внатрешен вооружен конфликт во 2001.²³²

Политичките односи во периодот кој следува се одвиваат без поголеми предизвици и билатералната соработка се продлабочува и проширува во голем број области. Додека трговската и економската соработка го претставуваат јадрото на соработката, секторската соработка се развива на повеќе полиња, вклучително здравство, образование, култура, земјоделство, транспорт, енергетика, заштита од

²³⁰ Vangeli, Anastas (2019), *Macedonia external relations briefing: Relations Between Macedonia, Greece and China After the Prespa Agreement*. China-CEE Institute Weekly Briefing, Vol. 15, No. 4 (МК), <https://china-cee.eu/2020/10/05/north-macedonia-external-relations-briefing-the-status-of-the-macedonian-greek-strategic-partnership-2-years-after-prespa/>

²³¹ Ibid.

²³² *China vetoes extension of UN Force's mandate in Macedonia* (1999), Radio Free Europe, <https://reliefweb.int/report/serbia/china-vetoes-extension-un-forces-mandate-macedonia>

природни непогоди итн. Збратимувањето на градови е уште една алатка во билатералната соработка со којашто се воспоставуваат специјални врски на ниво на локалната самоуправа, како на пример меѓу градовите Скопје и Нанчанг, Битола и Нингбо, Кочани и Вуши, Прилеп и Дејанг.

Важен момент во развојот на билатералните односи е основањето на Конфуциј институт на најстариот државен универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје во 2013 година, во соработка со Југозападниот универзитет за финансии и економија од Ченгду. Од основањето Институтот постојано го зголемува интензитетот и понудата на активности кои вклучуваат бесплатни часови по кинески јазик и културни активности за студенти, деца и обични граѓани во неколку градови низ земјата, како и специјален курс за административни службеници во главниот град Скопје.

Освен тоа, на Универзитетот во Штип во 2014 година основан е Центар за традиционална кинеска медицина чиј медицински персонал се обучува со стипендии на кинеската влада. Дополнително, на редовна основа се доделуваат стипендии во различни области за студенти и постдипломци, чиј број од 2005 година до денес речиси десеткратно се зголемува.

Интензивирањето на целокупната соработка постепено води кон подобрување на перцепцијата за Кина кај пошироката јавност. Според анкета на Националниот демократски институт на САД,²³³ во 2018 година, бројот на граѓани кои имаат негативна перцепција за Кина бил вкупно 28%, додека позитивна перцепција имале 25%. За споредба, позитивна перцепција за ЕУ, САД и Русија имале соодветно 50%, 38% и 32%. Во 2021 година, процентот на граѓани кои имаат позитивна перцепција за Кина се зголемува и изнесува 38%.

Кога станува збор за местото на соработката со Кина во домашната политика, актуелната влада начелно ја продолжува соработката со Кина и на билатерална основа и во рамки на Платформата за соработка меѓу Кина и државите од ЦИЕ, што е видливо особено во текот на здравствената криза. Во тој контекст, не се забележува поголема разлика во однос на ставовите на политичките партии, како во македонскиот така и во албанскиот политички блок. Сепак, на албанските политичари прашањето за независноста на Косово им е особено важно и во тој однос се на спротивставени страни

²³³ NDI (2018), op.cit. 11

со Кина. Единствена партија која се залага за поголема стратешка ориентација кон источните, наместо кон западните држави и склучување стратешко партнерство со Кина е партијата Левица.²³⁴

3.3.2. Економска соработка

Кина се смета за економски партнер со голем потенцијал, и како дестинација за извоз и како извор на директни инвестиции, уште од првата извозна стратегија подготвена во 1999.²³⁵ Втората и последна Национална стратегија за извоз објавена во 2010 исто така ја препознава Кина како потенцијален пазар и ја истакнува потребата од експертско знаење и поддршка, особено во однос на учење од искуствата на успешните компании со цел да се зголеми извозот на кинескиот пазар.²³⁶ Стратегијата за туризам усвоена во 2019 година исто така го истакнува потенцијалот на Кина како најголема излезна земја за туристи годишно – 98 милиони, според Организацијата за туризам на ОН.²³⁷

Билатералната трговија меѓу Кина и РС Македонија е во пораст од 2005 година, како за извоз, така и за увоз. Како што се гледа од графикот подолу, во 2020 година извозот изнесува 142 милиони евра, што претставува речиси 19 пати повеќе отколку 2005 година, додека увозот од Кина порасна речиси 6 пати и достигна 523 милиони евра. Увозот од Кина се зголемува со значително побрзо темпо од извозот кој иако бележи раст, тоа не се случува со рамномерно темпо, има значајни разлики од една до друга година и трговскиот биланс останува во голема мера во полза на Кина.²³⁸

²³⁴ Изборна програма на Левица за предвремените парламентарни избори 2020. <https://levica.mk/wp-content/uploads/2020/06/Levica-programa-A4-final-za-net-12.06.2020-1.pdf>

²³⁵ Богоев, К. Жиков, А. Блажевски Б. (1999), *Стратегија за извоз на Република Македонија*, МАНУ, Скопје, 85, <https://bit.ly/3bfsvCU>

²³⁶ Меѓународна техничка помош за унапредување и реорганизирање на Инвест Македонија за започнување на задачи со цел промовирање на извозот (2010) Министерство за економија. Скопје, 45. <http://212.13.72.9/StrateskiDokumenti/Strategija%20za%20promocija%20na%20izvozot.pdf>

²³⁷ Хинтерегер, К. (2018), Национална стратегија за туризам на Република Северна Македонија. Министерство за економија, Скопје, 89

http://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/BER_Tourism%20Strategy%20Macedonia_FINAL%20REP ORT_16%2004_MK%20Edit%202018.pdf

²³⁸ Државен завод за статистика на РС Македонија, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__NadvoresnaTrgovija__KumulativniPod/125_zemji_kumulativ_ml.px/table/tableViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

Во 2019 година, Кина беше трета дестинација за извоз и трет извор за увоз на производи во РС Македонија, по ЕУ и Србија. Ако се земат предвид државите членки на ЕУ одделно, Кина е деветта извозна дестинација за РС Македонија и петта земја според вредноста на увозот. Структурата на извозот се состои од мермер, травертин и други видови варовнички камен, метални производи, вино, електронски проводници и автомобилски делови, додека увозот претежно вклучува машини, стоки за широка потрошувачка, текстил, железо и челични производи.²³⁹

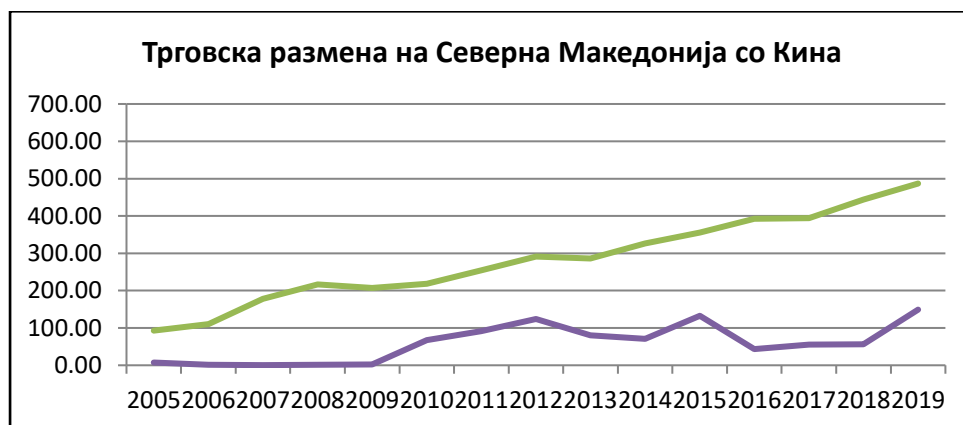

График 3.7. Трговска размена на Северна Македонија со Кина, 2005-2019, во милиони американски долари

Извор: Државен завод за статистика на РС Македонија²⁴⁰

Кога станува збор за странски директни инвестиции, кинеските инвестиции во земјата пред 2015 се речиси непостоечки.²⁴¹ Оттогаш наваму се бележат повремени инвестиции во вид на помали гринфилд проекти и купување странски компании кои имаат удел во сопственоста на македонски компании. Тука се вбројуваат:

- кинеско-турската инвестиција на Веибо Груп во 2015 година од 3,4 милиони евра во текстилната индустрија, која првично беше најавена како инвестиција од вкупно 316 милиони евра и 5000 работни места;²⁴²
- проширувањето на Џојсон Сејфти Системс, компанија која започна како почетна браунфилд инвестиција во ТИРЗ Кичево во 2015 година од страна на

²³⁹ Интегриран трговски систем на Светска Банка, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MKD/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP#>

²⁴⁰ Државен завод за статистика на РС Македонија, loc. cit.

²⁴¹ Народна Банка на РС Македонија, https://nbstat.nbrm.mk/pxweb/mk/Eksterni%20statistiki/Eksterni%20statistiki__Direktni%20investicii__Direktni%20investicii%20-%20Dvizenja/4_DIRMPoZemjiGodisniMK.px/table/tableViewLayout1/

²⁴² Странски инвестиции под лупа – Веибо (2017), Призма, <http://investicii.prizma.mk/en/inv/Weibo-Group>

американската компанија Ки Сејфти Системс. Кинеската компанија Нингбо Џојсон Електрик ја купи Ки Сејфти Системс во 2016 и во 2017 реши да ја прошири инвестицијата во РС Македонија во гринфилд;²⁴³

- купувањето на 51% од Дуферко Интернешнл Трејдинг, компанијата којашто поседува 81,78% од железарата Макстил, од страна на Хебеи групацијата за железо и челик во 2015.²⁴⁴

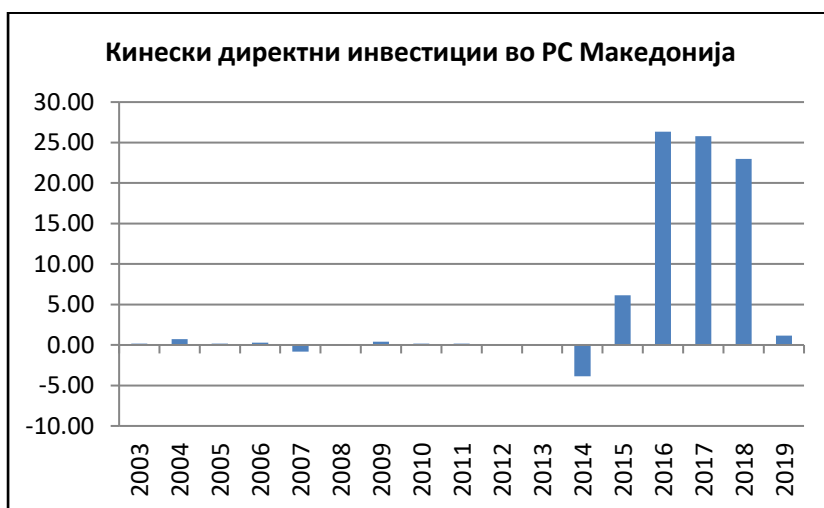

График 3.8. Кинески директни инвестиции во РС Македонија во периодот 2004-2019, во милиони евра
Извор: Народна банка на РС Македонија²⁴⁵

График 3.9. Вкупна состојба на кинески инвестиции во РС Македонија, 2010-2018, во милиони евра
Извор: Народна банка на РС Македонија²⁴⁶

²⁴³ New Investment by American Company Joyson Safety Systems. Directorate for Free Economic Zones of the Republic of North Macedonia. April 2017. <https://bit.ly/2UaT8TM>

²⁴⁴ Кинези стануваат газди на „Макстил“!? (2015) Фактор, Скопје, <https://faktor.mk/kinezi-stanuvaat-gazdi-na-makstil>

²⁴⁵ Народна банка на РС Македонија, <https://nbstat.nbrm.mk/pxweb/mk/Eksterni%20statistiki/>

Како што се гледа од графикот, во поглед на вкупна состојба кинеските директни инвестиции на крајот на 2019 изнесуваа 159 милиони евра, што претставува 2,8% од вкупните директни инвестиции во земјата.²⁴⁷ Од таа сума, сопственичкиот капитал учествува со 107,84 милиони евра, а должничките инструменти со останатите 51,2 милиони.

Од 2010 година наваму, Македонија е сè попривлечна дестинација за странски туристи и бројот, како на посети, така и на ноќевања во континуитет се зголемува заклучно со 2019 година. Притоа, треба да се напомене дека РС Македонија е единствената држава во регионот која нема никаков повластен визен режим за кинески туристи, односно и покрај неколку иницијативи за либерализација, останува целосно усогласена со визниот режим на ЕУ кон Кина. Од 2020 година наваму поради пандемијата трендот на пораст запира.

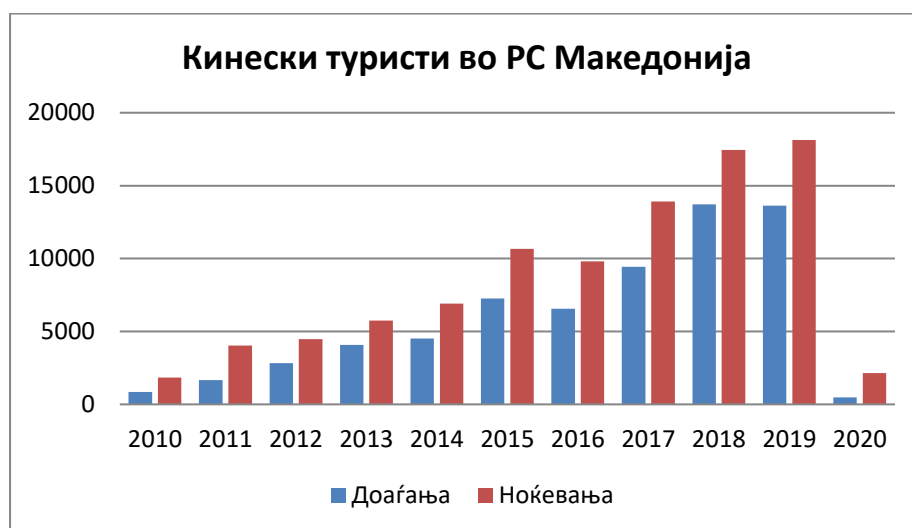

График 3.10: Кинески туристи во РС Македонија во периодот 2010-2020 година, доаѓања и ноќевања

Извор: Државен завод за статистика на РС Македонија²⁴⁸

Македонија е една од првите европски држави кои спроведоа големи инфраструктурни проекти со посредство на кинески финансиски средства и компании,

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Народна Банка на РС Македонија,

https://nbstat.nbrm.mk/pxweb/mk/Eksterni%20statistiki/Eksterni%20statistiki__Direktni%20investicii__Direktni%20investicii%20-%20Sostojbi/4_SostojbaDIVoRMPoZemjiMK.px/table/tableViewLayout1/

²⁴⁸ Државен завод за статистика на РС Македонија

http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__TirizamUgostitel__Turizam__TuristiNokevanja/610_Turizam_RM_ZamjiGod_ml.px/table/tableViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

далеку пред почетокот на Иницијативата ПиП. Имено, прв голем кинески инфраструктурен проект во Македонија е хидроцентралата Козјак со заем од 87 милиони долари од Банката на Кина (Bank of China) од страна на Меѓународната кинеска корпорација за вода и струја (China International Water Electric) како изведувач.²⁴⁹ Изградбата започна во 2002, заврши во 2004, а централата достигна целосен оперативен капацитет од 100 мегавати во 2009. Во тоа време проектот претставува најголем кинески енергетски проект во Европа и своевиден тест за кинескиот модел за спроведување на големи инфраструктурни проекти.²⁵⁰

3.3.3. Учество во кинески мултилатерални иницијативи

Македонија потпиша Меморандум за разбирање со НР Кина во 2015 година со цел зајакнување на заемната соработка во контекст на економскиот појас по Патот на свилата. Меморандумот предвидува, меѓу другото, дека страните ќе

„ги охрабруваат компаниите во двете земји да остваруваат заемно корисна соработка во сите форми“, дека Кина ќе „ги охрабрува своите компании и финансиски институции да се вклучат и да обезбедат финансирање за инфраструктурен развој во Македонија“, како и да „инвестираат и развиваат во Македонија во области како што се индустриски паркови, инфраструктура, преработка и производство, енергетика, рибарство и туризам“.²⁵¹

Сепак, и покрај позитивната реторика и желбата на двете страни да се искористи ПиП за проширување и продлабочување на соработката во области од заемен интерес, досега нема некое значајно достигнување ниту реализиран македонски проект кој експлицитно ја носи ознаката ПиП. Од почетокот на иницијативата РС Македонија е отсутна од повеќето настани на високо ниво, со исклучок на ПиП

²⁴⁹ Проектот првично го доби фирмата Хајнан на тендер организиран во Кина, но по 16 месеци неактивност двете влади се договорија изградбата да ја преземе друга компанија, а кинеската страна и исплати пенали на македонската.

²⁵⁰ Krstinovska, Ana (2021) *Chinese projects in North Macedonia: Preconditions to Success or Failure*, Law and Economy of China (e-Journal), Warsaw School of Economics - Warsaw University, 2

²⁵¹ Меморандум за разбирање меѓу Министерството за економија на Република Македонија и Министерството за трговија на НР Кина за унапредување на заедничкиот развој на Економскиот појас по Патот на свилата во рамки на македонско-кинескиот заеднички економски комитет, 2

Форумот во мај 2017 каде е претставена на ниво на министер за надворешни работи. На ПиП Форумот во април 2019 нема национална делегација на високо ниво. Освен тоа, македонските компании не беа соодветно претставени преку национален павилјон на ниеден од двата саеми Шангај Импорт Експо, како што беше случај со соседните земји, иако некои производи, пред сè македонски вина беа вклучени во понудата на кинески дистрибутери.²⁵² Слична е ситуацијата и на саемот на државите од ЦИЕ во Нингбо, Кина, каде РС Македонија најчесто е претставена само преку бизнис делегација, без високо политичко присуство.

Освен тоа, Македонија учествува во Платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ од самиот почеток, односно првиот самит одржан во Варшава во 2012 година. Во рамки на иницијативите за координација на различни области од соработката, РС Македонија е домаќин на центарот за културна соработка. Таа се издвојува и како една од првите држави кои искористија дел од финансиската линија од 10 милијарди американски долари обезбедена од Кина во рамки на соработката со ЦИЕ.

3.3.4. Кинеската развојна помош во Северна Македонија

Кина обезбедува развојна помош за Македонија речиси од осамостојувањето, со исклучок на периодот на признавање на Тајван кога дипломатските односи беа прекинати. Официјалната развојна помош во потесна смисла на зборот, односно грантовите, се доделуваат со претходно потпишување на билатерален Договор за економска и техничка соработка. До 2007 година, надлежна институција за овие договори е Министерството за економија, а оттогаш наваму, со формирањето на Секретаријатот за европски прашања (СЕП) како посебна служба на Владата задолжена меѓу другото за координација на странска помош, надлежноста за склучување на договорите преминува во СЕП. Договорите не се потпишуваат на редовна основа, односно тенденцијата е да се склучуваат еднаш на 1-2 години, но во просек износот на доделени средства изнесува околу 1,5 милиони евра годишно.²⁵³

²⁵² Интервју со претставник на македонското Министерството за земјоделство, септември 2020

²⁵³ Интервју со претставник на Секретаријатот за европски прашања, септември 2020

Година	Износ (евра)	Намена
2002	6 милиони	Опременување на државни училишта со компјутери, дополнување на УСАИД проект за е-образование
2004	1,3	Информатичка опрема за регионални центри за поддршка на претприемништво
Јануари 2007	2,6 милиони	Реконструкција/изградба на училишта и градинки, дел пренаменет за Е-образование
Декември 2007	1,3 милиони	Е-образование
Септември 2008	1,3 милиони + 0,09 за развој на човечки ресурси	Набавка на 23 училишни автобуси
Јуни 2011	1,3 милиони	Реновирање на ОУ Рајко Жинзифов
Јули 2011	2,6 милиони	Образование – реновирање на ОУ Рајко Жинзифов
Март 2012	3,9 милиони	Е-образование
Декември 2013	2,6 милиони	Здравство – возила и опрема
Март 2014	2,6 милиони	Образование – изградба/реновирање на училишта и детски градинки
Декември 2015	1,3 милиони	Здравство – возила и опрема
Декември 2017	2,6 милиони	Нема податоци
Декември 2019	3,9 милиони евра	Нема податоци
Вкупно	33,4 милиони	

Табела 3.7: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Република (Северна) Македонија и НР Кина, 2000-2020

Извор: Табела подготвена од автороката врз основа на јавно достапни податоци и податоци добиени од македонските институции

Назив	Период	Сектор	Вредност (евра)
Компјутери за Армијата	2004	Одбрана	0,4 милиони
Донација на компјутери за училиштата (Хајер)	2006	Образование / Информатичка опрема	2,2 милиони
Компјутери за Министерство за одбрана	2009	Одбрана	0,25 милиони
Реконструкција на основно училиште во Прилеп (ИППР)	2010	Образование	0,5 милиони
Донација на 23 училишни автобуси (Џенгџоу Јутонг)	2011	Транспорт	1,23 милиони
Изградба на основно училиште во општина Кисела Вода, Скопје (ИППР)	2013-2019	Образование	4 милиони
Опрема за спасување	2015	Управување со кризи	0,23 милиони
Е-образование на територија на Скопје (1ва фаза) (Хуавеј)	2016-2019	Образование / Информатичка опрема	6,1 милиони (прва фаза)
104 амбулантни возила, минибуси и опрема за прва помош и домашни посети	2020	Здравство	3,8 милиони
Опрема за Институт за микробиологија	2020	Здравство	80 илјади
Медицинска опрема за поликлиника Шуто Оризари, Скопје	2021	Здравство	20 илјади
Вкупна вредност:			над 18.81 милиони

Табела 3.8: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – грантови во РС Македонија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци и податоци добиени од македонските институции

Кога станува збор за развојна помош во потесна смисла на зборот, односно грантови и донации, СЕП е клучната институција за преговарање со кинеската страна, ги прима предлозите и потребите од останатите државни и јавни институции и доставува предлог до Владата во врска со тематските приоритети и конкретните проекти за кои би се побарало финансирање.²⁵⁴ Иако не постои стратешки долгорочен документ кој би ги дефинирал приоритетите, од табелата може да се забележи дека доминираат секторите образование и здравство и тоа најчесто преку проекти во кои се обезбедува опрема и технологија, што ѝ овозможува на Кина да се претстави како своевиден лидер во областа на напредна технологија.

Македонската влада ја носи одлуката за што би се искористиле средствата на ад-хок основа, без притоа да се води според Единствениот список на проекти воспоставен за добивање средства од ЕУ и изворите на финансирање вклучени во рамки на Инвестициската рамка за Западен Балкан. Постои и простор за маневрирање, односно пренасочување на средствата кон други проекти доколку за тоа се јави потреба и тоа беше искористено кога се покажа дека градежните зафати според кинескиот модел носат повеќе предизвици. Следствено, планираната изградба на училишта и градинки беше откажана и средствата беа пренасочени кон набавки на опрема за јавното здравство. Додека ваквата флексибилност од една страна обезбедува можност да се реализираат проекти од итен карактер, како и помали проекти и донации на опрема, од друга страна отвора простор за заобиколување на воспоставените правила и спроведување на проекти засновани на потребите и приоритетите на политичките партии на власт.

Податоците за кинеската развојна помош делумно се достапни во Централната база на податоци за донаторска помош на СЕП (ЦДАД).²⁵⁵ Но, оваа база се заснова на поднесените барања за ослободување на странски проекти од давачки кон државата

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Секретаријат за европски прашања, Централна база на податоци за донаторска помош (ЦДАД), <http://cdad.sep.gov.mk/Default.aspx?Control=Details&ID=CHI%200002>

(данок на додадена вредност, царина итн.), според тоа не ги содржи оние проекти за кои такво барање не е поднесено и не прави разлика меѓу донаторска помош и друг вид официјално развојно финансирање, како што е на пример кредитот за изградба на хидроцентралата Козјак и финансирањето наменето за отворање на Институтот Конфуциј. Следствено, ЦДАД не може да се користи како релевантен извор во однос на обемот на кинеската донаторска помош за земјата.

Според јавно достапните податоци и податоците добиени преку постапката за слободен пристап до информации од јавен карактер, вкупниот износ на доделена помош и реализирани проекти изнесуваат 33,4 и 18,81 милиони евра соодветно. Но, според амбасадорот на НР Кина во Скопје, Џанг Суо, од воспоставувањето дипломатски односи до денес, Кина ѝ доделила на Македонија вкупно 325 милиони јуани (42 милиони евра) развојна помош,²⁵⁶ што претставува значително несовпаѓање кое може да се должи на неколку причини:

- македонската страна нема податоци за кинеската развојна помош во деведесеттите години;
- кинеската амбасада користи поширока дефиниција за развојна помош, односно во пресметките вклучува и други видови донации и репрезентативно финансирање, како на пример средствата наменети за воспоставувањето на Институтот Конфуциј, културни активности итн.;
- кинеската страна доделува развојна помош и по други основи, не само врз основа на билатерални Договори за економска и техничка соработка склучени со Владата, за што нема официјални податоци;
- во пресметката на кинеската страна влегува програмата за јакнење на човечки ресурси, односно трошоците за учество на македонски државни службеници и останати чинители во билатерални и мултилатерални обуки организирани во Кина, што би било во согласност со кинеската стратегија за развојна помош, но веројатно не се перцепира како развојна помош од страна на националните институции бидејќи тие не се вклучени во управувањето со средствата.

²⁵⁶ Османи и Суо потпишаа донација од страна на Кина на 104 амбулантни возила, минибуси и опрема во здравството вредна 4 милиони евра. Секретаријат за европски прашања. 25.12.2019. <https://www.sep.gov.mk/post/?id=4556#.YPe7JJgzbIU>

Назив	Период	Сектор	Вредност (мил.евра)	Изведувач	Статус
Автопатишта Штип - Миладиновци, Кичево - Охрид (ЈПДП)	2013-2022	Транспорт	909	Синохидро	Завршен Штип- Милади новци, другиот доцни
Вкупна вредност:					над 909

Табела 3.9: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош – кредити во РС Македонија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

3.3.5. Влијание на кинеската развојна помош во Северна Македонија

Кинеската развојна помош за РС Македонија, иако според обемот е далеку помала од помошта на западните донатори како што се ЕУ и некои од нејзините држави членки, САД, Швајцарија или Норвешка, насочена е кон проекти кои имаат голем степен на видливост, особено за локалните заедници. Со тоа Кина цели кон постепено градење на позитивна перцепција на донатор, партнер и важен поддржувач на земјата во очите на македонските граѓани. Можноста за зајакнување на таа перцепција Кина дополнително ја искористи во периодот на пандемијата на КОВИД-19 кога на редовна основа обезбедуваше донации за различни чинители во РС Македонија (МВР, Армијата, новинари, општини итн.) во вид на заштитни маски и друга медицинска и опрема за лична заштита, како и парична помош. Тоа и овозможи на Кина да се претстави како кредибилен партнер во споредба со ЕУ и другите западни партнери кои, под напливот на почетокот на пандемијата во сопствените држави, се чинеше дека ја оставаат РС Македонија сама на себе.²⁵⁷

²⁵⁷ Крстиновска, Ана (2020), *Странски операции за влијание: Анализа на пандемијата на КОВИД-19 во Северна Македонија*, Естима, Битола, 25.

Додека донациите, без разлика дали станува збор за развојна помош или интервента/хуманитарна помош како во случајот со КОВИД-19, се реализираат без поголеми предизвици, останатите проекти спроведени според кинескиот модел пројавуваат различни слабости во различни фази од проектниот циклус, што влијае не само врз репутацијата, туку и врз конечниот исход од проектот – што е постигнато, во колкав временски период и по која цена.

Најпознат пример за тоа е изградбата на автопатиштата со кинески кредит. Иако подобрувањето на патната инфраструктура кон Охрид несомнено е од витално значење за туризмот и воопшто економијата, обезбедувањето финансиски средства за тоа од фондовите на ЕУ или европските банки беше невозможно поради перцепираната слаба финансиска одржливост на проектот за автопат и ризикот толку обемен проект преку обезбедување државна гаранција значително да го зголеми јавниот долг. Поради тоа, владата одлучи да соработува со кинеската Ексим банка и да го прифати кинескиот модел на спроведување развојни проекти, што исклучува конкурентна постапка за избор на изведувач според националното законодавство кое во голема мера е усогласено со европските правила. Односно, кинеската страна предложи неколку кинески компании од кои македонската страна преку директни преговори избра изведувач и тоа го регулираше преку носење на специјален закон за изградба на автопатиштата.²⁵⁸ Во склад со кинеската практика за изведба на овој тип проекти, во Законот за реализација на инфраструктурни проекти за изградба на патна делница Миладиновци - Штип и патна делница Кичево – Охрид се предвидува обврска за кинескиот изведувач да ангажира македонски подизведувачи и да користи македонски градежни материјали и други потребни стоки во вредност од најмалку 49% од вкупната цена на Договорот и да ангажира најмалку 51% македонски граѓани од вкупниот број ангажирани работници.²⁵⁹

http://estima.mk/static/c2.2a1.15_xgfv9t3kenqscsdmit8/s1/files/rte/documents/Influence%20operations%20MK.pdf

²⁵⁸ Krstinovska, Ana (2019) *Exporting Corruption? The Case of a Chinese Highway Project in North Macedonia*. China Observers in Central and Eastern Europe, Prague, <https://chinaobservers.eu/exporting-corruption-the-case-of-a-chinese-highway-project-in-north-macedonia/>

²⁵⁹ Закон за реализација на инфраструктурни проекти за изградба на патна делница Миладиновци - Штип и патна делница Кичево – Охрид, Службен весник на Република Македонија бр.149/2013 од 29 октомври 2013

Постапката за избор на изведувач е предмет на кривична истрага во која високи македонски функционери се осомничени за корупција. Во обвинителниот акт²⁶⁰ се тврди дека тие не ја зеле предвид второ-рангираната компанија – Меѓународната кинеска корпорација за вода и струја (China Water Electric Corporation), односно ја избрале понудата на кинеската компанија Синохидро иако таа била дури трипати поскапа и доаѓала од економски оператор со сомнителна репутација.²⁶¹ Тврдењето се поткрепува со снимки од прислушкувани разговори во кои наводно осомничените функционери се договараат колкава провизија да побараат од Синохидро, а се смета дека и некои од македонските подизведувачи се избрани да работат на проектот иако ги немаат неопходните квалификации, само поради нивната блискост до владеачката партија.²⁶²

Изведбата на самиот проект бележи низа слабости кои се должат на лошото планирање и проектна документација подготвена во 1999 година, застарени инженерски стандарди, недоволни прелиминарни геолошки испитувања и ризици во поглед на заштитата на животната средина – односно вкупно 147 грешки.²⁶³ За да се отстранат истите неопходно е потпишување на анекс кон првичниот договор и дополнителни 187 милиони евра, што на крај води кон сума значително повисока од првично планираната, а периодот на реализација се продолжува до 2021 година.²⁶⁴ Додека делницата Миладиновци – Штип е пуштена во употреба во 2019 година, делницата Кичево – Охрид сè уште не е завршена во моментот на пишување на оваа дисертација.

Важно е да се напомене дека новоформираната влада во 2017 година, која за првпат ги изнесе сите недостатоци и обвинувања во врска со проектот, одлучи да го потпише анексот за продолжување на проектот преку обезбедување дополнителни средства. Образложението за таа постапка е дека во интерес на државата е да се заврши автопатот и дека поисплатливо е да се обезбедат дополнителни средства за таа намена

²⁶⁰ Јавно обвинителство за гонење на кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите, Обвинителен акт НСК-КО бр. 9/17 од 29 јуни 2017

²⁶¹ Desveaux, Jean-Mée (2013), *Sinohydro: le péril jaune qui menace Maurice?*, L'Express – Mauritius, <https://www.lexpress.mu/idee/sinohydro-le-peril-jaune-qui-menace-maurice-ire-partie>

²⁶² Миљовски, Божидар (2020), *Грешки на автопатот Кичево – Охрид*, Окно, <https://okno.mk/node/85747>

²⁶³ Нечев, Зоран, Николовски, Иван (2020), *Втрунати во корсокак: Заблудената верба во кинескиот корозивен капитал за изградба на автопатите во Северна Македонија*, Институт за демократија „Социетас цивилис“, Скопје

²⁶⁴ Vangeli, Anastas (2018), *Macedonia Economy briefing: The Way Forward for the Kichevo-Ohrid Highway*, China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/2018/11/30/macedonia-economy-briefing-the-way-forward-for-the-kichevo-ohrid-highway/>

за постојниот изведувач Синохидро, отколку да се раскине договорот, да се бара нов изведувач и да се плаќаат пенали.²⁶⁵

Иако новата влада не го раскина постојниот договор, сепак не започна да спроведува нови проекти со кинески преференцијални кредити и декларативно искажува експлицитна заложба за соработка со евро-атлантските партнери. Од друга страна, со потпишувањето нов договор за изградба на автопатишта во „четири очи“ со американско-турската компанија Бехтел-Енка, се чини дека за владата останува прифатлив т.н. „кинески модел“ на нетранспарентен избор на изведувачи, без јавна набавка, туку со специјален закон изгласан во Парламентот.²⁶⁶ Во меѓувреме, Синохидро продолжува активно да делува на македонскиот пазар и да добива јавни договори во конкурентни постапки на јавни набавки и со пониски единечни цени во споредба со автопатите, како што е случајот со локалниот пат Штип – Крупиште.²⁶⁷

Друг пример е изградбата на училиште во Кисела Вода која започна во 2013 година и првично беше планирана да трае околу една година и да чини околу 1.5 милион евра. Но, и чинењето и времетраењето на проектот значително се зголемија поради различните технички стандарди применувани од страна на кинескиот изведувач и македонските подизведувачи, различната деловна култура и проблеми во меѓукултурната комуникација.²⁶⁸ Иако основните работи во поглед на изградба на училиштето беа завршени во 2014 година, во текот на следната година се појавија проблеми со квалитетот на изведбата на покривот кој требаше да се санира, големината на училниците беше помала во споредба со македонските стандарди, техничките стандарди на струјните приклучоци не беа соодветни, а спортската сала која беше предвидено да се гради како составен дел од проектот беше завршена дури во 2019 година.²⁶⁹

Во поглед на одржливоста на проектите, одговорноста за користењето и одржувањето е целосно кај македонската страна и Кина, за разлика од повеќето

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Хациспиркоска-Стефанова, Наташа (2021), *Стратешкото партнерство за изградба на автопати со „Бехтел и Енка“ експресно ги помина процедурите*, Сител, <https://sitel.com.mk/strateshkoto-partnerstvo-za-izgradba-na-avtopati-so-behtel-i-enka-ekspresno-gi-pomina-procedurite>

²⁶⁷ *За изградба на патиштата „Синохидро“ на тендер понудил до четири пати пониски цени од договорените во четири очи* (2019), Вечер, <https://www.vecer.press/> /за-изградба-на-патиштата-синохидро/

²⁶⁸ Krstinovska, *Chinese projects*, op.cit.3

²⁶⁹ Интервју со претставник на СЕП

западни донатори, не поставува никакви правила или услови во таа насока. Додека тоа на прв поглед се чини како олеснителна околност, во одредени случаи може да влијае врз полезноста, видливоста и позитивната перцепција за проектите. Имено, одржувањето на проектот за е-образование се проценува на околу 200 илјади евра годишно и претпоставува ангажирање на високо-квалификуван кадар, што би можело да претставува проблем имајќи предвид дека сè уште не е решено дали и како би се обезбедиле тие финансиски и човечки ресурси.²⁷⁰

Освен тоа, кога станува збор за условеноста, иако кинеската страна тврди дека не поставува никакви услови за обезбедувањето средства и спроведувањето на проектите, праксата го покажува спротивното. Имено, во контекст на американско-кинеското ривалство, РС Македонија одлучи да застане за страната на САД и да се приклучи кон Иницијативата за чисти мрежи која има за цел исклучување на несигурни компании од тендерските постапки за воспоставување на 5Г мрежата, индиректно насочена кон кинеските Хуавеј и ЗТЕ, односно да “ги адресира долгорочните закани кон приватноста на податоците, безбедноста, човековите права и принципиелната соработка со кои се соочува слободниот свет од страна на авторитарни малигни чинители“.²⁷¹

Откако РС Македонија се приклучи кон иницијативата преку потпишување изјава во октомври 2020 година, Хуавеј како компанија изведувач на проектот за е-образование запре со активностите на втората фаза на проектот во очекување на следните активности на македонската влада, односно дали РС Македонија покрај политичката изјава ќе преземе и конкретни правни чекори, како на пример донесување закон, за нивно исклучување од 5Г мрежата.²⁷² Освен тоа, имплицитна условеност која се подразбира во соработката со Кина е доследното почитување на политиката на „Една Кина“, односно РС Македонија да не ја повтори ситуацијата со признавањето на Тајван, и немешањето во внатрешните работи поврзани со чувствителни теми како што се Шинџианг, Хонг Конг, Тибет и Јужното Кинеско Море.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ US Department of State, *The Clean Network Program*, <https://2017-2021.state.gov/the-clean-network/index.html>

²⁷² Интервју со претставник на Хуавеј, јануари 2021

3.4. Република Србија

3.4.1. Преглед на билатералните односи

Билатералните односи меѓу Србија и Кина датираат од воспоставувањето дипломатски односи меѓу Кина и Југославија во 1955 година. Односите меѓу Кина и Југославија се карактеризираат со подеми и падови водени пред сè од идеолошките разлики и промените во сфаќањата за општественото уредување и односите на секоја страна со останатите држави од светот, меѓу кои Советскиот Сојуз играл најзначајна улога. Првата фаза на билатералните односи која трае до 1977 година се карактеризира со изразена идеолошка основа имајќи предвид дека во тој период Кина соработува исклучиво со социјалистичките држави; втората фаза се поклопува со периодот кога Кина излегува од изолационизмот и постепено влегува на светската сцена; третата започнува по крајот на Студената војна кога економските интереси преовладуваат над политички-мотивирани односи.²⁷³

Додека економската соработка и потенцијалните економски придобивки преовладуваат во мотивацијата на останатите држави од регионот на ЗБ, за Србија исто толку важен двигател на билатералните односи претставува и косовското прашање во кое Србија ужива силна и конзистентна поддршка од Кина.²⁷⁴ Пекинг е силен противник на НАТО кампањата против Србија во 1999 година, оценувајќи ја како агресија против меѓународното право. Во текот на бомбардирањето, бомбардирана е и кинеската амбасада во Белград, што дополнително ги зближува двете држави и креира позитивна перцепција за Кина во Србија.²⁷⁵ Оттогаш наваму Кина ја поддржува Србија преку различни иницијативи, како што е писменото мислење до Меѓународниот суд на правдата за одбрана на територијалниот интегритет како камен темелник на меѓународниот правен поредок²⁷⁶ и повикот за истрага на ОН во врска со наводната

²⁷³ Simić, Jasminka (2015), *Koliko je daleko Kina*, Izazovi spoljne politike Srbije, Beograd: Evropski pokret Srbija, 42

²⁷⁴ Krstinovska, 2021, op.cit.1

²⁷⁵ Hartwell, Leon, Vladislavlj, Stefan (2020), *Serbia's Delicate Dance with the EU and China*, Just Security, <https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/>

²⁷⁶ Овие иницијативи во голема мера се мотивирани и од кинеските национални интереси и зачувувањето на кинескиот територијален интегритет, пред сè во однос на Тајван, но и на Хонг Конг, Тибет и Шинџианг.

трговија со органи во текот и по завршувањето на војната на Косово.²⁷⁷ Кина го користи своето влијание како постојан член на Советот за безбедност на ОН за градење на солидна позиција за Србија во преговорите за статусот на Косово.²⁷⁸

Од друга страна, кога станува збор за позицијата на ЕУ по истото прашање, во Србија преовладува перцепција за хипокризија и двојни стандарди на ЕУ, особено по референдумот за независност на Каталонија во 2017 година.²⁷⁹ Во тој контекст, иако членството во ЕУ останува стратешки приоритет и Србија, според изјавите на високи претставници, не би направила ништо за да ја загрози својата европската перспектива, сепак не би направила ништо ни за да го загрози традиционалното пријателство со Кина (или Русија).²⁸⁰

Односите меѓу ЕУ и Кина имаат статус на стратешко партнерство од април 2009 година, кое е „продлабочено“ со заедничка изјава во 2013 и издигнато на ниво на сеопфатно стратешко партнерство од 2016 година, при посетата на кинескиот претседател Ши Џинпинг на Србија. Тоа е прва посета на кинески претседател на Србија по 30 години и единствена во регионот на ЗБ од крајот на Студената војна. Во 2016 година, српската влада го формира и Националниот совет за координација на соработката со Кина и Русија, институција која има задача, меѓу другото, да привлече инвестиции од овие земји, но се смета дека би можела и да им обезбеди платформа за нивно здружено анти-европско влијание.²⁸¹ Србија со Резоулucија на Парламентот прогласи воена и безбедносна неутралност во 2007 година, по што во 2009 година, со потпишувањето на стратешкото партнерство, Кина станува еден од четирите столбови во рамки на повеќе-векторската надворешна политика на Србија, заедно со ЕУ, САД и Русија.²⁸²

²⁷⁷ Stojadinović, Miša Rašković-Talović, Violeta (2018), *Serbia and China: The Geopolitical and Economic Importance of Mutual Cooperation for Serbia*, China-CEE Institute, Budapest, 5

²⁷⁸ Dimitrijević, Duško (2018), *Odnosi Srbije I Kine na pocetku 21.veka*, in: *Medjunarodni Problemi* LXX(1), 56

²⁷⁹ Sidlo, Katarzyna, Hartwell, Cristopher (2018), *Serbia's cooperation with China, the EU, Russia and the USA*, European Parliament, 16, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab5192c5-de27-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en>

²⁸⁰ Bujwid-Kurek, Ewa (2021), *State Sovereignty in the Light of Spheres of Influence – a Case Study of Two States: the Republic of Serbia and Montenegro*, in: „Security Theory and Practice“, 2021/1, 119

²⁸¹ Sidlo, Hartwell (2018), op.cit. 11

²⁸² *China, Serbia sign strategic cooperation deal* (2009), Tanjug, https://web.archive.org/web/20090822081808/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2009&mm=08&dd=20&nav_id=61263

Изјавата за стратешко партнерство предвидува продлабочување на економската соработка на полето на трговија и инвестиции, како и интензивирање на соработката во култура, образование, спорт, наука, технологија, војска и полиција, туризам, цивилно воздухопловство, здравство и невладини организации, комуникации и петрохемиска индустрија. Во отсуство на повеќе детали и конкретен план за соработка, документот нуди насоки и охрабрува системско продлабочување на соработката преку конкретни иницијативи, како што е поддршката за спроведување инфраструктурни проекти во Србија, мостови, патишта, електрични центри и сл, со што ја навестува соработката што следува уште пред почетокот на иницијативите ПиП и 16+1.²⁸³

Двете држави во 2016 година потпишуваат договор за заемно укинување на визниот режим, со цел натамошно продлабочување на врските меѓу граѓаните од двете земји, олеснување и зголемување на деловната и туристичката размена. Освен тоа, за разлика од другите држави во регионот, Србија има многу интензивна соработка со Кина во областа на одбраната и безбедноста што се остварува меѓу другото и преку набавката на 6 кинески дронави за српската војска и против-воздушен ракетен систем,²⁸⁴ заеднички српско-кинески полициски патроли во 3 градови со цел олеснување на престојот на кинески туристи²⁸⁵ и набавката на 1200 камери за видео-надзор во Белград со можност за биометриско препознавање од Хуавеј.²⁸⁶ Кога станува збор за Хуавеј, компанијата има потпишано договор за стратешко партнерство со српската влада со кој се предвидува, меѓу другото, да ги реализира проектите за безбедни и паметни градови и за е-образование, односно дигитализација на наставниот процес во 1800 училишта низ Србија.²⁸⁷

Кога станува збор за културната дипломатија и т.н. „мека моќ“, првиот Институт Конфуциј во регионот е отворен во Белград во 2006 година, по што следува отворање на втор институт во Нови Сад во 2014 година. Освен тоа, 3 универзитети (Белград, Ниш и Нови Сад) имаат развиена соработка со шангајскиот Џиаотонг

²⁸³ *Joint Statement Between the People's Republic of China and the Republic of Serbia on Establishing Strategic Partnership* (2009), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t581207.shtml

²⁸⁴ Nesić, Milan (2020), *Kineski raketni sistemi: Slobodna volja visoke cene*, Glas Amerike, <https://www.glasamerike.net/a/kina-oruzje-srbija-nabavka-/5539260.html>

²⁸⁵ N1 (2019), *Zajedničke patrole srpske i kineske policije u Beogradu*, <https://rs.n1info.com/vesti/a526753-zajednicke-patrole-srpske-i-kineske-policije-u-beogradu/>

²⁸⁶ Gomez, Julian (2021), *Should citizens in Belgrade be concerned by newly installed surveillance cameras?*, Euronews, <https://www.euronews.com/2021/07/09/should-citizens-in-belgrade-be-concerned-by-newly-installed-surveillance-cameras>

²⁸⁷ Министерство просвете и науке (2017), *Прва "паметна школа" у Краљеви*, <http://www.mpn.gov.rs/prva-pametna-skola-u-kraljevu/>

универзитет, а во моментот се гради и голем Кинески културен центар на местото на бомбардираната кинеска амбасада.²⁸⁸ Повеќе српски општини и градови се збратимени со кинески, и тоа Белград со Пекинг и Шангај, Крагујевац и Шиан, Лесковац и Ланцоу, Ужице и Харбин, како и општините Бор со Шангханг во градот Лонгјен и Земун со Кечиао во градот Шаошинг. Со почетокот на пандемијата, Кина и Србија ја интензивираат и соработката во областа на науката преку отворање заедничка лабораторија за природни производи и откривање нови лекови.²⁸⁹

Интересот за истражувања во врска со соработката со Кина се зголемува паралелно со интензивирање на соработката. Во тој контекст, истражувањата на јавното мислење пред почетокот на пандемијата се ретки и покажуваат дека граѓаните имаат позитивна перцепција за Кина, односно дека Кина е успешна економска и политичка сила која има позитивно влијание врз Србија.²⁹⁰ Во 2018 година, Русија и Кина се странските држави кои уживаат најпозитивна перцепција меѓу српските граѓани, со 60% и 56% соодветно, додека и во двата случаи 11% од граѓаните имаат негативна перцепција. ЕУ и САД се далеку полошо рангирани со 27% и 15% позитивно мислење, а 41% и 58% негативно, соодветно.²⁹¹

Според анкета спроведена од Институтот за европски работи од Белград во 2021 година, Кина ужива многу позитивна перцепција кај српските граѓани и 83% ја сметаат за пријател на земјата. Граѓаните ги оценуваат меѓусебните односи со просечна оценка 4,21 од 5, а 77% сметаат дека односите во иднина ќе се подобруваат. 56,4% од граѓаните сметаат дека Кина најмногу ѝ помогнала на Србија во текот на пандемијата, за разлика од само 17% кои сметаат дека тоа е ЕУ.²⁹²

²⁸⁸ Standish, Reid, Cvetkovic, Ljudmila, Zivanovic, Maja (2021), *China Deepens its Balkan Ties using Serbian Universities*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/china-balkans-ties-using-serbian-universities/31249503.html>

²⁸⁹ Cvetkovic, Ljudmila, Zivanovic, Maja (2021), *Kina intenzivira naučnu saradnju sa Srbijom*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-intenzivira-nau%C4%8Dnu-saradnju-sa-srbijom/31271055.html>

²⁹⁰ Popovic, Milos (2017), *Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, <https://bezbednost.org/publikacija/stavovi-gradjana-o-spoljnoj-politici-srbije-2/>

²⁹¹ NDI (2018), op.cit. 8

²⁹² Institut za evropske poslove (2021), *Stavovi građana Srbije prema Kini - istraživanje javnog mnjenja*, 4, <https://iea.rs/wp-content/uploads/2021/04/Stav-gradjana-Srbije-prema-KINI-2021-1.pdf>

3.4.2. Економска соработка

Во периодот по војната на Косово, бројни кинески државјани емигрираат во Србија каде основаат мали и средни претпријатија, претежно во областа на трговијата, и започнуваат со увоз на ефтини кинески производи за широка потрошувачка. Тоа води кон поттикнување на трговската размена која, со исклучок на периодот на глобалната финансиска криза, постојано се зголемува. Притоа, додека увозот на кинески производи двојно се зголемува, што неминовно води кон зголемување на трговскиот дефицит, значајно е тоа што во овој период Србија започнува помасовно да извезува во Кина и, како што се гледа од графикот подолу, извозот во период од 13 години се зголемува 60 пати. Увозот претежно се состои од електрична и електронска опрема, машини, стоки за широка потрошувачка, пластика, текстил, железо и челик, додека во извозот доминира бакарот, железна руда, дрво и дрвни преработки.²⁹³

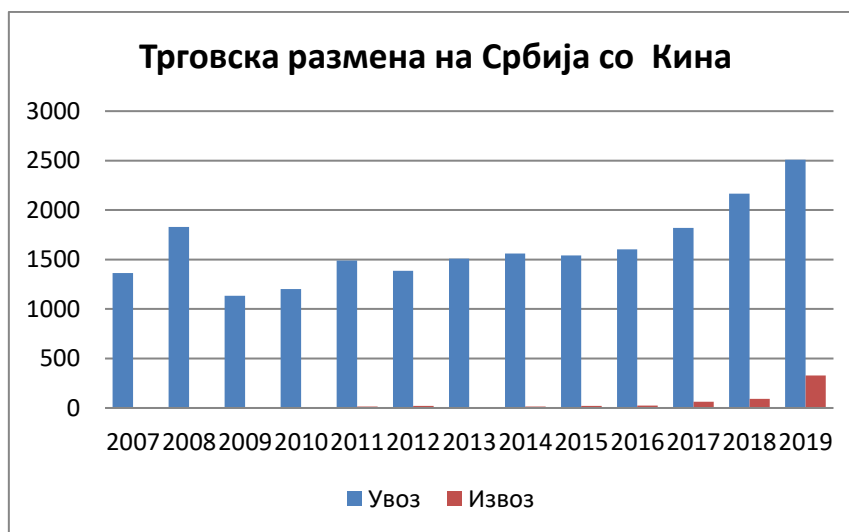

График 3.11: Трговска размена на Србија со НР Кина, 2007-2019, во милиони американски долари
Извор: Интегриран трговски систем на Светска Банка²⁹⁴

²⁹³ Интегриран трговски систем на Светска Банка,
<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>
²⁹⁴ Ibid.

График 3.12: Учество на кинески директни инвестиции во вкупните странски директни инвестиции во Србија, 2010-2020

Извор: Народна банка на Република Србија²⁹⁵

График 3.13: Кинески директни инвестиции во Република Србија, 2010-2020

Извор: Народна банка на Република Србија²⁹⁶

По првичниот бран помали фирми и претприемачи, следува постепено влегување на поголеми кинески компании, претежно државни, во различни области и на различни начини – како преку јавни договори, така и преку комерцијални проекти и директни инвестиции, купување удели во српски компании, гринфилд и браунфилд инвестиции. Тоа води кон постепено зголемување на кинеските инвестиции во Србија и, како што се гледа од графикот, нивниот удел во 2020 година изнесува 12,2% од вкупните странски директни инвестиции.

Според Игор Новаковиќ, истражувач во Центарот за меѓународни и безбедносни работи – ИСАК фонд од Белград, кинеските инвестициски проекти во Србија може да се категоризираат во 3 групи:

1. Комерцијални проекти иницирани од страна на Кина, како што е на пример инвестицијата во Зрењанин која првично и била понудена на Унгарија, но тамошните власти ја одбиле поради високиот ризик од загадување. Се работи за гринфилд инвестиција во производство на автомобилски гуми на Шандонг Линглонг во вредност од околу 800 милиони евра, планирана да се реализира во 3

²⁹⁵ Народна банка на Република Србија, https://www.nbs.rs/sr_RS/drugi-nivo-navigacije/statistika/

²⁹⁶ Ibid.

фази, до 2025 година. Други инвестиции во оваа категорија ги вбројуваат и двете фабрики за автомобилски делови на Меита во Обреновац во вкупен износ од 150 милиони евра, инвестицијата од 100 милиони евра во фабриката на Минт за автомобилски делови во Лозница, фабриката за автомобилски делови на Јенфенг во Ниш вредна 20 милиони евра, фабриката за автомобилски светла вредна 60 милиони евра која во Ниш ја гради Шингју, фабриката за процесирање на полиуретан во Рума на Хелткер вредна 56 милиони евра, како и низа помали инвестиции водени пред сè од комерцијален интерес. Она што честопати се истакнува како клучна придобивка од овие инвестиции е бројот на работни места кои ги отвораат и можноста за привлекување нови инвеститори во сродни области, пред сè од добавувачи на тие компании во синцирот на снабдување. Освен тоа, компаниите играат значајна улога во подобрување на перцепцијата за Кина воопшто преку активности во областа на корпоративната одговорност. Имено, Шандонг Линглонг е спонзор на српската фудбалска супер-лига, додека Јенфенг вовеле програма за стипендирање на студенти на универзитетот во Крагујевац.

2. Проекти како резултат на српски владини обиди за одржување или рестартирање на големите индустриски погони од времето на Југославија со цел задржување на работните места и заживување на регионите чија локална економија во голема мера зависи од нив. Тука спаѓа инвестицијата од 46 милиони евра во Железара Смедерево на Хебеи групацијата за железо и челик, инвестицијата на Сидин рударство во рудникот и топилницата за бакар Бор од околу 300 милиони евра и инвестицијата на Јин Лонг во фабриката за автобуси Икарбус која беше неактивна и пред банкрот. Додека овие компании несомнено ѝ носат значајна економска придобивка и на локалната и националната компанија, честопати (првите две) се сметаат за извор на големо загадување и се предмет на критики од страна на еколошките активисти, но и на локалното население кое директно ги чувствува последиците.²⁹⁷
3. Инфраструктурни проекти кои се засноваат на Рамковен договор за економска и техничка соработка потпишан од страна на двете држави во 2009 година, кој до денес е изменет и дополнет со 3 анекси.²⁹⁸ Клучни аспекти во договорот се:

²⁹⁷ Georgievski, Jovana (2020), *Srbija, rudnik i životna sredina: „Najviše se plašim države” - meštani sela u okolini Bora ostaju bez vode, dok im kuće pucaju*, BBC, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-53918470>

²⁹⁸ Sporazum o ekonomskoj i tehničkoj saradnji u oblasti infrastrukture između vlade Republike Srbije i vlade Narodne Republike Kine (2009), http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2013_12/t12_0017.htm

- Се однесува на сите области на билатерална соработка, особено во инфраструктурата;
- Го покрива целокупниот проектен циклус за спроведување инфраструктурни проекти, вклучително и техничка помош, подготовка на документација, набавка на стоки и машини поврзани со инфраструктурните проекти, услуги за изградба и одржување;
- Ја исклучува обврската за распишување јавни набавки;
- Кинеската страна има право да предложи и препорача изведувач(и);
- Се воведува ослободување од царина и данок на додадена вредност за увозот на стоки и услуги поврзани со проектите;
- Договорот претставува основа за спроведување на инфраструктурни проекти со кинески изведувачи преку различни модалитети на финансирање – концесии, јавно-приватни партнерства, комерцијални кредити преку кинески банки и преференцијални кредити преку Ексим банка кои се карактеризираат како кинеска развојна помош.

Во однос на туризмот, како една од приоритетните области за соработка со Кина за сите држави од регионот, Србија за разлика од останатите бележи значително поголем успех. Имено, додека бројот на кинески туристи кои ја посетиле Србија на годишна основа постепено се зголемува од 2011 година наваму, воведувањето на безвизен режим придонесува кон значителен квантитативен скок меѓу 2016 и 2017 година. Дополнително, кон тоа придонесува и воведувањето директни летови меѓу Пекинг и Белград во септември 2017 година.

График 3.14: Кинески туристи во Србија во периодот 2011-2019 година, доаѓања и ноќевања

Извор: Raspor, Lacmanović, Popović (2020)²⁹⁹

3.4.3. Учество во кинески мултилатерални иницијативи

Србија е најактивната држава од регионот во Иницијативата ПиП од потпишувањето на Меморандум за соработка во ноември 2015 година и не пропушта можност да учествува во настаните (годишен Форум на високо ниво, Шангајски Експо за увоз, министерски конференции и сл.) и тоа со испраќање на претставници на високо и највисоко ниво.

Освен тоа, учествува и во Платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ од самиот почеток. Тоа е единствената држава од ЗБ која имала можност да организира и самит во рамки на оваа соработка, во 2014 година. Освен тоа, Србија има своевидна координативна улога во соработката преку отворањето и управувањето со 16+1 центарот за координација на транспортната соработка, а учествува и во единствениот вистински регионален проект од огромно значење за Кина – железничката пруга Белград – Будимпешта. Имено пругата е планирана да биде делница од клучниот коридор за поврзување на атинското пристаниште Пиреа, кое е во сопственост (под концесија) на кинескиот логистички гигант Коско со државите од Централна и Западна Европа.

3.4.4. Кинеската развојна помош во Србија

Правен основ за развојна соработка меѓу Србија и Кина се договорите за економска и техничка соработка кои се потпишуваат на годишна основа. Надлежна институција за координација на донаторската помош е Министерството за европска

²⁹⁹ Raspor, Andrej, Lacmanović, Darko, Popović, Maria (2020), *Chinese Tourists in Western Balkan: Facts And Forecast*, Duga Poljana, 69

интеграција, додека за преференцијалните кредити е Министерството за финансии. Приоритетни области се здравство, образование, енергетика и, она што се издвојува во споредба со останатите држави од регионот, одбрана и безбедност. Покрај официјалната развојна помош која доаѓа од кинеската влада, односно преку Министерството за трговија, Србија се издвојува и по бројот и обемот на донации од други кинески чинители, како на пример локални власти и компании (градоот Пекинг, Банката на Кина, Хуавеј, Сицин, Бон Проект Инвестмент, НетДрагон, Нуктек, БГИ, итн.) Во некои случаи овие донации се индивидуални, а во некои се надоврзуваат на проекти реализирани со средства од државниот буџет во соработка со кинески чинители како подизведувачи. Со други зборови, компаниите кои се избрани да реализираат некој проект од страна на српската влада или други домашни чинители, имаат пракса да направат некоја донација како одраз на нивните пријателски односи со земјата и српскиот народ.

Донациите од различни извори и преку различни канали се особено интензивни во периодот на пандемијата кога Србија привлекува огромно внимание поради бројот и обемот на помошта која пристигнува од различни кинески чинители. Притоа, во јавноста се занемарува или не се експонира фактот дека дел од помошта всушност претставува набавка од Кина со средства од други извори, а не донација.

Освен тоа, Кина овозможува посета на семинари во различни области за претставници на државни и локални институции, стопански комори, мали и средни претпријатија, универзитети и болници,³⁰⁰ а во повеќе наврати Кина испраќа и свои експерти во различни полиња каде би можеле да ги обучуваат српските колеги и да им пренесуваат искуства. Србија е единствената земја во регионот која има потпишано меморандум за соработка со Кинеската агенција за меѓународна развојна соработка (КАМРС) во мај 2019 година, но до моментот на пишување на дисертацијата нема индикации за тоа дали и како тоа би променило нешто во начинот на управување со кинеската развојна помош.

Година	Износ (евра)	Намена
2001	2,6 милиони	Разни набавки на стоки
2002	3,9 милиони	Медицинска и фармацевтска опрема

³⁰⁰ Официјален вебсајт на српското Министерство за европска интеграција, <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/bilateralni-i-multilateralni-partneri/po-zemljama/>

2006	1,3 милиони	Опрема за Белградскиот универзитет
2009	1,3 милиони	Нема податоци
2012	1,3 милиони	Нема податоци
2013	3,9 милиони	Нема податоци
2014	Нема податоци	Нема податоци
2015	4,6 милиони	Нема податоци
2016	3,9 милиони	Медицинска опрема
2017	13 милиони	Медицинска опрема за деца
Вкупно	35,8 милиони	

Табела 3.10. Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Република Србија и НР Кина, 2000-2020

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Назив	Период	Сектор	Вредност (евра)
Донација од компјутери и канцелариска опрема	2007	Администрација / Информатичка опрема	Нема податоци
Опрема за Белградскиот универзитет	2008	Образование	1,27 милиони
Опрема за војската	2008	Одбрана	0,5 милиони
Ултразвучни апарати	2009	Здравство	0,15 милиони
Опрема за радиографија за Министерство за здравство	2009	Здравство	0,7 милиони
Телефонска опрема за МВР	2009	Телекомуникации	0,15 милиони
Поддршка за МВР и воено-медицинската академија	2010	Одбрана	0,5 милиони
Воена опрема	2011	Одбрана	2 милиони
Опрема за акупунктура за	2011	Одбрана /	1,8 милиони

Министерство за одбрана		Здравство	
Донација од разновидни стоки за државни институции	2011	Администрација	1 милиони
Опрема за деминирање (аеродром Поникве, Белград)	2012	Одбрана	0,5 милиони
Опрема за радиографија за Министерство за здравство	2012	Здравство	Нема податоци
Амбуланти за Министерство за одбрана	2012	Одбрана / Здравство	1,8 милиони
Опрема за спасување за Министерство за одбрана	2014	Управување со кризи	2,7 милиони
Систем за проверка на течности за Царина	2014	Царина	0,55 милиони
Воена опрема	2015	Одбрана	1 милиони
Канцелариска опрема за МНР и болнички инкубатори	2015	Администрација / Здравство	1,4 милиони
Пумпа со висок капацитет за Електропривреда (за Костолац)	2015	Енергетика	Нема податоци
Воена опрема	2016	Одбрана	4 милиони
Воена опрема (Панчево)	2017	Одбрана	0,9 милиони
Дата центар во Крагујевац	2020	Информатичка опрема	1,7 милиони
Воена опрема	2020	Одбрана	0,8 милиони
Вкупна вредност:			23.42 милиони

Табела 3.11: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош–грантови во Србија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Имајќи ја предвид нагорната тенденција во развојот на соработката меѓу двете држави, многу е веројатно дека обемот на доделени средства и бројот на реализирани проекти е многу поголем од износот прикажан во табелите. Но, српската влада ги смета податоците поврзани со доделувањето на кинеската развојна помош за државна тајна, не ги објавува и не ги вклучува во информациите од јавен карактер кои ги споделува врз основа на граѓански барања. Поради тоа табелите се засноваат исклучиво на јавно достапни податоци на интернет.

Назив	Период	Сектор	Вредност (мил. евра)	Изведувач	Статус
Пупинов мост (Белград)	2009	Транспорт	170	Кинеска корпорација за мостови и патишта (Chinese Road and Bridge Corporation - CRBC)	Завршено
Царински скенери	2009	Царина	25,4	Нуктек	Завршено
Термоцентрала Костолац, блок 3	2011, 2014	Енергетика	224+487=711	Кинеска национална корпорација за увоз-извоз на машинерија, Синомак	Во тек, очекувано во 2022
Модернизација на фиксна мрежа на	2016-2017	Телекомуникации	128	Huawei	Завршено

Телеком Србија					
Модернизација на железница Белград-Будимпешта (делници) Белград - Стара Пазова и Нови Сад - Суботица	2014, 2017, 2019	Транспорт	271,4+883,6 = 1.155	Меѓународна кинеска железница (Chinese International Railway), Кинеска компанија за комуникациски и градежни (China Communications Construction Company - CCCC)	Во тек
Автопатишта по Фрушкогорски коридор (Нови Сад – Рума)	2020	Транспорт	606	Кинеска корпорација за мостови и патишта (CRBC)	Во тек, очекуван 2024
Милош Велики Автопат (т.н. Коридор 11 - Прелина - Пожега – Бољари -	2013, 2016, 2018, 2019	Транспорт	798,5+1830= 2628,5	Шандонг Хајспид Групација во 2013, Кинеска компанија за комуникациски и градежни	Завршен

Ваљево)				(CCCC)	
Белградска обиколница (Острожњица – Бубањ Поток)	2018	Транспорт	184	Синокхидро (Power Construction Corporation)	Завршено
Белградска обиколница (Нови Београд – Сурчин)	2019	Транспорт	70,5	Кинеска компанија за комуникациск а градба (CCCC)	Во тек
Белградска обиколница (Бубањ Поток – Панчево)	2020	Транспорт	500	Синокхидро (Power Construction Corporation)	Во тек, очекуван 2022
Топловод (Обреновац – Белград)	2020	Енергетика	164,6	Синокхидро (Power Construction Corporation)	Потпиша н договор
Модернизација на железнички делници по Коридор 10 (Белград – Прешево)	2020	Транспорт	760	Кинеска корпорација за мостови и патишта (CRBC)	Потпиша н договор
Пречистителна станица за	2020	Животна	271	Кинеска корпорација за	Потпиша

отпадни води Белград		средина		машинско инженерство (China Machinery Engineering Corporation)	н договор
Колубара Б (УБ)	2020	Енергетика	385	Синокхидро (Power Construction Corporation)	Потпиша н договор, но запрена изведбата
Вкупна вредност:					7759

Табела 3.12: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош - кредити во Србија

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Покрај овие поединечни договори, на почетокот на 2021 година српската влада потпиша договор од 3,2 милијарди евра со Кинеската корпорација за мостови и патишта за изградба на канализации, пречистителни станици за отпадни води и депонии во 65 општини низ Србија. Иако деталите во врска со финансирањето сè уште не се познати во јавноста, договорот предизвика реакции од повеќе аспекти: поради нетранспарентноста при изборот на изведувач, преференцата на кинеска компанија во услови кога домашните мали и средни претпријатија се сосема способни да ја завршат работата и неискористувањето на европските неповратни средства кои се на располагање за таа намена.³⁰¹

³⁰¹ Stevanović, M. (2021), *Građevinari ljuti zbog ugovora za kanalizaciju sa Kinezima*, Danas, <https://www.danas.rs/ekonomija/gradjevinari-ljuti-zbog-ugovora-za-kanalizaciju-sa-kinezima/>

3.4.5. Влијание на кинеската развојна помош во Србија

Србија има поинакви историски односи и позиција во кинеската надворешна политика во споредба со другите држави од регионот и тоа се артикулира и во политиката и во перцепциите на граѓаните кон Кина.³⁰² Кинеската развојна соработка со Србија излегува надвор од традиционалните рамки на меѓудржавна соработка, односно соработка меѓу институциите како главна кинеска преференца и практика за развивање билатерални односи досега. Покрај државни чинители, таа во голема мера се потпира и на единиците на локална самоуправа и кинеските компании кои учествуваат во градењето на перцепција за Кина како вистински пријател на Србија.

За разлика од другите земји, во Србија постои перцепција дека Кина е донатор, и таа е особено зајакната од домашните власти. Притоа, перцепциите на граѓаните во голема мера не соодветствуваат со реалноста. Имено според фактите, додека ЕУ е несомнено најголем донатор во државата, граѓаните особено на почетокот на пандемијата но и подоцна, имаат целосно погрешна претстава дека најголем донатор е Кина.³⁰³ Имено, додека ЕУ е убедливо најголемиот донатор со речиси 2 милијарди неповратни средства во периодот 2010-2020 година, тоа го знаат само 17,6% од граѓаните, додека 40% сметаат дека најголем донатор е Кина.³⁰⁴

Дополнително, фокус на домашните власти и дел од медиумите е ставен на континуирана позитивна промоција на соработката со Кина и на фактот дека таа нуди пријателски односи и помош без никакво условување, за разлика од ЕУ.³⁰⁵ Во таа смисла, се релативизираат негативните аспекти поврзани со дел од кинеските проекти, како на пример преку изјавата на претседателот Вучиќ дека „загадувањето оди рака по рака со развојот“ којшто го поттикнуваат кинеските проекти.³⁰⁶

Како и во Босна и Херцеговина, и во Србија има повеќе најавени од реализирани проекти, што се должи меѓу другото на желбата на локалните политичари да извлечат некаква придобивка и да добијат поголема видливост од секоја најава за

³⁰² Интервју со Иван Мркиќ, член на Националниот совет за координација на соработката со Русија и Кина, Белград, 19.05.2021

³⁰³ Радио слободна Европа (2021), <https://www.slobodnaevropa.org/a/ko-su-najveci-strani-donatori-srbije/30652284.html>

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Интервју со Игор Новаковиќ, директор за истражување во ИСАК Фонд, Белград, 18.05.2021

³⁰⁶ Ibid.

проект, дури и кога всушност нема постигнато договор.³⁰⁷ Друго објаснување може да се бара во политичката порака која на тој начин локалните политичари сакаат да ја пратат и до ЕУ но и до сопствените гласачи – дека можат сами, и без ЕУ, со пријателите од Истокот.³⁰⁸ Но, процентот на вакви проекти е значително помал и доминираат проекти кои се во тек или реализирани, што е резултат на значително поедноставната политичко-административна структура во споредба со Босна и Херцеговина, добрата координација и големата централизираност на процесот на носење одлуки. Имено, проектите кои се реализираат формално се одобруваат од страна на Економскиот совет кој е формиран од министри и директорот на развојната агенција на Србија, но всушност неформално претходно одлучувањето се прави во кабинетот на Претседателот на државата.³⁰⁹

Она за што постои консензус кај сите интервјуирани експерти и чинители е фактот дека сите проекти финансирани со кинеска развојна помош ѝ се потребни на државата и се засноваат на развојните планови и стратегии. Но, проблематична е процедурата, односно фактот дека за овие проекти Србија директно се обраќа и преговара со Кина, без транспарентност и вистинска дебата во врска со најсоодветниот модел за реализација на тие проекти, особено од аспект на тоа што е држава која преговара за членство во ЕУ и треба да се води според правилата на европското аки.³¹⁰ Дополнително се поставува прашањето за влијанието на соработката врз локалната економија, особено поради фактот дека кинеските компании честопати се ангажирани да обезбедат производи или услуги кои се достапни под најмалку споредливи, ако не и подобри услови кај домашните компании.

Иако во академските и политичките кругови има широка дискусија за српскиот начин на соработка со Кина и можните импликации од различен аспект, досега соработката не се одразила на конкретен начин врз процесот на пристапување кон ЕУ, односно ЕУ не презела никакви мерки во поглед на Србија кои би можеле да се протолкуваат како резултат на српската соработка со Кина.³¹¹ Едно од можните објаснувања е фактот дека голем дел од проектите финансирани со преференцијални кредити се всушност дел од различни стратешки документи на државата изработени во

³⁰⁷ Ibid.

³⁰⁸ Интервју со Стефан Владисављев, координатор на Белградскиот безбедносен форум, 18.05.2021

³⁰⁹ Интервју со Игор Новаковиќ

³¹⁰ Интервју со Стефан Владисављев

³¹¹ Интервју со претставник на Генералниот директорат за проширување на ЕУ, 23.04.2021

соработка со ЕУ, односно нивната реализација е прифатена и од ЕУ како развоен приоритет. Во тој контекст, соработката на Србија со Кина може да се толкува како поволна за ЕУ од аспект што помага да се завршат дел од планираните проекти на ЕУ, како на пример автопатиштата и железничките делници во рамки на трансевропската транспортна мрежа.³¹² Друго потенцијално објаснување е стравот на страната на ЕУ дека дополнителна условеност во соработката со ЕУ би можела да биде контра-продуктивна, односно да влијае на уште поголема привлечност на соработката со Кина која не поставува никакви услови.³¹³

Освен тоа, кај проектите реализирани со преференцијални кредити се поставува прашањето за цената наспроти ефикасноста, односно вредноста која се добива за вложените финансиски средства кои треба да бидат вратени со средства на даночните обврзници. Некои од проектите се сметаат за предимензионирани, односно постигнатата цена за изградбата со кинески изведувач се смета за повисока од реалната пазарна вредност, како што е во случајот со Фрушкогорскиот коридор каде првичната студија предвидувала речиси двојно понизок износ.³¹⁴ Но, додека конкурентна и транспарентна постапка за избор на изведувач веројатно би значела поповолна финансиска понуда, се чини дека тоа не е причина за загриженост кај српските граѓани кои се задоволни со брзината и ефикасноста со која проектите се реализираат.³¹⁵ Освен тоа, иако има сомневања за корупција, меѓу другото поради тоа што 30-40% од работите ги изведуваат подизведувачи блиски до владејачката партија, нема преземени постапки од страна на државните институции.³¹⁶

Дополнително, се поставува прашањето за изборот на кинески преференцијални кредити наспроти неповратно финансирање од ЕУ, како што е случајот со модернизацијата на железничката пруга по должина на Коридор 10 кон Северна Македонија. Имено, проектната документација беше изработена со средства од ЕУ и првичната најава за проектот беше дека би се градел со финансии од европски банки кои би вклучиле 50% неповратни средства. Но, српската влада го променила

³¹² Преглед на индикативното проширување на ТЕН-Т мрежата кон ЗБ, односно коридорите кои е планирано да се комплетираат до 2030 година

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/STATEMENT_15_4826

³¹³ Интервју со претставник на Генералниот директорат за проширување

³¹⁴ Pavkova, Ksenija (2021), *Fruškogorski koridor: Za 48 km puta 606 miliona evra – šta tačno košta toliko?*, <https://rs.n1info.com/biznis/fruskogorski-koridor-za-48-km-puta-606-miliona-evra-sta-tacno-kosta-toliko/>

³¹⁵ Интервју со Игор Новаковиќ

³¹⁶ Ibid.

мислењето во врска со максималната брзина што треба да се овозможи со модернизацијата (200 наместо 160 километри на час, како што било првично предвидено во проектната документација) и дополнително одлучила целиот проект да се гради со кинески средства.³¹⁷

Развојните проекти во Србија се вклопуваат во поширокиот стратешки пристап и повеќе-векторската надворешна политика. Имено, додека Србија активно работи на проекти со кинеско финансирање и кинески изведувачи, паралелно наоѓа начини да соработува интензивно и со компании од другите стратешки важни држави и партнери. На пример, француска компанија работи на изградбата на белградската подземна железница, американската компанија Бехтел гради дел од Моравскиот коридор, а руска компанија дел од пругата кон Будимпешта. Сепак, во отсуство на солидни економски оправдувања за ваквиот пристап и недоволна транспарентност, разликата меѓу економски најповолните понуди и она што реално се исплаќа на компаниите во полза на надворешно-политичките интереси е дополнителен финансиски товар кој го снесат даночните обврзници.

Сепак, кога станува збор за задолжувањето кон Кина, Србија со јавен долг од 27 милијарди евра, или 57% од БДП на крајот на 2020 година се чини далеку од прагот на должничко ропство како што понекогаш пишуваат западните медиуми.³¹⁸ Но, со последниот ребаланс во тек се постапки за склучување договори и дополнително задолжување со што се предвидува до крајот на 2021 година јавниот долг да порасне на 30 милијарди евра, или 70% од БДП и да ја надмине горната дозволена граница од ЕУ од 60% и границата дозволена со српското законодавство од 45%.³¹⁹ Најголем дел од новото задолжување е планирано за проекти финансирани пред сè од кинеската Ексим банка во износ од над 3 милијарди евра, со што вкупната вредност на проекти планирани или реализирани со кинеско развојно финансирање во Србија би изнесувала над 10 милијарди евра.³²⁰

³¹⁷ Zoric, Ognjen, Zivanovic, Maja (2021), *Kina od EU uzela posao rekonstrukcije pruga u Srbiji*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-srbija-rekonstrukcija-pruga/30909295.html>

³¹⁸ Radosavljević: *Javni dug Srbije oko 27 milijardi evra, ne treba računati nepovučena sredstava* (2020), Danas, <https://www.danas.rs/ekonomija/radosavljevic-javni-dug-srbije-oko-27-milijardi-evra-ne-treba-racunati-nepovucena-sredstava/>

³¹⁹ Rankovic, Rade (2020), *Novi rebalans srpskog budžeta: Javni dug narastao na 30 milijardi evra*, Glas Amerike, <https://www.glasamerike.net/a/srbija-ekonomija-javni-dug-pandemija-pomo%C4%87/5856751.html>

³²⁰ Rilak, Milica (2020), *Kineski krediti: Srbija srlja u dužničko ropstvo (1)*, Nova RS, <https://nova.rs/vesti/biznis/kineski-krediti-srbija-srlja-u-duznicko-ropstvo-1/>

Останатите предизвици поврзани со спроведувањето на проектите финансирани со преференцијални кредити ги вклучуваат еколошкото влијание, кое е особено изразено во проектите за изградба на термоцентралите кои користат нискоквалитетен лигнит, Костолац и Колубара, нерегуларности во градежната постапка и издавањето дозволи, сомневањето за нерегуларна државна помош и отсуството на механизми за отпорност на проектите кон непредвидени настани и непогоди, како што се покажа при поплавите во 2014 година кои предизвикаа значителна штета во термоелектраната Костолац.³²¹ За разлика од тоа, еден од позитивните аспекти на кинеските проекти кој го истакнуваат српските власти е трансферот на технологија и знаење, односно можноста српските компании да учат од кинеските додека соработуваат на заеднички проекти.³²²

Детална анализа на 10 јавно достапни договори (од вкупно 13 проекти) за кредитно задолжување кај Ексим банка води кон следните наоди:

- Со исклучок на договорот за задолжување за набавка на царински скенери кој покрива 100% од сумата и делот од автопатот Милош Велики (Обреновац – Љиг) кој покрива 90%, останатите кредити покриваат 85% од вкупната сума за реализација на проектот. Останатиот дел се финансира или од националниот буџет или со комерцијално задолжување;
- Кредитите не се условени со изработка на физибилити студија, оценка на влијанието врз животната средина или каква било друга постапка и документација;
- Грејс периодот се движи од 3 до 7 години, а каматата од 2 до 3%;
- Србија нема право да ги врати неискористените средства ниту пак да побара реструктурирање од други мултилатерални или билатерални финансиски институции без согласност од доверителот;
- Договорите склучени по 2014 година имаат клаузула за доверливост, но наведено е дека обврската важи само доколку не е поинаку утврдено со важечко законодавство;
- Договорите содржат одредба за неспоредливост со останатите доверители, од Парискиот клуб или други, што имплицитно и дава на кинеската страна потенцијално привилегирана позиција во однос на другите доверители;

³²¹ *Kostolac B3 lignite power plant, Serbia*, Bankwatch, <https://bankwatch.org/project/kostolac-lignite-power-plant-serbia>

³²² Интервју со Иван Мркиќ

- Банката има право да го откаже кредитот и да побара негова итна отплата во случај на промена на законодавството или политиките на која и да е страна кои би влијаеле негативно врз можноста да се исполнуваат обврските од договорот. Со оваа одредба се поставува прашањето што би се случило и кои би биле последиците од откажување на договорите за изградба на термоцентрали, особено Колубара каде што српската влада веќе најави повлекување, но и воопшто дали кинеската страна има можност преку договорот за задолжување да влијае врз политиките конкретно во областа на животната средина или политиките кон Кина на државата корисник;
- Применливо законодавство во случај на спор е кинеското, а надлежен орган е Кинеската меѓународна арбитражна комисија за економија и трговија, што го прави потенцијалниот процес во случај на спор пристрасен, необјективен и веројатно неповолен за Србија;
- Сите договори содржат одредба за одрекување од суверениот имунитет на државата корисник во поглед на нејзиниот имот, што значи дека во случај на спор, теоретски, арбитражната комисија може да му додели на доверителот арбитражна награда која вклучува државен имот. Според досегашната пракса, спроведувањето на такви одлуки за конфискација на државен имот донесени од арбитражни судови зависи од надлежните судови во државата каде што тој имот би требало да се конфискува, што води кон неможност за спроведување на одлуките.³²³ Освен тоа, Србија веќе има искуство со неможноста да исплати долг кон Кина. Во 2004 година, Кина простува долг од 70 милиони долари на српската државна нафтена компанија НИС кон кинеската Синокем и ги репрограмира останатите 196 милиони за период од 8 години.³²⁴ Освен тоа, во 2009 година, Ексим банката простува долг од 75 милиони долари на српската Централна банка и репрограмира долгови во вредност од 127 милиони.

³²³ Brautigam, Deborah, Kidane, Won (2020), *China, Africa, and Debt Distress: Fact and Fiction about Asset Seizures*, China-Africa Research Initiative, Policy Brief No.47, <https://static1.squarespace.com/static/5652847de4b033f56d2bdc29/t/5ef387a1b5869d0dd74eee2d/1593018274134/PB+47+-+Brautigam%2C+Kidane+%E2%80%93+Debt+distress%2C+Asset+seizure.pdf>

³²⁴ Hurley, John, Morris, Scott, Portelance Gailyn (2018), *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, Center for Global Development, Washington, Policy Paper 121, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>, p.30

3.5. Црна Гора

3.5.1. Преглед на билатералните односи

Црна Гора и Кина воспоставуваат дипломатски односи по независноста на Црна Гора од Србија, во 2006 година. Соработката со Кина како држава која се смета за глобална сила е надворешно-политички приоритет дефиниран во националниот стратешки документ од 2007 година во рамки на категоријата „развивање билатерална и мултилатерална соработка“, по членството во ЕУ и НАТО како прв приоритет и добрососедските односи и регионалната соработка како втор.³²⁵ Една од само петте црногорски амбасади надвор од Европа е сместена токму во Пекинг, укажувајќи на тоа дека Црна Гора е свесна за растечката важност на Кина.³²⁶

Во поглед на јавната дипломатија, првиот договор за соработка меѓу црногорската радио-телевизија и кинеската меѓународна телевизија CCTV е потпишан во 2007 година. Првиот Конфуциј Институт е отворен во 2015 година на Универзитетот во Подгорица во соработка со Универзитетот за наука и технологија од Чангша. Сите три црногорски универзитети имаат воспоставена соработка со кинески универзитети, а најдобрите студенти добиваат стипендии да ги продолжат студиите во Кина. Во поглед на збратимувањето на градови, Бар е збратимен со шангајската општина Хонгкоу, Тиват со шангајската општина Циадинг, Никшиќ со Чифенг, а Котор со Шиан.

Според анкетата на Националниот демократски институт од 2018 година, Кина ужива релативно позитивна перцепција кај црногорското население со тоа што 42% имаат позитивно, а 19% негативно мислење за Кина, веднаш после Русија која ужива позитивна перцепција кај 45% од граѓаните. За споредба, ставовите кон ЕУ и САД позитивни кај 40% и 29% од населението соодветно, додека негативни кај 32% односно 40%.³²⁷

³²⁵ Vukicevic, Boris (2017), *Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction*, in: Lithuanian Foreign Policy Review, vol.36, 116

³²⁶ Ibid. 132

³²⁷ National Democratic Institute (2018), *Western Balkans between East and West: Public Opinion Research in Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia*, 9, https://www.ndi.org/sites/default/files/Download%20Report_1.pdf

3.5.2. Економска соработка

Како што се забележува од графикот подолу, трговската размена на Црна Гора со Кина се карактеризира со огромен трговски дефицит кој со текот на годините се зголемува во апсолутна вредност. Од независноста до денес, се забележува двојно зголемување на вредноста на увезените кинески производи, додека извозот кон Кина се зголемил близу 200 пати. Во увозот преовладува електрична и електронска опрема, машини, мебел и осветлување, текстил и обувки, додека извозот го сочинуваат минерални сировини како камен, гипс, цемент, железна руда, дрво и дрвни преработки и пластика.³²⁸

График 3.15. Трговска размена на Црна Гора со Кина во периодот 2007-2018, во милиони американски долари

Извор: Интегриран систем на Светска банка³²⁹

Во поглед на директни инвестиции од Кина, сè до 2019 година, вкупните кинески инвестиции изнесуваат 7 милиони евра, со тоа што во 2018 и 2019 година не се забележани директни инвестиции од Кина.³³⁰ За сметка на тоа, само во првите 8 месеци

³²⁸ Интегриран систем на Светска банка,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MNT/StartYear/2006/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/CHN/Indicator/XPRT-TRD-VL#>

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Tomovic, Predrag, Scepcovic, Lela (2020), *Sedamdeset miliona tajnih kineskih investicija u Crnu Goru*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-investicije-crna-gora/30905324.html>

од 2020 година, црногорската Централна банка известува за вкупно 70 милиони евра кинески инвестиции во вид на вложувања во и купување на црногорски фирми, вложувања во недвижности и позајмици меѓу компании, без притоа да наведе повеќе информации во врска со секторот или компаниите.³³¹ Со тоа Кина се позиционира како водечки странски инвеститор за 2020 година.

Меѓу инвестициите кои се поврзуваат со кинески компании се вбројуваат и ветерниците Можура со вредност од 90 милиони евра, изградени во 2019 година од страна на конзорциум составен од малтешката државна компанија Енамалта и Шангајската компанија за електрична енергија.³³² Во 2020 година проектот добива негативен публицитет и се поврзува со убиството на малтешката истражувачка новинарка Дафне Каруана Галиција од 2017 година. Новинарката ја истражувала наводната поврзаност меѓу офшор компанија која заработила од купување и препродажба на ветерниците на Можура и исплатите на истата компанија кон лица во малтешкиот политички врв.³³³ Сепак, треба да се напомене дека до моментот на пишување на оваа дисертација, никаде не е споменето дека е утврдена директна вмешаност на кинеската компанија во корупцискиот скандал.

Друг поголем стопански проект кој се поврзува со кинески компании е еколошката реконструкција на термоелектраната Плевља која преку отворена јавна набавка е доделена на кинеско-црногорски конзорциум предводен од Донгфанг Електрик за износ од 54,4 милиони евра, во којшто една од компаниите е во ко-сопственост на синот на црногорскиот претседател Џукановиќ.³³⁴ Додека според владата целта на реконструкцијата е намалување на емисиите на сулфур и азот со цел усогласување со европските стандарди, еколошките активисти сметаат дека реконструкцијата не е исплатлива имајќи ги предвид актуелните трошоци за производство на овој тип енергија, цената на електричната енергија и емисиите на

³³¹ Ibid.

³³² Spasic, Vladimir (2019), *Možura wind farm, Montenegro's second largest, officially starts operation*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/mozura-wind-farm-montenegros-second-largest-officially-starts-operation/>

³³³ Sofranac, Angelina (2020), *Skandal oko Možure pokrenuo "čišćenje" na Malti*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/446427/skandal-ok-mozure-pokrenuo-ciscenje-na-malti>

³³⁴ *Chinese-Montenegrin consortium wins bid for eco-reconstruction of TPP Pljevlja* (2019), Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/chinese-montenegrin-consortium-wins-bid-for-eco-reconstruction-of-tpp-pljevlja/>

јаглероден диоксид, како и меѓународните обврски на државата за декарбонизација и затворање на термоелектраната во догледна иднина.³³⁵

Една од областите во која Црна Гора гледа голем потенцијал за унапредување на соработката со Кина е туризмот и привлекувањето кинески туристи. Во период од пет години, 2014-2019, бројот на кинески туристи е петкратно зголемен. Од 2019 година Црна Гора ги олеснува условите за патување за кинески државјани носители на обичен пасош со тоа што дозволува престој до 30 дена за лица кои имаат формално писмо со покана или лица кои се дел од организирани туристички групи кои патуваат заедно и имаат потврда за уплатен аранжман и повратен билет.³³⁶ Но, поради пандемијата во 2020 година не се материјализираат очекувањата бројот на туристи и понатаму да расте со зголемен интензитет.

График 3.16. Кинески туристи во Црна Гора во периодот 2014-2019, доаѓања и ноќевања

Извор: Raspor, Lacmanović, Popović (2020)³³⁷

Имајќи ја предвид потребата на Црна Гора од вложувања во инфраструктура, двете држави во 2013 година потпишаа Рамковен договор за соработка во инфраструктурата кој предвидува дека „двете страни ќе ѝ дадат предност на меѓусебната соработка, во согласност со националното законодавство кога има

³³⁵ Tomovic, Predrag (2020), *Kineska kompanija rekonstruiše crnogorsku termoelektрану*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/pljevlja-crna-gora-rekonstrukcija-kina/30663504.html>

³³⁶ Dusevic, Miras (2019), *Crna Gora i Kina: Planirana vizna liberalizacija za nosioce običnih pasoša*, CDM, <https://www.cdm.me/politika/crna-gora-i-kina-planirana-vizna-liberalizacija-za-nosioce-obicnih-pasosa/>

³³⁷ Raspor, Lacmanović, Popović, op.cit. 70

отворени или рестриктивни тендери за инфраструктурни проекти или директни преговори“.³³⁸ Договорот во својата првична верзија се однесува единствено на проекти реализирани со концесија, поради што во 2014 направени се дополнителни измени и прилагодувања за да може да го опфати проектот за изградба на автопатот Бар-Бољаре кој во тој период се преговара и кој се реализира без распишување јавна набавка.³³⁹

Покрај тоа, Кинеската компанија за цивилно инженерство и градежништво (China Civil Engineering Construction Corporation) е избрана на тендер финансиран со средства од ЕБРД да изврши рехабилитација на железничката пруга Колашин – Кос. Проектот во вредност од речиси 7 милиони евра кој се реализира во периодот 2015-2017 година е првиот успешно завршен проект во областа на железничкиот превоз од страна на кинеска компанија во Европа и со европски средства.³⁴⁰

3.5.3. Учество во кинески мултилатерални иницијативи

Црногорското учество во Иницијативата ПиП започнува со потпишување на Меморандум за соработка на првиот ПиП Форум одржан во Пекинг во 2017 година, додека учеството во Платформата за соработка меѓу Кина и државите од ЦИЕ датира од самиот почеток, односно од 2012 година. Во рамки на оваа иницијатива Црна Гора го обезбедува финансирањето од Ексим банка за изградба на првата делница од автопатот Бар-Бољаре кој честопати се споменува како проект во рамки на Иницијативата ПиП. Мотивацијата за црногорското учество во овие иницијативи е главно економска и водена од желбата за унапредување на трговската размена, привлекување кинески инвестиции, туристи и финансирање за инфраструктурни

³³⁸ Zakon o potvrđivanju sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Narodne Republike Kine o unapređenju saradnje u izgradnji infrastrukture (2013), <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/282/107-2061-14-1-13-2.pdf>

³³⁹ Predlog zakona o potvrđivanju izmjena i dopuna sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Narodne Republike Kine o unapređenju saradnje u izgradnji infrastrukture (2014), <https://www.gov.me/dokumenta/13920f23-eb38-433d-8781-3cdf19e68d76>

³⁴⁰ Yi, Yang (2017), *Chinese company completes Kolasin-Kos railway rehabilitation in Montenegro*, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/22/c_136843688.htm

проекти.³⁴¹ Притоа, дискутабилно е во колкава мера резултатите од соработката со Кина се должат на овие иницијативи, а во колкава мера на билатералните односи.

3.5.4. Кинеската развојна соработка во Црна Гора

Кинеската развојна соработка со Црна Гора се реализира преку потпишување на билатерални договори за економско-техничка соработка на редовна основа, односно на период од 1-2 години. Притоа, просечната годишна сума неповратни средства која Кина ѝ ја доделува на Црна Гора изнесува околу 1,3 милион евра годишно. Процесот на координација на помошта се остварува на централно ниво, при што различни чинители имаат можност да ги изнесат своите потреби за финансирање како во владата, така и во кинеската амбасада во Подгорица. Освен средствата кои се доделуваат преку договорите со владата, амбасадата доделува помали суми за реализација на различни проекти или како финансиска помош за невладини чинители, како општини, спортски клубови, универзитети итн.

Година	Износ (евра)	Намена
2011	1,3 милиони	1500 компјутери за училиштата
2013	2,6 милиони	Соларно градско осветлување за Котор и Цетиње (плус донација 180 лед светилки за тврдината во Котор)
2013	2,6 милиони	Царински скенери и други проекти
2015	1,3 милиони	Амбуланти и друга медицинска опрема, дел за царински скенери
2017	2,6 милиони	Мост Џурџевиќ на Тара
2018	2,6 милиони	Мост Џурџевиќ на Тара
2020	2,6 милиони	Мост Џурџевиќ на Тара
Вкупно	15,6 милиони	

³⁴¹ China, Montenegro vow joint efforts to promote cooperation between China, CEE countries (2021), CGTN, <https://news.cgtn.com/news/2021-05-26/Xi-Jinping-holds-phone-talks-with-Montenegrin-president-10A5b5bVf68/index.html>

Табела 3.13: Хронолошки преглед на билатерални Договори за економска и техничка соработка меѓу Црна Гора и НР Кина, 2006-2020

Извор: Табела подготвена од авторот врз основа на јавно достапни податоци

Назив	Период	Сектор	Вредност (евра)
Компјутерска опрема за училишта и градинки во Цетиње	2012	Образование / Информатичка опрема	Нема податоци
Донација за основно училиште Ивовиќ во Плевља	2013	Образование / Информатичка опрема	Нема податоци
894 компјутери за ученици во Северна Црна Гора	2013	Образование / Информатичка опрема	Нема податоци
Соларно улично осветлување во Котор	2014	Комунални дејности / Енергетика	1,4 милиони
Соларно улично осветлување во Цетиње	2014	Комунални дејности / Енергетика	2,2 милиони
Донација на царински скенери за пристаништето во Бар (од Нуктек)	2014	Царина	1,7 милиони
Изградба на велосипедски патеки во Подгорица	2015	Урбанизам	0,2 милиони

Донација за деца од социјално загрозени семејства и дневен центар во Цетиње	2015	Социјални работи	0,01 милиони
Реконструкција на улица на плоштад Слобода во Никшиќ	2017	Инфраструктура	Нема податоци
Реконструкција на училишни спортски терени и објекти	2017	Образование	0,1 милиони
Медицинска опрема и амбуланти	2017	Здравство	0,6 милиони
Мост Џурђевиќ на Тара (Северна Црна Гора - Кинеска компанија за комуникациски градби (студија), Ченгду консалтинг и супервизија ДОО (проект))	2017 студија	Транспорт	7,2 милиони евра
Вкупна вредност:			над 13.41 милиони

Табела 3.14: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош–грантови во Црна Гора

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Реконструкцијата на мостот Џурђевиќ на Тара е најзначајниот проект планиран за реализирација со кинески неповратни средства. Студијата за изводливост е изработена од страна на Кинеската компанија за комуникациски градби, а основниот проект од страна на Ченгду консалтинг и супервизија ДОО. Според најавите од црногорската влада, проектот ќе се реализира во согласност со највисоките европски стандарди во однос на заштитата на животна средина, техничката изведба, комуналните аспекти и енергетската ефикасност.³⁴²

³⁴² Mirjagic, Marija (2020), *Koliko Crnu Goru košta rekonstrukcija mosta na Đurđevića Tari?*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/492221/koliko-crnu-goru-kosta-rekonstrukcija-mosta-na-djurdjevic-tari>

Освен тоа, според Договорот црногорската страна е должна од сопствениот буџет да обезбеди средства за геолошки испитувања, подготвителни работи, елаборати за проценка на влијание, ревизија, експропријација доколку е потребно итн. За разлика од преференцијалниот избор на кинески изведувачи во проектите финансирани со кинески средства, според најавите од владата и наодите од Агенцијата за заштита за конкуренција, издатоците од црногорскиот буџет би се реализирале на транспарентен и конкурентен начин, во согласност со црногорското законодавство во поглед на јавните набавки.³⁴³

Назив	Период	Сектор	Вредност (мил. евра)	Изведувач	Статус
Набавка на 4 бродови	2010-2014	Бродоградба / Транспорт	80	Поли технологија	Завршено
Автопат Бар-Бољаре (Смоковац– Матешево делница)	2014-2022	Транспорт	895	Кинеската корпорација за мостови и патишта	Во тек
Вкупна вредност:					975

Табела 3.15: Преглед на имплементирани, тековни и предвидени проекти со кинеска развојна помош - кредити во Црна Гора

Извор: Табела подготвена од авторката врз основа на јавно достапни податоци

Кога станува збор за финансирањето преку преференцијални кредити, процедурата ги следи веќе образложените правила и постапки за соработка меѓу владите, Ексим банката и кинеските компании. Финансирањето за набавка на бродови се реализира во рамки на проектот на црногорската влада за обнова на бродската флота. Првично договорено е набавка на два брода за компанијата Црногорска Пловидба, а

³⁴³ Ivanovic, Ivan (2021), *Rekonstrukcija mosta na Đurđevića Tari: Prvo glavni projekat, pa izbor izvođača radova*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/529933/prvo-glavni-projekat-pa-izbor-izvodjaca-radova>

потоа уште два за Барска Пловидба. Кредитните услови предвидуваат суверена гаранција на црногорската влада, камата од 3%, рок за отплата 15 години и грејс период од 5 години.³⁴⁴

Автопатот Бар-Бољаре, кон Србија, за којшто идејата датира уште од периодот на СФРЈ, е всушност првиот автопат кој се гради во Црна Гора. Првично е планирано целиот автопат во вредност од 2,8 милијарди евра да се гради преку јавно-приватно партнерство со посредство на хрватска компанија која е избрана како прворангирана, но не успева да ја обезбеди потребната банкарска гаранција.³⁴⁵ Откако ни второрангираната компанија не успева да ги обезбеди потребните гаранции, владата се обидува да најде друг извор на финансирање и начин да го изгради автопатот. Во неколку наврати се обраќа до ЕУ и западните финансиски институции кои одбиваат да обезбедат кредит наведувајќи дека автопатот е непотребен и неисплатлив и предлагаат подобрување на постојната патна мрежа. Следствено, црногорската влада постигнува договор со кинеската Ексим банка, не како прв избор, туку како „нужно зло“.³⁴⁶ Кредитните услови вклучуваат 2% камата, рок на отплата од 20 години и грејс период од 6 години.

3.5.5. Влијание на кинеската развојна соработка во Црна Гора

Проектите реализирани со кинески средства адресираат конкретни потреби за финансирање, видливи се во локалните средини и се сметаат за одраз на силното пријателство меѓу двата народи. Кина ужива репутација на држава која ѝ помогнала на Црна Гора да најде потребно развојно финансирање кога ниеден друг партнер не сакал, а позитивната перцепција се подобрува со помошта добиена во текот на пандемијата.³⁴⁷ Недостатоците и предизвиците кои произлегуваат од реализацијата на проектите (корупција, еколошка штета итн.) честопати се поврзуваат со интегритетот и капацитетот на локалните власти, а не со кинеските ентитети вклучени во финансирањето и изведбата на проектите. Во тој контекст, во случајот на Црна Гора и

³⁴⁴ *Danas na naplatu stiže rata od tri miliona dolara za brodove* (2016), Bankar, <https://www.bankar.me/2016/07/20/danas-na-naplatu-stize-rata-od-tri-miliona-dolara-za-brodove/>

³⁴⁵ Prelevic, Savo (2010), *Hrvatski konzorcijum neće graditi prvi crnogorski autoput*, Radio Slobodna Evropa, https://www.slobodnaevropa.org/a/autoput_bar_boljare/1973652.html

³⁴⁶ Интервју со Момчило Радуловиќ, Европско движење, Подгорица, 07.07.2021

³⁴⁷ Интервју со Марко Сошиќ, Институт Алтернатива, Подгорица, 07.07.2021

најзначајниот проект кој се реализира со кинески грант, реконструкцијата на мостот на Тара, потпишаниот Договор содржи одредба дека „црногорската страна како примател на донацијата се обврзува дека предметната донација на ниеден начин нема да влијае на законитоста, објективноста и непристрасноста на државните органи во однос на кинеската страна како донатор“.

Едно од клучните прашања кои се поврзуваат со кинеските преференцијални кредити е финансиската исплатливост на проектите за кои се наменети. Имено, се смета дека набавката на бродовите е направена без соодветна економска анализа за исплатливоста, спротивно на елаборатот подготвен од владата во 2007 и занемарувајќи ја можноста од пад на доларот, што доведе до дополнително „поскапување“ на цената.³⁴⁸ Освен тоа, државните бродски превозници, особено Црногорска Пловидба, работат со постојана загуба и не се во можност редовно да ги подмируваат ратите за кредитот, поради што владата има обврска да го исплаќа кредитот кон Ексим банката.³⁴⁹ Освен тоа, се поставува прашањето дали кредитните услови се најповолни и дали соодносот цена-квалитет е оптимален, односно дали не постои подобра алтернатива за набавка на бродовите.³⁵⁰

Покрај тоа, изградбата на автопатот Бар – Бољаре честопати се наведува како „школски пример“ за неисплатливоста на проектите финансирани со кинески средства кои водат кон огромно задолжување и неодржливо зголемување на јавниот долг. Имено, првичната студија за изводливост подготвена од француската компанија Луи Берже во 2007 година, иако се заснова на „разулавени“ податоци во врска со дневниот проток на возила, сепак ја покажува нерентабилноста на проектот, исто како и студијата од 2012 година на Скот Вилсон, финансирана од ЕИБ.³⁵¹ Трета студија за изводливост финансирана од кинеската Ексим банка и спроведена од Економскиот факултет во Подгорица покажува економска и делумно финансиска исплатливост, но

³⁴⁸ Matijašević, Biljana, Mrdović, Ines (2016), *Ugovorili brodove od 100 miliona bez prave analize o isplativosti*, MANS i Vijesti, <https://www.mans.co.me/ugovorili-brodove-od-100-miliona-bez-prave-analize-o-isplativosti/>

³⁴⁹ *Danas na naplatu stiže rata od tri miliona dolara za brodove* (2016), Bankar, <https://www.bankar.me/2016/07/20/danas-na-naplatu-stize-rata-od-tri-miliona-dolara-za-brodove/>

³⁵⁰ Luković, Siniša (2012), *Crna Gora kupuje kineske brodove, iako su japanski jeftiniji*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/305440/crna-gora-kupuje-kineske-brodove-iako-su-japanski-jeftiniji>

³⁵¹ Grgic, Mladen (2017), *Chinese infrastructural investments in the Balkans: political implications of the highway project in Montenegro*, in: *Territory Politics Governance*, p.9, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21622671.2017.1359106>

се смета за нереална од страна на експертите.³⁵² Сите студии се сметаат за доверливи и не им биле достапни ниту на црногорските пратеници кои го гласале специјалниот закон за изградба на автопатот и избор на изведувач без јавна набавка.³⁵³

Сепак, интервјуираните црногорски експерти се едногласни дека значењето на автопатот за Црна Гора е далеку поголемо од математичките пресметки и проценки и треба да се гледа низ перспектива на некои аспекти кои тешко може да се квантифицираат. Подобрената инфраструктура не само што ја подобрува безбедноста на патиштата, особено при преминот на кањонот Морача, ги поттикнува граѓаните повеќе да патуваат и го унапредува туризмот, но и придонесува кон поголема внатрешна интеграција на државата преку поврзување на главниот град Подгорица со најсиромашните области во северниот дел на државата.³⁵⁴

Друг спорен аспект во врска со изградбата на автопатот се изземањата од давачки кои ги добива кинескиот изведувач. Покрај ослободувањата од данокот на додадена вредност и царината за увезените производи кои се јавуваат низ целиот регион во контекст на донаторски проекти, ослободувањата во овој случај вклучуваат и ослободување од придонеси и персонален данок на платите на кинеските работници и од данокот на профит на целокупното работење на кинеската компанија во Црна Гора. Според пресметките на истражувачкиот центар МАНС од Подгорица загубите за државата по овој основ се проценуваат на дополнителни 160 милиони евра до средината на 2019 година.³⁵⁵ Додека Договорот за задолжување и Договорот за реализација на проектот се јавно објавени, голем дел од останатата документација поврзана со изградбата и кредитот е класифицирана како деловна тајна и институциите не ги доставуваат сите барани податоци според законот за пристап до информации од јавен карактер, што оневозможува со сигурност да се проверат и потврдат информациите.³⁵⁶

Покрај тоа, се претпоставува дека лошото проектно планирање кое не ги предвидело изградбата на електрична и водоводна мрежа по должина на автопатот, клучката Смоковац и регионалните патишта до Веруша и Матешево би ја чинело Црна

³⁵² Ibid.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Интервју со Ненад Копривица, Подгорица, 07.07.2021

³⁵⁵ Calovic-Markovic, Vanja, Milovac, Dejan (2020) *Third report on the construction of the highway Bar-Boljare*, MANS, Podgorica, 26, <http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/2019/12/Third-report-on-the-construction-of-the-Bar-Boljare-Highway.pdf>

³⁵⁶ Ibid. 48

Гора дополнително над 200 милиони евра.³⁵⁷ Недостатокот на кредитно осигурување во случај на големи движења во курсот на доларот во различни периоди од спроведувањето ја зголемуваат вредноста на подигнатиот кредит меѓу 156 и 90 милиони евра (на крајот на 2016 и 2017 година соодветно).³⁵⁸

Недоволната транспарентност и неусогласеноста со нормите на ЕУ во поглед на јавните набавки се видливи не само во изборот на изведувач, туку и во изборот на црногорски фирми – подизведувачи кои добиваат околу половина од вредноста на извршените работи (повеќе од предвидената третина според договорот). Бемакс, компанијата која добива повеќе од половината од исплатените 420 милиони евра за извршени работи до средината на 2019 година, односно повеќе од сите други подизведувачи заедно, се смета за многу блиска до ДПС, партијата на претседателот Џукановиќ која ја предводеше владата во периодот кога се преговараше и склучи договорот за автопатот.³⁵⁹ Истражувачкиот центар МАНС во редовните извештаи за изградбата на автопатот укажува дека Бемакс вработува двојно помалку работници од сите останати подизведувачи, што укажува на нерегуларности или во однос на пријавувањето на работниците кон државата или на тоа дека самата компанија ангажира подизведувачи, што исто така не е дозволено. МАНС исто така укажува на нерегуларности во однос на вкупниот број црногорски работници ангажирани на проектот кој е помал од предвиденото со Договорот, како и на платите на персоналот на кинескиот изведувач кои се четирикратно повисоки од нивните плати во Кина, со што се отвора прашањето дали можеби овој трошок се користи за вештачко зголемување на трошоците во договорот.³⁶⁰

Освен тоа, се смета дека проектот причинува сериозна и непоправлива штета врз животната средина, особено во долината на реката Тара која е подрачје заштитено од УНЕСКО. Брегот се користи како депонија за градежен шут, отпадните води се слеваат директно во реката, а се претпоставува дека и текот на речното корито е поместен под влијание на градежните работи.³⁶¹ Сепак, надлежниот инспекторат кој

³⁵⁷ Calovic-Markovic, Vanja, Milovac, Dejan, Mrdovic, Ines (2019) *Second report on the construction of the highway Bar-Boljare*, MANS, Podgorica, 11, <http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/2019/06/Autoput2EN.pdf>

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Kajosevic, Samir (2020), *Company Linked to DPS Profits from Montenegro Highway Contract*, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2020/10/14/company-linked-to-dps-profits-from-montenegro-highway-contract/>

³⁶⁰ Calovic-Markovic, 2020, op.cit. 41

³⁶¹ Ibid. 45

излегол на терен повеќе од 60 пати изрекол 5 казни во износ од помалку од 20.000 евра.³⁶² Како резултат на тоа, по пријава од активисти на граѓанското општество, обвинителството во Колашин во март 2021 година отвори истрага наведувајќи дека изведувачот не презел соодветни еколошки мерки, по што кинеската компанија понуди да ја санира направената штета, пред истрагата да биде завршена.³⁶³

По изборот на новата влада и со наближувањето на датумот кога доспева првата рата за автопатот, Црна Гора се обрати до ЕУ со барање за рефинансирање на кредитот преку средства од некоја европска банка под поповолни услови. ЕУ го одби барањето со образложение дека нема пракса да враќа кредити подигнати од трети страни. Сепак, две американски и една француска банка чии имиња во моментот на пишување не се откриени, преговараат излезно сценарио со црногорската влада со кое би се вратил долгот преку рефинансирање со кредит во евра со 0,88% камата, а би се елиминирал и валутниот ризик.³⁶⁴ Во меѓувреме, црногорскиот парламент го одби амандманот кон буџетот поднесен од страна на министерот за финансии за ново задолжување од 900 милиони евра кај европски банки со цел да се исплати кредитот кон Ексим банка.³⁶⁵

Сепак, според одредбите од Договорот за задолжување со Ексим банка, какво било рефинансирање или предвременно исплаќање на кредитот зависи од согласноста на кинеската страна која, согледувајќи ја неможноста на Црна Гора да ја подмири ратата, изрази подготвеност да го продолжи грејс периодот за уште една година.³⁶⁶ Имено, според Договорот:

- „Пред истекот на периодот на достапност, кредитобарателот не смее, без согласност на кредитодавателот, да ги откаже во целост или делумно неповлечените средства.“
- „Доколку настане промена во законите или политиките во земјата на доверителот или должникот, поради што ќе биде невозможно за доверителот

³⁶² Ibid. 42

³⁶³ Kajosevic, Samir (2021), *Montenegro's Chinese Highway Constructor Offers to Repair Ruined Riverbank*, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2021/05/10/montenegros-chinese-highway-constructor-offers-to-repair-ruined-riverbank/>

³⁶⁴ Nyabiage, Jevans (2021), *Montenegro reaches deal with Western banks to restructure Chinese debt*, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3140602/montenegro-reaches-deal-western-banks-restructure-chinese-debt>

³⁶⁵ *Stigla na naplatu prva rata kredita za auto-put* (2021), CDM, <https://www.cdm.me/ekonomija/stigla-na-naplatu-prva-rata-kredita-za-auto-put/>

³⁶⁶ Trkanjec, Zeljko (2021), *China willing to extend grace on loan for Montenegro motorway*, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/china-willing-to-extend-grace-on-loan-for-montenegro-motorway/

или должникот да ги извршуваат обврските од овој договор, доверителот може, со писмено известување до должникот, да ја прекине исплатата на кредитот и/или да побара главниот долг и доспеаната камата да бидат веднаш исплатени.“

- Предвремена исплата е можна со „претходна најава од 30 дена и согласност на доверителот.“ (превод на авторката)

Во случај на спор, надлежна е Кинеската меѓународна арбитражна комисија за економија и трговија, а применливо законодавство е кинеското, со што Црна Гора би се ставила во многу неповолна положба доколку преземе активности кои не се во согласност со одредбите од договорот. Дополнително, Договорот содржи одредба за одрекување од суверениот имунитет на државата корисник во поглед на нејзиниот имот, со исклучок на дипломатски и воен имот, што значи дека во случај на спор, теоретски, арбитражната комисија може да ѝ додели на кинеската банка арбитражна награда која вклучува државен имот.

Ваквата одредба, особено откако Црна Гора побара помош за да го отплати кредитот, е широко експлоатирана во медиумите во Црна Гора и ширум светот како можност за кинеската страна да добие дел од црногорската територија, најчесто споменувајќи го пристаништето во Бар. Тоа се толкува и како главна мотивација за Кина да го обезбеди кредитот и воопшто за кинеското инфраструктурно финансирање за ЗБ и пошироко. Ваквите тврдења немаат директна основа во Договорот, ниту во досегашното делување на Кина како најголем извор на развојно финансирање во светот, како што може да се види од бројните случаи на отпис и репрограмирање на државни задолжувања во последните 20 години.³⁶⁷ Но, актуелната поларизација меѓу т.н. Запад и Исток води кон тоа сите кинески активности да бидат разгледувани низ геополитичка и геостратешка призма. Во таков контекст, наративот за кинеското финансирање како должничка замка и обидите на новата црногорска влада да издејствува репрограмирање од страна на повеќе аналитичари се сметаат за неосновани, односно за обид на владата да ја зголеми сопствената меѓународна популарност и да извлече

³⁶⁷ Hurley, Morris (2018), loc.cit.

некаква полза од државите кои пројавуваат загриженост за зголеменото кинеско влијание во регионот.³⁶⁸

Она што исто така се назира преку договорните обврски, во рамки на проектот за изградба на мостот Џурџевиќ на Тара е одредбата дека договорот може да се раскине поради „политички или дипломатски причини“.³⁶⁹ Тоа значи дека кинеската развојна помош не е „ослободена“ од секаква условеност како што тоа често се претставува, туку претставува алатка за Кина на некој начин да ги „награди“ државите кои со неа одржуваат добри политички и дипломатски односи.

Во 2020 година, со изборот на новата влада и првата промена на власта по независноста, се постави прашањето за евентуални промени во надворешно-политичката ориентација, имајќи предвид дека партијата која доби мандат да формира влада во својата изборна програма ветуваше излез од НАТО. Сепак, имајќи ја предвид коалициската структура на новата влада, извесно е дека про-западната ориентација останува доминантна во црногорските надворешни односи, со тоа што соработката со Кина не е исклучена.³⁷⁰ Во тој контекст, не би требало да се очекува ни некоја поголема промена во политиката кон Кина. Од една страна, во прилог на тоа тврдење оди односот на силите во новиот парламент во кој мнозинството има само еден глас повеќе од опозицијата и се обезбедува од партии со многу различна идеологија и ставови во надворешната политика.³⁷¹ Од друга страна, почетното искуство на соработка со Кина за новата влада е исклучително позитивно, имајќи предвид дека Кина, покрај можноста за продолжување на отплатата на автопатот, не ја активира банкарската гаранција кога не беше навремено исплатен кредитот за бродовите, дозволи продолжување на рокот во кој може да се повлекуваат и користат средствата за автопатот, чија изградба доцни поради пандемијата на КОВИД-19.³⁷²

³⁶⁸ Burzanovic, Danilo (2021), *Raskrinkavanje teorija o kineskom uticaju i kreditnoj zamci za Crnu Goru*, Antena M, <https://www.antenam.net/stav/196942-raskrinkavanje-teorija-o-kineskom-uticaju-i-kreditnoj-zamci-za-crnu-goru>

³⁶⁹ Влада на Црна Гора (2020), *Informacija o zaključivanju ugovora o donaciji sredstava za realizaciju projekta rekonstrukcije mosta na rijeci Tari u Crnoj Gori uz podršku Kine s Predlogom ugovora*, <https://www.gov.me/dokumenta/830940ba-0bd3-489e-9787-1e5c61f3a22c>

³⁷⁰ Mirkovic, Milka (2021), *Montenegro external relations briefing: Montenegrin External Relations in 2020*, China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/2021/01/08/montenegro-external-relations-briefing-montenegrin-external-relations-in-2020/>

³⁷¹ Интервју со Ненад Копривица

³⁷² Интервју со Марко Сошиќ

ПОГЛАВЈЕ 4: КИНЕСКАТА РАЗВОЈНА ПОМОШ ЗА ЗАПАДЕН БАЛКАН НИЗ ПРИЗМАТА НА МОЌТА И МЕЃУСЕБНАТА ЗАВИСНОСТ

Ова поглавје ги сумира наодите од претходните две поглавја, односно дава регионален приказ на соработката меѓу Кина и ЗБ воопшто и конкретно кинеската развојна помош како алатка на располагање во кинеската надворешна политика, идентификува шеми и трендови во нејзиното доделување, го анализира нејзиното влијание врз регионот од аспект на придобивките за државите корисници, евроинтеграцискиот процес и геополитичките аспекти, односно рамнотежата на силите во регионот, преку примена на концептите на моќ и меѓусебна зависност.

4.1. Концептите на моќ и меѓусебна зависност во односите меѓу Кина и државите од Западен Балкан

4.1.1. Интереси и приоритети за Западен Балкан во односите со Кина

Билатералните односи меѓу Кина и државите од ЗБ во последните две децении се интензивираат и продлабочуваат, водејќи кон воспоставување на нови канали и области за соработка и зголемувајќи ја меѓусебната поврзаност и зависност. Приоритетите на сите држави од ЗБ, како за билатералната соработка така и во рамки на мултилатералната Иницијатива ПиП, односно соработката меѓу Кина и државите од ЦИЕ, спаѓаат во економската област и може да се сумираат во 4 категории:

- Подобар пласман на кинескиот пазар, односно зголемување на извозот,
- Привлекување повеќе кинески директни инвестиции, пред сè гринфилд,
- Привлекување повеќе кинески туристи,
- Обезбедување средства за инфраструктурно поврзување, меѓу другите начини (како концесии, јавно-приватни партнерства) и преку развојно финансирање, односно со задолжување кај кинеската Ексим банка.

Трговија

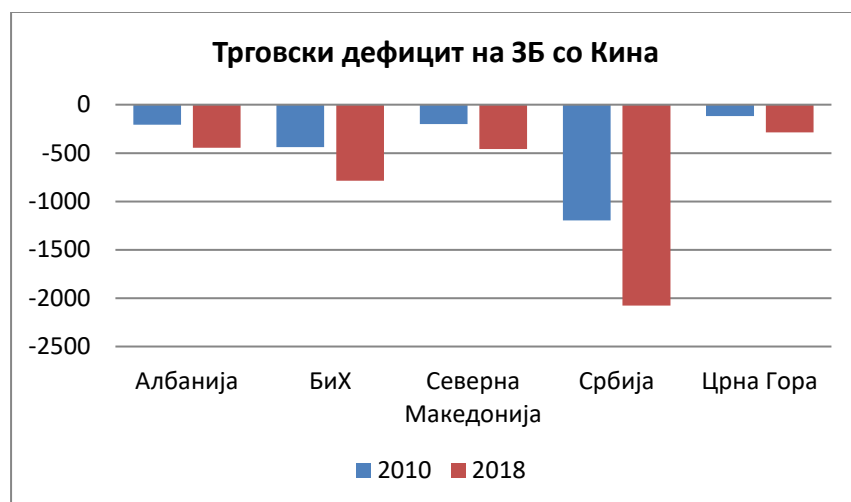

График 4.1. Трговски дефицит на државите од ЗБ со Кина, 2010 и 2018 година, во милиони долари

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоци од Интегрираниот систем на Светска Банка

Кога станува збор за трговијата, од графикот 4.1 се гледа дека сите држави бележат трговски дефицит и голема зависност во поглед на увозот на производи од Кина. Иако подетална анализа на синџирите на снабдување е надвор од опсегот на оваа дисертација, постои основ да се тврди дека нивно евентуално прекинување би предизвикало значителна штета и нарушување на пазарите на државите од ЗБ. Покрај тоа, иако значително помал од увозот, извозот на стоки кон Кина е важен за повеќето држави имајќи го предвид вкупниот обем на нивниот извоз и големината на економиите. Извозот во голема мера се заснова на сировини и полу-преработки, додека увозот е претежно составен од готови производи со поголема додадена вредност. И покрај честите изразени заложби за подобрување на ситуацијата од страна на Кина преку намалување на трговските тарифни и нетарифни бариери, напредокот се чини многу побавен од тоа што државите од ЗБ очекуваат. Според тоа, асиметричната трговска зависност континуирано претставува значаен извор на моќ за Кина да оствари потенцијално влијание врз државите од ЗБ.

Инвестиции

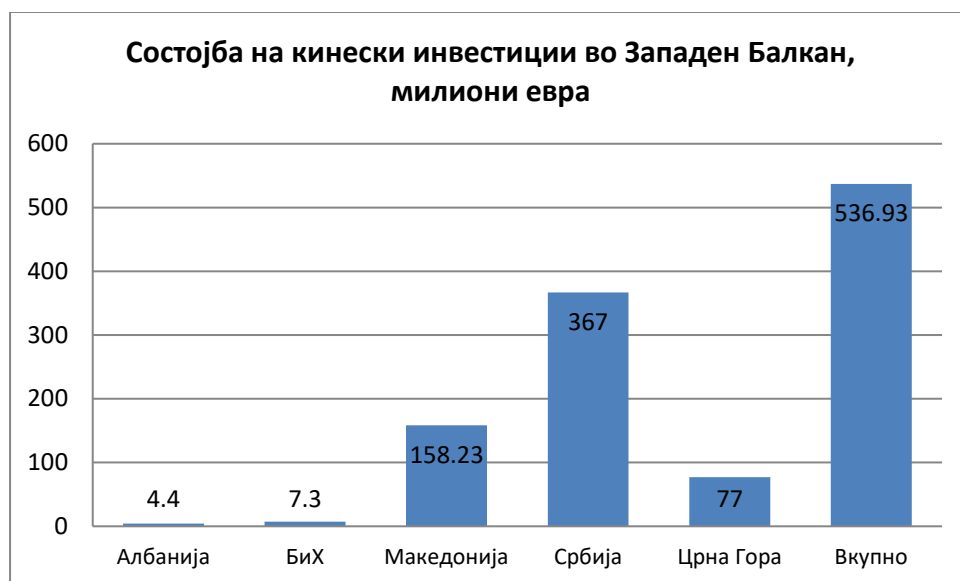

График 4.2. Состојба на кинески директни инвестиции во ЗБ, последна достапна статистика, во милиони евра

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоци од централните банки на државите од ЗБ

Во поглед на посакуваните директни инвестиции како уште еден приоритет за државите од ЗБ во соработката со Кина, ситуацијата е во голема мера различна од една до друга земја. Како што може да се види од графикот 4.2, најголем дел, односно 2/3 од директните кинески инвестиции во регионот одат во Србија, додека во Албанија и во Босна и Херцеговина речиси и да нема кинески директни инвестиции. Северна Македонија и Црна Гора бележат зголемување на кинеските инвестиции во последните години. Додека централните банки не објавуваат податоци за кои компании или сектори станува збор, и во двата случаи инвестициите се поклопуваат со големите инфраструктурни проекти кои се реализираат со кинески кредити и компании, за разлика од Србија каде инвестициите се поврзуваат со конкретни комерцијални проекти, односно инвестиции во постојни и нови компании кои генерираат работни места и други директни придобивки за реалната економија.

Во јавноста често се создава перцепција дека кон ЗБ се слеваат значителни кинески инвестиции кои би можеле да имаат влијание врз регионот и неговата поголема ориентација кон Кина, за сметка на соработката со ЕУ, САД и другите

западни партнери. Сепак, гледајќи ја статистиката, директните инвестиции од Кина во ЗБ, иако во пораст последните години, остануваат далеку под нивото на директни инвестиции од ЕУ. Имено, во период од 5 години (2013-2018) СДИ од ЕУ изнесуваат околу 10 милијарди евра и сочинуваат 72,5% од вкупните СДИ во регионот, за разлика од кинеските инвестиции кои учествуваат со 0,1% во вкупните СДИ.³⁷³ Најголемиот дел од кинеските инвестиции во Европа одат кон западните држави членки на ЕУ. За илустрација, вкупните кинески инвестиции во земјите од ЦИЕ изнесуваат само 10% од вкупните кинески инвестиции во Европа, и тоа 6 земји од ЦИЕ – Бугарија, Романија, Чешка, Полска, Унгарија и Словачка добиваат 95% од вкупните кинески инвестиции во ЦИЕ, а државите од ЗБ заедно добиваат 3%.³⁷⁴ Според тоа, кинеските инвестиции во ЗБ, се скромни, како во апсолутни, така и во релативни бројки, поради што не може да се зборува за некакво позначајно влијание или зависност на овие држави од кинески капитал.

Причините за ниското ниво на инвестиции се должат на несовпаѓањето на понудата на можности за инвестирање во ЗБ и побарувачката од кинеската страна. Додека кинеските компании се главно заинтересирани за купување на удели во компании кои нудат познати брендови, нови технологии и потенцијал за раст, слабата конкурентност на компаниите од ЗБ на глобалниот пазар ги прави релативно малку привлечни за кинеските инвеститори. Од друга страна, она што е посебно интересно за владите од регионот, привлекување на гринфилд инвестиции, не е приоритет за Кина.³⁷⁵

Сепак, инвестициите од Кина кон останатиот дел од светот не се мотивирани само од профит кој би го оствариле компаниите или други аспекти поврзани со деловното работење, како што тоа е случај со компаниите од пазарните економии. Во Кина, особено од доаѓањето на власт на Ши Џинпинг, границата меѓу партијата, државата и компаниите, вклучително и оние од приватниот сектор е многу тенка и порозна. Кина обезбедува значително ниво на субвенции во износ од 1,3-1,6% од домашниот БДП, како за државните така и за приватните компании во сектори од

³⁷³ European Commission (2018), *EU-Western Balkans Economic Relations - Investing in People, Infrastructures and Reforms*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economic-relations_en.pdf

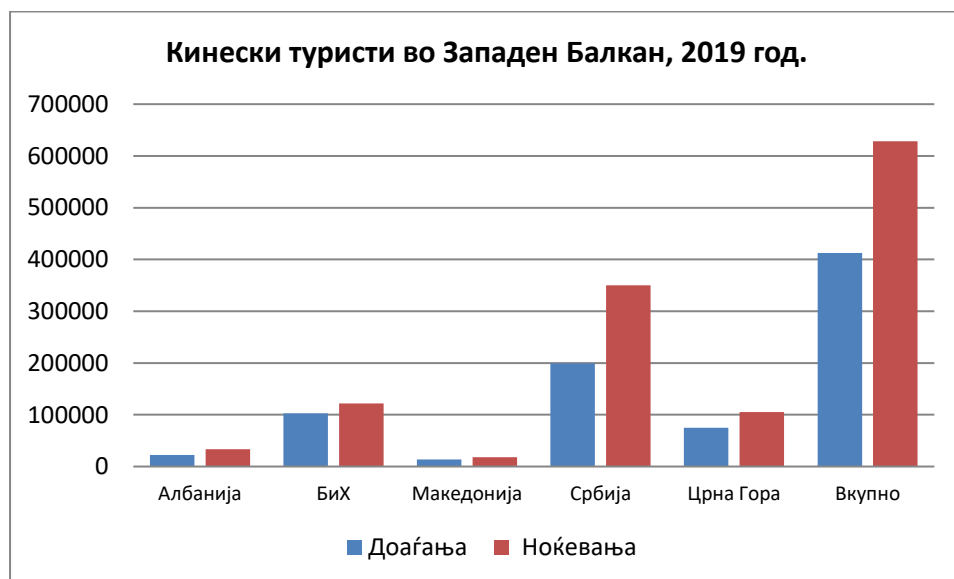
³⁷⁴ Blazheska, Ana (2018), *16+1 in the EU - China BIT Negotiations*, China-CEE Institute, Budapest, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2018/08/Work_paper-201802.pdf

³⁷⁵ Blazheska, Ana, Risteska, Marija (2018), *The creation of a Regional Investment Reform Agenda in the Western Balkans and its implications for Chinese investments: case study on the Republic of Macedonia*, paper presented at the China-CEE High Level Think Tank Forum in Skopje, 2018

стратешко значење (особено поврзани со новите технологии) кои добиваат 1/3 од субвенциите.³⁷⁶ За возврат, со низа законски измени, компаниите имаат обврска да работат во интерес на државата и на реализација на нејзината глобална стратегија, да споделуваат информации кои се од национален или безбедносен интерес и да формираат ќелии на Комунистичката партија.³⁷⁷

Во тој контекст, кинеската влада има моќ да влијае на компаниите во нивниот избор каде ќе инвестираат, да ги поттикне да изберат вложувања кои можеби не водат кон брз поврат и голем профит, но ѝ служат на „повисоката цел“, односно водат кон реализација на националните стратегии и приоритети. Тоа е видно од нивото на кинески инвестиции во Србија, како држава која е главен кинески партнер во регионот на ЗБ, наспроти Албанија која се чини дека сè повеќе се оддалечува од Кина и се ориентира кон САД. Во тој контекст, имајќи предвид дека директните инвестиции во другата насока – од ЗБ кон Кина се сосема минимални, ваквата системска поставеност и конкретно инвестициската политика е уште една алатка која Кина може да ја користи во контекст на асиметричната зависност за остварување на сопствени интереси.

Туризам

³⁷⁶ European Commission (2021), *Impact Assessment Accompanying the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on foreign subsidies distorting the internal market*, p.5, https://ec.europa.eu/competition/international/overview/impact_assessment_report.pdf

³⁷⁷ Weil, Lingling (2020), *China's Xi Ramps Up Control of Private Sector. 'We Have No Choice but to Follow the Party'*, Wall Street Journal, 10 December 2020, <https://www.wsj.com/articles/china-xi-clampdown-private-sector-communist-party-11607612531>

График 4.3. Кинески туристи во ЗБ во 2019 година, доаѓања и ноќевања

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоци од националните институции за статистика во државите од ЗБ

Туризмот којшто во последните години пред пандемијата е во подем се смета за уште една од областите со потенцијал за натамошно унапредување. Притоа, Србија и Босна и Херцеговина се издвојуваат како држави со најзначаен раст во бројот на кинески туристи што е особено видливо по либерализацијата на визниот режим за краток престој во двете земји, односно за туристички цели. За споредба, во случајот на Северна Македонија, ниската посетеност од страна на кинески туристи се должи во извесна мера и на визната политика. Но, туризмот е исто така област во која политичките односи меѓу Кина и државите од ЗБ имаат моќ да влијаат позитивно или негативно врз бројот на туристи. Покрај визниот режим, перцепцијата која кинеските медиуми ја создаваат за определена држава или туристичка дестинација влијае врз граѓаните. Имајќи предвид дека сите медиуми, вклучително и социјалните мрежи се под државна, односно партиска контрола, медиумските наративи секогаш ја одразуваат официјалната кинеска политика за таа држава.

Предупредувањата да не се патува во Шведска во 2018, во САД во 2019 или Австралија и Канада во 2020 година, по политичко-дипломатските тензии на Кина со соодветните држави се пример дека Кина не се двоуми да ја искористи моќта што ѝ ја дава огромниот излезен пазар на туристи за да изврши притисок врз некоја држава кога смета дека тоа е потребно. Освен тоа, во контекст на соработката со ЗБ, видливо е дека и покрај делумната визна либерализација воведена од страна на Албанија, бројот на кинески туристи не се зголемува во толкава мера колку што е тоа случај со Србија.³⁷⁸

³⁷⁸ Треба да се има предвид и фактот дека за разлика од Албанија, Србија е поврзана со Кина преку директна авиолинија и со повеќето соседни држави преку добра инфраструктура, но тоа не е случај со БиХ и Црна Гора, поради што веројатно тоа не може да се смета за пресудно.

4.1.2. Интересите на Кина во соработката со државите од Западен Балкан

Имајќи ја предвид огромната разлика во големината на територијата на двете страни, населението и економијата, сите држави од ЗБ имаат асиметрична зависност во севкупната соработка со Кина. Но, иако асиметрична, зависноста сепак оди во двете насоки. Кина во пристапот кон ЗБ не се води од алтруистички побуди, туку има сопствен интерес од одржување и унапредување на соработката.

Прво, за Кина е важно да има сојузници во меѓународните организации кои ќе ја поддржуваат нејзината позиција и по потреба ќе гласаат во координација со неа. Тоа ѝ е особено важно во однос на повеќе внатрешно-политички прашања и дипломатски спорови кои ѝ ја поткопуваат моќта и ја прават поранлива на глобален план (како на пример Тајван, Тибет, Шинџианг, Хонгконг, Јужно-кинеско море), принудувајќи ја да мобилизира значителни ресурси за да ја одржи контролата на ситуацијата. Сите држави од ЗБ се членки на ООН и СЗО, три се членки на НАТО и на СТО (Албанија, Северна Македонија и Црна Гора) и сите се во различна фаза од пристапниот процес во ЕУ, што навестува дека во иднина би имале право на глас и во Советот на министри на ЕУ.

Историски гледано, правото на глас во меѓународни институции било клучно за Кина при преземањето на членството во ООН од Тајпеј како најважен пример, но и во бројни други ситуации. За илустрација, само во последната година за Кина беше важно гласањето за или против учество на Тајван во Собранието на СЗО, гласањето за или против резолуцијата за осуда на Кина поради прекршување на човековите права во ООН, како и усвојувањето на заеднички позиции и санкции против кинески државјани во Советот на министри на ЕУ. Една од целите на развојната помош е токму одржување на добри односи со државите кориснички заради задржување на старите и придобивање нови сојузници. Во тој контекст, и Кина е донекаде зависна од државите од ЗБ и ги цени билатералните односи со конкретни држави во зависност од тоа како тие ќе се постават во различни меѓународни форуми. За споредба, при гласањето поврзано со состојбата со човековите права во Кина, Албанија гласаше за резолуцијата поднесена од САД и западните држави која имаше за цел осуда на кинеските постапки, додека Србија ја поддржа резолуцијата поднесена од спротивниот табор предводен од Кина.

Второ, Балканот е важна крстосница по должина на кинескиот пат на свилата кој го поврзува пристаништето Пиреа, моментално во сопственост на кинеската компанија КОСКО, со државите од Централна и Источна Европа. Подобрување на инфраструктурата и отстранување на сите можни пречки за брз проток на кинески стоки е еден од приоритетите на Иницијативата ПиП за кој Кина е подготвена да вложи средства и политички капитал.

Трето, имајќи предвид дека државите од ЗБ се во секоја смисла блиски до ЕУ – во однос на географска позиција, културно, економски, како и во однос на регулатива и стандарди, соработката со нив е начин за кинеските компании да ги јакнат сопствените капацитети и портфолија со цел влез на пазарот на ЕУ преку пласман на производи, услуги или конкурирање на тендери. Првите позначајни резултати од овој приоритет се видливи преку фактот дека кинеската компанија која го градеше мостот во Белград, како еден од првите инфраструктурни проекти во Европа, го доби тендерот за изградба на мостот Пељешац во Хрватска со средства од европските структурни фондови.

Четврто, актуелната надворешно-политичка реторика на Кина ја одразува желбата на кинеското раководство Кина да си го заземе местото во светот што и припаѓа, односно амбицијата за глобално лидерство. Во тој контекст, Кина не може да стане глобална сила доколку не обезбеди глобално присуство и соработката со државите од ЗБ всушност ја исполнува симболички важната цел за Кина да биде присутна паралелно со традиционално значајните партнери на регионот – ЕУ, САД и Русија. Притоа, државите од ЗБ преку нивото на соработка со Кина на различни полиња имаат моќ да ѝ ја олеснат или отежнат на Кина реализацијата на овој приоритет.

4.1.3. Фактори кои влијаат врз соработката на Западен Балкан со Кина

Иако сите држави од ЗБ имаат речиси исти приоритети во соработката со Кина и кинескиот пристап иницијално е ист кон сите, резултатите во голема мера варираат од една до друга држава, до тој степен што се поставува прашањето дали кога се зборува за кинеското влијание може да се зборува за ЗБ како за регион. Имено, ако на едниот крај на континуумот стои Србија во која Кина ужива многу позитивна перцепција и привилегирана позиција во однос на останатите меѓународни партнери кога станува

збор за спроведување развојни проекти, на другиот крај стои Албанија во која кинеското влијание е речиси безначајно споредено со влијанието на САД и ЕУ. Северна Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина се наоѓаат распоредени меѓу двете крајности имајќи предвид дека Кина ја сметаат за важен партнер, особено по пандемијата, но сепак приоритет им е соработката со западните земји.

График 4.4. Континуум на интензитетот во соработката на државите од ЗБ со Кина – од најниско ниво (Албанија) до највисоко ниво (Србија)

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоците од оваа дисертација

Реализација на приоритетите за ЗБ	Албанија	Македонија	Црна Гора	Босна и Херцеговина	Србија
Позитивен трговски биланс	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
Комерцијални инвестиции	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ	ДА
Значаен прилив на туристи	НЕ	НЕ	ДА	ДА	ДА
Развојно финансирање (кредити)	НЕ	ДА (1)	ДА (2)	ДА (2)	ДА (13)
Развојна помош (грантови)	ДА	ДА	ДА	ДА	ДА

Табела 4.1. Степен на исполнетост на приоритетите во соработката на државите од ЗБ со Кина

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоците од оваа дисертација

Разликите во успешноста на кинескиот пристап кон различни држави може да се објаснат преку неореалистичкиот концепт на суверени држави кои се водат од сопствените интереси. Некои држави сметаат дека соработката со Кина води кон максимизирање на нивните интереси, додека други сметаат дека им оди на штета и дека други партнери имаат поголема моќ да им помогнат да ги остварат интересите. Тоа се отсликува и во ентузијазмот на различните држави за учество во кинеските мултилатерални иницијативи.

Според неореалистичката лека, меѓународните организации се формирани од страна на државите за да им служат на нивните интереси, односно ја уживаат поддршката на државите сè додека не ги унапредуваат неосновано интересите на други држави. Иако Иницијативата ПиП и нејзината регионална платформа во ЦИЕ формално немаат статус на меѓународни организации, сепак имаат структура, редовни состаноци и институции (Секретаријат) кои наликуваат на функционирањето на меѓународна организација. Повеќето држави од ЗБ, со исклучок на Србија досега не гледаат опишливи придобивки од членството во соработката 16+1 која е асиметрично поставена да ги унапредува кинеските интереси.³⁷⁹ Затоа, нивното учество во истата постепено губи на интензитет и ангажираност кај националните институции, а со тоа и видливост во медиумите. Но, имајќи ја предвид асиметричната зависност од Кина на различни полиња, фактот дека самото членство во моментот не ги чини ништо, додека излегувањето, како во случајот на Литванија може да повлече драстични чекори од страна на Кина, не е веројатно дека некоја од нив би размислила за повлекување.

Притоа, интересите на државите од ЗБ се дефинираат на различни начини и врз нивното остварување влијаат различни фактори.

Геополитички фактори

Во случајот на Албанија, Северна Македонија и Црна Гора кои се НАТО членки, поблиска соработка со Кина, особено во чувствителни сектори би се сметала за изневерување на вредностите и позициите на Алијансата која преку принципот на

³⁷⁹ Krstinovska (2020), *The 17+1 Cooperation Platform*.

колективна безбедност ги штити нивните одбранбени и безбедносни интереси. Притоа, и покрај подемот во воената моќ, Кина не се перцепира ниту како закана ниту како алтернатива. За разлика од нив, Босна и Херцеговина и Србија не се членки на НАТО, а во случајот на Србија постои специфичен антагонизам кон НАТО во јавноста по бомбардирањето во текот на војната на Косово. Од таа гледна точка, Србија, водена од сопствената заложба за воена неутралност, се обидува да одржува добри односи со сите глобални играчи, вклучително преку воена и безбедносна соработка и со Кина и со НАТО. Освен тоа, Србија смета на Кина како постојана членка на Советот за безбедност на ОН која може да има клучна улога во постигнувањето трајно решение во спорот со Косово или одржување на статус-кво ситуација.

Јавно мислење

Перцепцијата на граѓаните од ЗБ за Кина во регионот варира меѓу државите и најчесто е во обратна корелација со перцепцијата за САД и/или ЕУ. Демократски избраните влади во државите чии граѓани имаат позитивно мислење за Кина чувствуваат поголема поддршка и легитимитет да ја насочуваат соработката во таа насока, како што е случајот во Србија и делумно во Босна и Херцеговина, односно во Република Српска. За разлика од нив, во Албанија доминира позитивното мислење за САД како заштитник на националните интереси, додека Кина се перцепира како противник на независноста на Косово и поддржувач на Србија, што е дел од образложението за слабиот интензитет на соработката. Притоа, треба да се има предвид дека јавното мислење варира меѓу различните категории како што се широката јавност, деловната заедница која најчесто ја гледа Кина како можност или политичките елити.

Политички елити

Сепак, тука треба да се забележи и обратен процес, односно влијанието на политичките елити и власта во креирањето на јавното мислење. Во Србија, претседателот и актуелната влада преку сопственото влијание врз домашните медиуми дополнително влијаат врз зајакнување на позитивната перцепција за Кина преку свесно минимизирање на сите негативни наративи кои се поврзуваат со Кина и промовирање

исклучиво на позитивните аспекти на соработката, до тој степен што понекогаш се создава погрешно наведувачка перцепција дека кинеската помош за државата и економските придобивки се значително поголеми отколку што реално се. Во Албанија се забележува обратен процес, односно превидување или минимизирање од страна на властите на повеќето позитивни аспекти од соработката со Кина.

Во Северна Македонија и во Црна Гора, со промената на власта во 2017 и 2020 година соодветно се забележува и промена во односот кон Кина. Новите влади ги продолжуваат веќе склучените договори и големите инфраструктурни проекти со кинеско финансирање, а одржуваат и интензивни пријателски односи со Кина во текот на пандемијата. Сепак, се забележува значајна промена во реториката кон западот и посилна (барем декларативна) ориентација кон ЕУ и САД, што навестува дека новите влади нема да продолжат да соработуваат со Кина под нејзини услови на нови големи инфраструктурни проекти.

Економски фактори

За разлика од останатите држави, Србија е единствената која има реални и опипливи економски придобивки од соработката со Кина. Директните инвестиции генерираат работни места и позитивно влијаат на локалната економија, исто како и зголемениот број кинески туристи. Освен тоа, неспорни се и придобивките од речиси сите инфраструктурни проекти кои се реализираат со кинеско финансирање, иако самата постапка на избор на тој модел на финансирање и начин на спроведување се во голема мера проблематични.

4.2. Кинеската развојна помош како извор на моќ во односите на Кина со Западен Балкан

Кинеската развојна помош за државите од ЗБ се доделува преку грантови, односно неповратни средства и преференцијални кредити со каматна стапка до 3%, додека беспокатните кредити не се застапени. Преку овие инструменти најчесто се реализираат целосни проекти, набавки на стоки и материјали и програми за развој на човечки ресурси преку билатерални и мултилатерални обуки во Кина за различни категории (државни службеници, новинари, стопански комори, граѓански организации итн.)

Освен тоа, Кина редовно испраќа хуманитарна помош во итни случаи како што се природни непогоди, но и во текот на пандемијата КОВИД-19, заедно со медицински тимови во случајот на Србија. Како развојна помош според кинеската стратегија се смета и испраќањето на волонтери наставници по кинески јазик во Институтите Конфуциј во сите пет анализирани држави, како и олеснувањето на долгови, формално во случаите на Албанија и Србија, иако и во случајот на Црна Гора Кина покажува толерантност кон неможноста за навремена отплата на ратите.

Постапката за доделување на развојната помош во сите држави следи воспоставена шема. Кина со сите држави од ЗБ склучува меѓувладини договори за економско-техничка соработка кои содржат износ на бесповратни средства што им ги доделува на државите. Додека договорите се потпишуваат на период од 1-2 години, средствата варираат од околу 1 милион до 2 милиони евра во просек годишно.

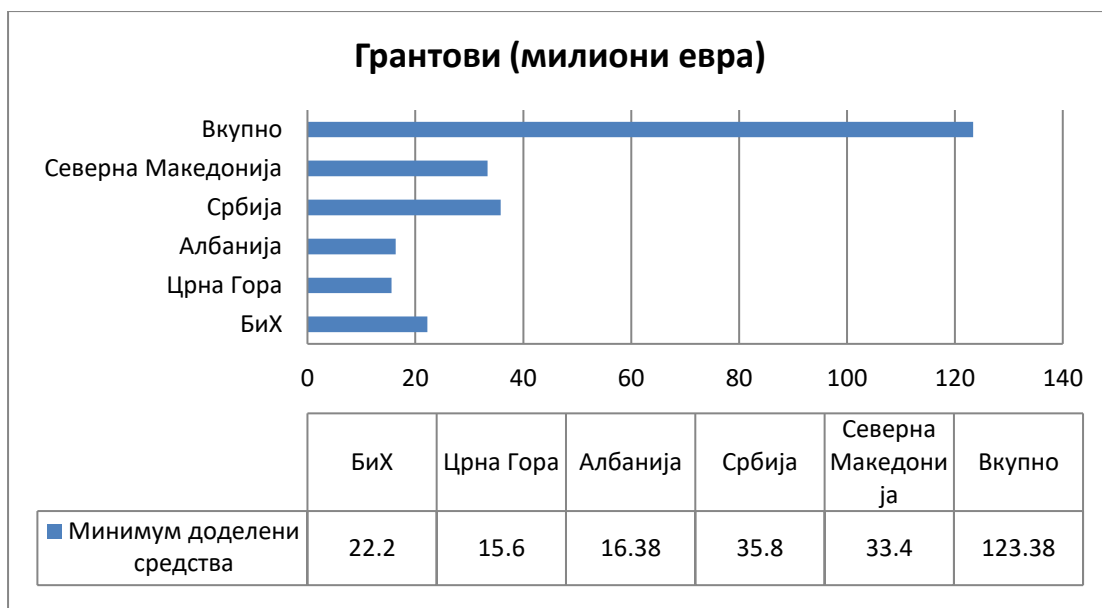

График 4.5. Кинеска развојна помош – грантови во ЗБ во периодот 2000-2020 година

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоци компилирани од повеќе извори (институции за координација на странска помош, соопштениеја за јавност, медиумски написи)

Кога станува збор за преференцијалните кредити, нивниот вкупен број е значително помал од проектите реализирани со грантови, но поединечните суми по проект се значително повисоки. Постапката за селекција на проектите кои се финансираат преку задолжување се одвива секогаш на највисоко државно ниво и задолжувањата се одобруваат во парламентот на соодветната централна држава. Изборот на проекти претежно се заснова на национални стратешки документи, иако аспектот на приоритизација не секогаш соодветствува со единствените списоци на проекти подготвени според методологија предложена од ЕУ. Тоа имплицира дека владата на конкретната држава корисник има голем маневарски простор во утврдувањето на приоритетите и изборот на проекти. Неретко постојат сомневања дека проектите носат лична, деловна или партиска корист на членови и структури во власта.

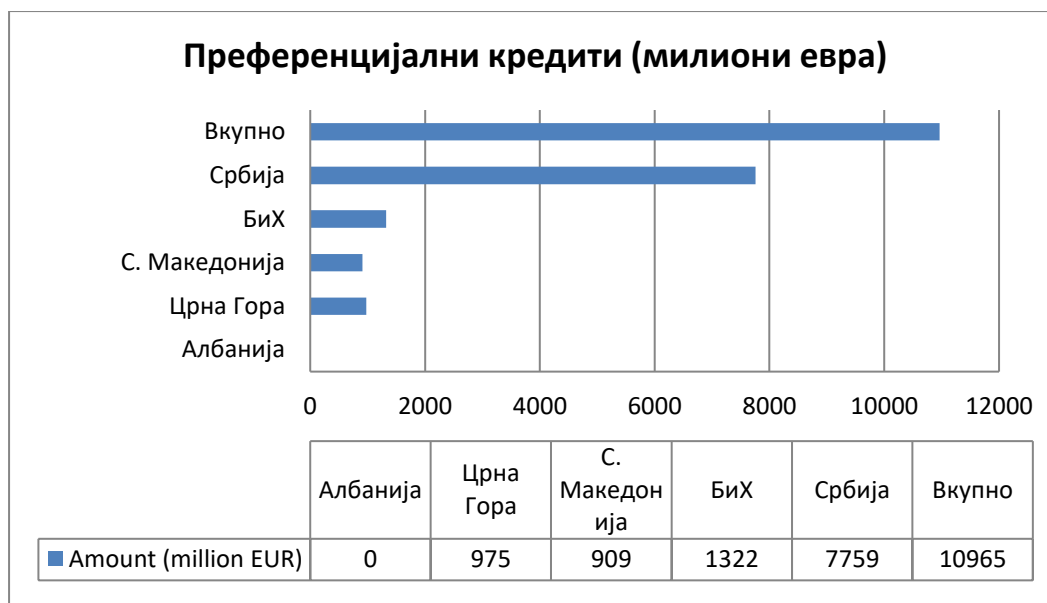

График 4.6. Кинеска развојна помош – преференцијални кредити во ЗБ во периодот 2000-2020 година

Извор: Претставување на авторката врз основа на податоци компилирани од повеќе извори (државни институции, соопштениеја за јавност, медиумски написи, анализи)

Кинеските грантови и кредити се доделуваат во голема мера на начин кој е нетранспарентен и затворен за јавноста, што значително го отежнува процесот на собирање податоци и добивање целосна претстава за обемот на кинеската развојна помош за ЗБ. Поради тоа, кога станува збор за грантови, графикот ја прикажува минималната сума доделени средства и реализирани проекти, односно оние за кои се јавно достапни податоци во поглед на износот. Дополнително, во случајот на Босна и Херцеговина развојната помош не се ограничува на централизираниот начин на доделување грантови преку владата на конкретната држава, туку се дистрибуира преку различни нивоа на власт и различни чинители, најчесто државни и јавни институции, поради што дополнително постои основ да се претпоставува дека вкупниот износ на доделена помош е реално повисок од износот во табелата. Освен тоа, според медиумското информирање речиси во сите држави се бележат и помали донации кои не секогаш се поврзуваат директно со потпишаните договори, што дополнително го отежнува следењето на развојната помош и утврдувањето на вкупните суми грантови кои Кина ги доделува на петте држави. Постои и верување дека Кина не се стреми да

промовира сè што донира и прави за конкретната држава, односно не бара медиумско внимание, поради што нема јавно достапни податоци за сите проекти и донации.³⁸⁰

Кога станува збор за задолжувањето, за дел од проектите, како што се на пример автопатиштата во Црна Гора и С. Македонија се потпишуваат анекси кон договорите со цел отстранување или поправање на некои грешки од процесот на планирање и проектирање, што повлекува дополнителни средства и ја зголемува финалната вредност на проектите. Имајќи предвид дека тие проекти до моментот на пишување не се завршени, вредноста во табелите е минималната која тие би ја достигнале, но задолжувањето на крај би можело да биде и повисоко.

Начинот на управување со развојната помош е целосно во согласност со кинеската преференца за соработка со државни чинители и барањата во поглед на доверливоста на развојната помош. Тоа сугерира дека Кина како донатор има моќ да ги наметне своите услови, иако тие некогаш се косат со меѓународните стандарди и воспоставените практики во регионот. Сепак, во договорите за задолжување постои одредба дека договорите се доверливи доколку не е поинаку определено со закон. Тоа имплицира дека националните власти учествуваат со свое толкување за степенот на доверливост и податоците кои ги сметаат за информации од јавен карактер, односно тие се оние што имаат моќ и овластување јавно да ги објават податоците во врска со кинеската развојна помош и тоа не мора да значи нарушување на односите со кинеската страна.

За споредба, во контекст на ова истражување, додека македонските и албанските институции беа целосно отворени и достапни во поглед на споделување податоци за кинеската развојна помош, српските институции ја класифицираат кинеската помош со степен на доверливост државна тајна, поради што процесот на собирање податоци во голема мера беше ограничен на јавно достапни информации преку средствата за информирање.

Некои од договорите содржат одредба за што ќе бидат наменети средствата, додека за некои договори проектите за кои ќе биде наменета помошта се утврдуваат дополнително. Задолжени за утврдување на приоритетите и избор на проектите се националните власти, што е целосно во согласност со принципот на немешање на

³⁸⁰ Интервју со Љубо Грковиќ, Министерство за надворешни работи на БиХ, 05.04.2021

кинеската страна. Притоа, не е можно да се утврди дали и во колкава мера кинеската страна има практика да сугерира проекти и области, имајќи предвид дека донациите на воена опрема во Босна и Херцеговина и Србија, или проектот за реновирање на албанската Национална опера и балет не се во согласност со деветте приоритетни области наведени во кинеската Бела книга за развојна помош од 2014 година. Освен тоа, речиси сите држави преку кинеската развојна помош обезбедиле царински скенери, и тоа Србија со преференцијален кредит, а другите со грантови, што го отвора прашањето дали сите држави во ист период имале таква потреба, или тоа им било понудено од кинеската страна. Останатите проекти и донации се претежно во приоритетните сектори за кинеската развојна помош, односно земјоделство, образование, здравство и инфраструктура.

Улогата на кинеските компании и начинот на избор или претселектирање на компании во потесен круг од кинеската страна останува мистерија. Голем дел од компаниите кои веќе реализирале проекти во некоја од државите остануваат активни во регионот, добиваат нови проекти со кинеско финансирање, но и проекти со средства од други извори, како националните буџети или европските фондови. Тоа е случајот со Кинеската корпорација за мостови и патишта, Донгфенг, Синохидро итн, кои воспоставуваат свои претставништва и одржуваат активни врски со претставниците на централните и локалните власти, што им овозможува да добиваат информации во врска со планираните активности и да воспостават канали за потенцијално лобирање и влијаење врз одлуките.

Кинеските проекти и донации во регионот на ЗБ се видливи, најчесто се поврзуваат со физички објекти и опрема и насочени се кон постигнување на конкретни социо-економски цели како подобрување на испораката на здравствената заштита, образовниот процес, комуналните услуги итн. Во извесна мера тие ја пополнуваат празнината оставена од западните донатори кои своите приоритети со текот на годините ги пренасочија претежно кон „меки“ мерки поврзани со политичкиот развој на ЗБ.

Кина е релативно нов донатор и извор на развојно финансирање за државите од ЗБ (со исклучок на Албанија). Сепак, од досегашната пракса може да се заклучи дека кинеската развојна помош речиси секогаш се спроведува преку набавки на стоки и материјали или целосни (најчесто градежни) проекти реализирани од кинески

компаниии. Додека донациите на стоки и материјали најчесто се завршуваат без поголеми предизвици, кога станува збор за целосни проекти, односно изведба на градежни работи, според досегашната пракса од изградбата на училиште и автопати во Северна Македонија, како и автопатот во Црна Гора, се јавуваат бројни предизвици поврзани со проектниот циклус, квалитетот на техничката документација, техничките стандарди итн. Имајќи предвид дека проектите за реконструкција и изградба на Националната опера и балет во Албанија, мостот Џурџевиќ на Тара во Црна Гора, како и повеќе проекти во Србија сè уште не се завршени, не е можно со сигурност да се заклучи дали лошите искуства и конкретните предизвици се исклучоци или се својствени на сите развојни проекти кои вклучуваат градежни работи.

Воопшто, со исклучок на Србија, останатите земји од ЗБ имаат започнато само по 1-2 целосни проекти со преференцијални кредити и грантови од кои повеќето сè уште не се завршени, а ниедна држава не завршила со отплата на кредитите. Тоа во голема мера го отежнува изведувањето заклучоци и во врска со успешноста и влијанието на проектите. Но, може да се разгледаат некои тенденции и шеми кои се забележуваат во сите држави.

Имајќи го предвид обемот на помошта, резултатите од кинеската неповратна помош, односно грантовите, најчесто се чувствуваат најчесто само на месно или локално ниво, додека проектите реализирани со преференцијални кредити имаат потенцијал да придонесат кон подобрување во различни области на национално ниво, како што се поттикнување на туризмот, трговијата, економскиот раст, безбедноста на патиштата итн. Во тој контекст, тие придонесуваат кон долгорочите национални планови за развој и се комплементарни со средствата кои се обезбедуваат од страна на други донатори, меѓународни финансиски институции и националните буџети.

Најчесто Кина се смета за единствен избор за финансирање во услови кога не е можно да се обезбеди друг извор поради фактот дека проектите се ризични, неесколошки или економски неисплатливи, како што е случајот со автопатиштата во Северна Македонија и Црна Гора или термоцентралата Тузла во Босна и Херцеговина. Условите за финансирање што притоа се добиваат со кинески преференцијални кредити, иако поповолни од комерцијалните банки, се полоши од развојното финансирање кое го обезбедуваат западните донатори. Исклучок е само Србија која дури и во услови кога има поповолни можности да обезбеди финансирање, како на

пример преку европските (неповратни) фондови или банки, избира да соработува со Кина.

Во својата реторика Кина го користи терминот „развојна соработка“ наместо развојна помош или развојно финансирање со цел да прикаже дека односите меѓу државите се засноваат на партнерска и урамнотежена соработка. Тоа е особено видливо и при доделувањето на интервентна помош за справување со КОВИД-19. Но, постои очигледен јаз меѓу реториката и реалната ситуација со тоа што соработката е еднонасочна, односно развојната помош и финансиските средства се движат секогаш од Кина кон државите во ЗБ. Постапката е во голема мера утврдена од кинеската страна и, особено кога се работи за преговорање и договарање големи инфраструктурни проекти, постои асиметрија во информираноста, капацитетот и подготвеноста на двете страни.

Имено, Ексим Банка и големите кинески компании преговарале и преговараат на сличен начин стотици големи инфраструктурни проекти низ целиот свет. Но, за земјите од ЗБ тоа е ново искуство, односно Македонија и Црна Гора првпат преговараа за големи инфраструктурни проекти со партнери надвор од воспоставениот круг донатори и меѓународни институции членови на КРП на ОЕСР и Парискиот клуб. Имајќи предвид дека институциите од ЗБ имаат ограничени капацитети во оваа област, се поставува прашањето колку тие се во можност во таква ситуација да издејствуваат поволни услови за сопствената држава во рамката однапред дефинирана од кинеската страна. Дополнително, со оглед на фактот дека најчесто државите бараат финансирање од Кина кога западните донатори веќе ги одбиле и кинеската страна е свесна за тоа дека им е единствена опција за конкретниот проект, асиметријата во преговорите е очигледна.

Она што е различно во преговорите со европските финансиски институции е значително поголемата транспарентност и предвидливост на постапките и условите, истата деловна култура, претходното повеќегодишно искуство во заедничка соработка, како и можноста да се обезбеди техничка помош – консултанти кои ќе се погрижат за техничките аспекти на проектот. Кинеската страна ја става одговорноста за успехот на проектот на страна на националните власти кои се задолжени да внимаваат на сите чекори и не им забележува ако некоја постапка не е коректно или целосно спроведена

(како на пример Студија за изводливост, Студија за оценка на влијанието врз животната средина, подготовка на целокупната техничка документација итн.)

Во рамки на проектите финансирани како со неповратни средства, така и со задолжувања, кинеската страна се прилагодува на состојбата во поглед на подготовката на проектот и техничката документација. Доколку државата корисник побара од Кина техничка помош за подготовка на проектната документација, Кина ќе испорача според договореното, како во случајот со реконструкцијата на мостот на Тара. Доколку државата има веќе готов проект, кинеската компанија ќе го искористи истиот без да навлегува во неговиот квалитет, што во повеќе наврати повлекува дополнителни проблеми при изведбата, како што е на пример во случајот со изградбата на автопатот Кичево – Охрид.

За разлика од тоа, европските финансиски институции наметнуваат правила и услови кои домашните институции мора да ги завршат и исполнат за проектот да може да се реализира. На тој начин националните власти, под надворешен притисок и контрола, мора да се осигураат до извесен степен дека сите фази во проектното планирање и спроведување ќе бидат соодветно завршени и да ги антиципираат предизвиците.

Додека дел од проектите во очите на кинеските чинители се поврзуваат со Иницијативата ПиП, на ниво на ЗБ таа поврзаност е во голема мера отсутна, а Иницијативата ПиП не ужива голема видливост. Тоа би можело и да се поврзе со негативната репутација на дел од проектите која, при таква поврзаност, би можела да се пренесе како дамка и на Иницијативата ПиП. Со други зборови, Кина ја користи флексибилноста на самата иницијатива за да вклучи проекти кои би можеле да се сметаат за доказ за нејзината успешност и да ги остави настрана проектите со можен негативен публицитет.

Повеќе одредби од договорите за задолжување или реализација на проектите го отвораат прашањето колку обезбедените кинески средства може да се сметаат за развојна помош, а колку за надворешно-политичка алатка. Станува збор за одредбите поврзани со можноста Кина еднострано да ги раскине договорите доколку дојде до промена на законите или политиките во државата корисник, неможноста кредитот да се рефинансира од други поповолни извори, одрекувањето на државата корисник од суверениот имунитет и доделувањето надлежност на кинеско арбитражно тело, според

кинеското законодавство во случај на спор. Имајќи ја предвид тесната поврзаност на кинеската влада, Ексим банката и компаниите изведувачи кои делуваат синхронизирано за остварување на кинеските интереси, ваквата поставеност на договорите ги става државите кориснички во асиметрична зависност на тој начин што отвора простор за трансакциско делување, односно условување од страна на Кина.

Со други зборови, доколку Кина оцени дека некоја национална политика на државата корисник не е во согласност со кинеските интереси, таа има можност да ги раскине договорите за реализација на проектите со развојна помош и да побара веднаш отплата на кредитите кон Ексим банката, што би ги довело државите во тешка финансиска ситуација и можен банкрот. Можноста за откажување на проектите со грантови, иако не е експлицитно наведена во договорот, веќе е видлива на примерот на проектот за е-образование кој го спроведува Хуавеј во Северна Македонија, каде што реализацијата на втората фаза од проектот зависи од тоа дали националните власти ќе му ја ускратат можноста на Хуавеј да конкурира за учество во тендерот за воспоставување на 5Г мрежа. Освен тоа, тоа е експлицитно предвидено во договорот за изградба на мостот Џурџевиќ на Тара во Црна Гора каде што има одредба дека договорот може да се раскине поради политички и дипломатски причини.

Ваквите одредби не се вообичаени за преференцијалните државни задолжувања и не се во склад со кинеската промоција на проектите како развојна помош без условеност.³⁸¹ Кина има последен збор дали ќе и дозволи на државата корисник да го откаже или рефинансира кредитот или да ги промени политиките или законодавството кое се однесува на проектот финансиран со кредитот. Имајќи ја предвид кинеската пракса за трансакциско делување и поврзување на различни теми и прашања, ваквата моќ би можела лесно да се генерализира и да вклучи условување на државата корисник по прашања кои не се директно поврзани со проектот, туку со други политики на државата кои ја засегаат Кина.

Во тој контекст, во претстојниот период индикативно ќе биде да се види како ќе реагира Кина на српското повлекување од договорот за изградба на блок во термоцентралата Колубара, како резултат на промена во политиките во насока кон декарбонизација и постепено исфрлање на јагленот од енергетскиот микс. Сепак, имајќи предвид дека Србија е најзначајниот партнер и поддржувач на Кина во

³⁸¹ Gelpert et al. (2021), op. cit. 31

регионот, кој покрај овој проект има договори за уште 10 милијарди задолжување кај кинеската Ексим Банка, веројатно е дека во овој случај Кина без проблем ќе прифати евентуална пренамена на средствата. Друг споменат пример на неможност за реализација на потпишаните договори, овојпат поради неисполнување на обврските од страна на кинеската компанија изведувач е термоелектраната Тузла. И двата случаи, доколку соодветно се менаџираат од кинеската страна би можеле да одат во прилог на подобрување на кинеската репутација во регионот која се поврзува со загадување и негрижа за животната средина, што би ѝ дало можност на Кина да се прикаже како еколошки одговорна држава, во склад со нејзиното глобално себе-портретирање.

4.3. Влијание на кинеската развојна за помош за државите од Западен Балкан врз нивниот евроинтеграциски процес

За земјите од ЗБ, ЕУ е најголемиот трговски партнер, извор на странски инвестиции и донатор на развојна помош. Членството во ЕУ е стратешка определба на сите пет држави, што и дава моќ на ЕУ да влијае врз политиките во различни области кои кандидатите за членство треба да ги усогласат со европското акти.³⁸² Официјалната кинеска политика го поддржува членството во ЕУ за сите држави од ЗБ. Тоа е во согласност со кинеските потреби за обезбедување стабилност во регионот како пазар за кинески производи, дестинација на која се активни повеќе кинески компании, како и транзитен регион по должината на Патот на свилата за дел од кинеските стоки наменети за европскиот пазар. Од друга страна, во последниот стратешки документ објавен од страна на Европската Комисија во 2018 година, во зависност од тоа за која област станува збор, Кина е опишана како партнер за соработка со кој ЕУ има заеднички цели, партнер во преговори со кого треба да се балансира, економски конкурент, особено во технолошкото лидерство и системски ривал кој промовира алтернативен модел на управување.³⁸³

³⁸² Од францускиот термин *acquis communautaire*, во буквален превод „она што е веќе стекнато од Заедницата“, односно сите прописи и одлуки донесени од страна на ЕУ со кои државите кандидати имаат обврска да се усогласат.

³⁸³ European Commission (2019), *EU-China – A strategic outlook*, 1, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

Последната квалификација на системски ривал се однесува и на кинеското присуство во регионот на ЗБ кое се смета дека ги поткопува аспирациите на државите за членство во ЕУ и ги оддалечува во нивниот европски пат. Сепак, имајќи предвид дека овие држави не се членки на ЕУ, во моментот ЕУ нема никаков правен механизам да ги натера да се усогласат со европското аки, односно не може да покрене постапка пред Европскиот суд на правдата, што во значителна мера ја ограничува нејзината моќ. Единствени алатки на располагање на ЕУ се условеност преку политички притисок и закана за намалување на износот на претпристапната помош.

Табелата подолу дава детален приказ на различни аспекти поврзани со кинеската развојна помош и нејзината усогласеност со правилата на ЕУ и политиките кои се очекуваат од државите аспиранти за членство.

ОБЛАСТ	ОБЈАСНУВАЊЕ НА ЕВРОПСКОТО АКИ	СОСТОЈБА ВО СОРАБОТКАТА СО КИНА И КИНЕСКАТА РАЗВОЈНА ПОМОШ
Политички критериуми, Поглавје 23 – Судство и фундаментални права, Поглавје 24 – Правда и внатрешни работи	Делот за политичките критериуми, иако не е формално поглавје, се состои од клучните критериуми и вредности кои државата кандидат треба да ги исполни како предуслов за членство. Во овој дел се следат сите аспекти поврзани со демократското функционирање на институциите, борбата против корупција, доброто владеење и владеењето на правото. Политичките критериуми се непосредно поврзани со Поглавје 23	Транспарентност - кинеските проекти се договараат и спроведуваат на начин кој не секогаш ѝ овозможува на заинтересираната јавност пристап до основните информации поврзани со изборот, финансирањето и чинењето на проектите, износот на доделени средства, условите за задолжување и изведба, изборот на изведувачи и подизведувачи, основната документација поврзана со економската исплатливост, еколошкото влијание и финансиската одржливост. Инклузивност – кинеската развојна помош, без разлика дали се работи за грантови или кредити, се спроведува без консултација со засегнатите страни, како што се локална самоуправа,

	кое ги покрива дополнително судството и основните човекови права и со Поглавје 24 кое ги опфаќа аспектите поврзани со управување и заштита на надворешните граници и Шенген зоната, визна политика, азил и миграција, борба против тероризам, организиран криминал, трговија со луѓе и со наркотици, полициска, царинска и судска соработка.	граѓански организации, бизнис заедница во поглед на изборот на проекти и моделот на спроведување. Отчетност – и покрај очигледни пропусти од страна на државните институции од ЗБ во различните фази од проектниот циклус кои водат кон дополнителни трошоци и одлагања во проектите, нема постапки за преземање одговорност, ниту на политичко ниту на техничко ниво. Борба против корупција – до моментот на пишување, со исклучок на С. Македонија, нема јавно достапни информации дека во другите држави каде има сомневања за корупција и злоупотреба на кинеската развојна помош се покренати истраги од надлежните органи и кој е резултатот. Владеење на правото – С. Македонија е исто така единствената држава каде има активна судска пресуда во случај на корупција поврзан со проектот за изградба на автопати со кинески кредит, додека во некои од останатите држави, како на пример Црна Гора и Србија, постојат сомневања дали инспекциските служби или правосудните органи постапуваат согласно нивните надлежности при утврдувањето потенцијални неправилности од страна на кинеските компании.
--	---	---

		Визен режим – од државите аспиранти за ЕУ се очекува да се усогласат со визната политика на ЕУ, при што либерализацијата на визниот режим со Кина на Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Албанија претставува отстапување и ќе треба да се укине најдоцна до моментот на пристапување.
Економски критериуми (покрива и дел од Поглавје 17 – Економска и монетарна политика)	Во овој дел се следи постоењето на функционална пазарна економија, стабилноста на јавните финансии и макроекономските параметри како јавен и државен долг, буџетски дефицит, политиките за конкурентност, продуктивноста во трошењето на јавните финансии итн.	Макроекономски параметри – задолжувањето кај кинеската Ексим банка не е условено со проверка на состојбата на националниот буџет дали може да го издржи дополнителниот товар или со реформи кои би наметнале дополнителна фискална дисциплина со цел генерирање на доволно средства за да се ублажи притисокот од задолжувањето. Поради тоа, се смета дека кинеските кредити водат кон несразмерно задолжување кај државите со помал буџет, како Црна Гора и С. Македонија, но и во Србија имајќи го предвид бројот и вкупниот износ на кинески кредити со кои е државата задолжена. Јавни финансии – Неретко проектите чинат повеќе отколку сумата наведена во договорот за задолжување поради дополнителни анекси што се потпишуваат за поправање на грешки поради лошо планирање на проектите, како што е случајот со автопатиштата

		во Црна Гора и С. Македонија. Освен тоа, државите губат значителни приходи во буџетот преку ослободувањата кои им ги даваат на кинеските компании во однос на ДДВ, акцизи, но и данок на профит и персонален данок во одредени случаи (Бар-Бољаре). Продуктивност на трошењето – Инфраструктурните проекти реализирани со кинески кредити несомнено ја подобруваат инфраструктурната поврзаност на државите од регионот и го намалуваат инфраструктурниот јаз во однос на просекот на ЕУ. Но, дел од нив не се засноваат на јасни студии кои би ја потврдиле нивната економска исплатливост и финансиска одржливост. Напротив, кај дел од проектите, како термоелектраната Тузла или автопатот Бар – Бољаре, студиите за изводливост експлицитно покажуваат дека проектите, онака како што се испланирани, не се исплатливи. Влијание врз локалната економија – Не постојат анализи кои би го квантифицирале влијанието на кинеската развојна помош врз локалната или домашната економија. Договорите за реализација на градежни проекти со кинески изведувачи вклучуваат одреден процент на
--	--	---

		домашни подизведувачи, работници и градежни материјали. Но, во отсуство на подетална анализа на типот на работи што ги изведуваат подизведувачите, како и воопшто потребите на самиот проект, се поставува прашањето дали домашните компании не би можеле и сами да реализираат дел од проектите за кои се ангажираат кинески изведувачи со цел максимизирање на позитивното влијание врз локалната економија.
Поглавје 5 – Јавни набавки	Поглавје 5 спаѓа во суштинските реформи (темели) што треба да се спроведат според новиот пристап во политиката на проширување на ЕУ. Реформите се насочени кон подобро управување, поголема транспарентност, отчетност и ефикасност при трошењето на јавните финансии, со цел спречување на корупција, злоупотреба на службена положба и конфликт на интерес, обезбедување еднаков третман на економските оператори, недискриминација и слободна конкуренција.	Кинеските проекти се спроведуваат без отворена и конкурентна постапка за избор на изведувач. Кинеската страна сугерира една или неколку компании од кои државата корисник треба да избере, иако понудата може да не е најповолната што државата може да ја добие на пазарот. Притоа, изборот се врши преку преговори „во четири очи“ кои отвораат многу простор за коруптивни зделки и злоупотреба на службената должност. Цените кои се постигнуваат за различни градежни активности најчесто се далеку повисоки од пазарните, на пример во С. Македонија и до 4 пати, што води до значително намалување на соодносот цена - квалитет. Нема постапка ниту за избор на подизведувачи и според праксата во три држави – Србија, С. Македонија и Црна Гора,

		подизведувачите честопати се компании блиски до владејачката структура која го договорила проектот.
Поглавје 8 – Политика на конкуренција	Целта на правилата за конкуренција е да обезбедат еднакви услови за фер конкуренција меѓу компаниите од сите земји членки преку контрола на структурата на пазарот, однесувањето на компаниите и спречување на несоодветна државна интервенција односно државна помош која води кон неправедно фаворизирање на определени економски оператори и нарушување на пазарот.	Постапката за избор на кинеските компании неправедно ги става во привилегирана положба во споредба со домашните компании или компаниите од регионот, ЕУ или трети држави, што е во спротивност со правилата за конкуренција. Освен тоа, обезбедувањето на државна гаранција за некој вид проекти, како на пример термоелектрани, претставува прекршување на правилата за државна помош на Енергетската Заедница.
Поглавје 15 - Енергетика	Европското аки во оваа област уредува пет аспекти: намалување на јаглородните емисии, енергетска ефикасност, енергетска сигурност, внатрешен пазар и развој, истражување и конкуренција.	Кинеското финансирање за изградба или реконструкција на термоелектрани во Србија и Босна и Херцеговина е во спротивност со заложбите на државите постепено да го исфрлат јагленот од употреба и да го заменат со обновливи извори на енергија. За сметка на тоа, во рамки на развојната помош Кина веќе има пракса на обезбедување соларно јавно осветлување со цел подобрување на енергетската ефикасност во Котор и Цетиње. Имајќи предвид дека Кина е најголемиот светски производител на

		соларни панели и опрема за производство на енергија од обновливи извори, би можела да ја насочи својата помош повеќе кон проекти кои би биле во склад со еколошките заложби на регионот.
Поглавје 21 – Транс-европски мрежи	Концептот на создавање транс-европски мрежи има за цел подобро поврзување на целата територија на ЕУ и интероперабилност на националните системи преку изградба и модернизација на клучната инфраструктура во однос на транспортни, енергетски и телекомуникациски мрежи. Во рамки на ТЕН-Т мрежата се воспоставуваат клучни коридори и сеопфатна транспортна мрежа кои треба да се комплетираат до 2030 и 2050 година соодветно. Во однос на ТЕН-Е мрежата, приоритетот е ставен на преносот и складирањето на електрична енергија и природен гас, како и „паметните“ струјни	Дел од кинеските приоритети за инфраструктурно поврзување на регионот се поклопуваат со европската ТЕН-Т мрежа. Во тој контекст, автопатските делници од коридорите 8 во Северна Македонија, 10 во Србија, 5ц во Босна и Херцеговина и пат 4 (Белград – Бар) кои се градат со кинеска развојна помош всушност директно придонесуваат кон комплетирање на ТЕН-Т транспортната мрежа. Истото се однесува и на модернизацијата на железницата по должина на коридор 10 низ Србија. Нема забележлива поврзаност со реализацијата на ТЕН-Е мрежата.

	мрежи, како предуслов за поголема енергетска независност на ЕУ и постигнување на целите во однос на климатски промени.	
Поглавје 27 – Животна средина	Целта на политиките во оваа област е да придонесат кон зачувување на здравјето и квалитетот на човечкиот живот, како и кон одржлив економски развој преку интегрирање на еколошката компонента како хоризонтална обврска во сите други политики. Во тој контекст се инсистира на воведување и примена на Оценка на влијанието врз животната средина за сите политики и проекти за кои се смета дека би имале влијание врз животната средина, како и на Стратешка еколошка оценка во фазата на одлучување за стратешките приоритети и политики. Меѓу приоритетите се вбројуваат подобрување	Кинеските развојни проекти се чини дека не посветуваат посебно внимание на заштитата на животната средина, односно тоа е обврска која експлицитно не ја преземаат или добиваат од националните власти. Постојат повеќе примери на проекти во кои Оценката на влијанието врз животната средина не се спроведува доследно или целосно се занемаруваат нејзините наоди, не се преземаат соодветни мерки за заштита на животната средина од страна на изведувачите и не се преземаат контроли и корективни мерки од страна на надлежните органи. Ова е видливо особено во проектот за изградба на автопат во Црна Гора кој предизвикува сериозна еколошка штета по долината на реката Тара. Дополнително, дел од проектите реализирани со кинески кредити, како на пример термоелектраните во Тузла и Костолац, по самата природа се целосно во спротивност со преземените обврски од страна на државите за подобрување на

	на квалитетот на амбиенталниот воздух и намалување на емисиите на стакленични гасови, одржливо управување со отпад, подобра контрола на штетните хемикалии кои може да завршат во воздухот, водата или почвата и контрола на бучавата и заштита на биодиверзитетот.	амбиенталниот воздух и намалување на емисиите на стакленички гасови, односно со Зелената Агенда за ЗБ како клучен документ во пристапниот процес за членство.
Поглавје 30 – Надворешни односи	Поглавје 30 покрива 3 области: трговската политика на ЕУ кон трети земји, односно заедничките извозни и увозни царински стапки, нетарифните бариери, инструментите за трговска одбрана; развојната политика, односно помошта што ЕУ ја обезбедува за помалку развиени држави; и хуманитарната помош наменета за трети земји. Тука спаѓа и инвестициската политика која со Договорот од Лисабон постепено станува компетенција на ЕУ.	Имајќи ја предвид контролата на кинеската влада врз инвестициската политика на кинеските компании, дел од кинеските инвестиции, особено во критични сектори, се сметаат како начин за Кина да го зголеми своето влијание во странски држави. Поради тоа, во 2018 година ЕУ го воведува механизмот за скрининг на странски инвестиции со кој се одлучува дали некоја инвестиција е допуштена или не, особено кога се работи за стратешки сектори како критична инфраструктура и технологии, енергетика и сировини, пристап до чувствителни информации и медиуми. Ниедна од државите од ЗБ нема ваков механизам, но сите имаат обврска да воспостават, што би можело да направи некои потенцијални кинески инвестиции „недобредојдени“. Освен тоа, тековните дискусии и

		потенцијални измени во врска со трговската политика, особено во контекст на кинеската државна помош која неретко создава нарушувања на европскиот пазар, би можеле да имаат влијание врз политиките на државите од ЗБ и воопшто синцирите на снабдување.
Поглавје 31 – Надворешна политика	Поглавје 31 ја покрива политичката, безбедносната и одбранбената димензија на надворешните односи на ЕУ. Целта е ЕУ да зборува „со еден глас“ за да може да се наметне како еден од клучните чинители во меѓународната политика. Обврската на државите од ЗБ се состои во усогласување со договорите, декларациите и позициите на ЕУ по различни прашања од надворешната политика.	Во март 2021 година ЕУ за првпат вовеле санкции кон 4 кинески државјани поради наводни прекршувања на човековите права во Шинџианг. Во рамките на обврската за усогласување со позициите и репресивните мерки усвоени во Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП), сите држави од ЗБ имаат обврска да се усогласат со овие и евентуално со нови мерки на ЕУ против Кина. Сепак, досега 3 држави се усогласиле – Албанија, Црна Гора и С. Македонија, додека Србија и Босна и Херцеговина не.

Табела 4.2. Преглед на усогласеноста на кинеската развојна помош со конкретни аспекти од пристапниот процес за членство во ЕУ

Извор: Табела подготвена од страна на авторката

4.4. Влијание на кинеската развојна за помош за Западен Балкан врз перцепцијата и регионалната рамнотежа на силите

Во контекст на глобалната поларизација која се јави првично во вид на трговски тензии меѓу САД и Кина, а потоа се прелеа на политички план како антагонизам меѓу западниот – по претпоставка либерално-демократски свет и дел од источните земји со алтернативни или авторитарни режими, како Кина, развојната помош која Кина ја обезбедува за државите од ЗБ сè повеќе се гледа низ призмата на геополитичка мотивација и последици. Според неореалистичката теорија, државите се чинителите кои имаат клучна улога во меѓународниот систем и нивното однесување повеќе варира со разликите во моќта, отколку со разликата во идеологија, внатрешна структура или форма на управување. Тоа е видно и во меѓусебните односи на релација ЗБ-ЕУ-Кина-САД кои постепено се менуваат под влијание на кинескиот подем и амбиција да стане релевантен чинител во ЗБ, меѓу другото и преку користењето на развојната помош како инструмент во надворешната политика.

Гледано низ призмата на неореализмот, кога една држава станува помоќна, тоа води кон поместување во рамнотежата на силите. Државите кои се загрижени за рамнотежата на силите имаат поголеми тешкотии да соработуваат, што е случај со ЕУ и САД кои негативно гледаат кон потенцијално растечкото влијание на Кина во ЗБ како еден од регионите во нивното непосредно соседство или интерес. Во тој контекст, иако со актуелната геополитичка поставеност се чини тешко остварлива, теоретски меѓусебната соработка на Кина, ЕУ и САД како значајни меѓународни чинители, партнери и донатори во регионот на ЗБ би можела да биде комплементарна и да води кон позитивна синергија во интерес на регионот. Имено, развојната помош на сите три донатори или извори на развојно финансирање се раководи од различни приоритети и задоволува различни потреби кои произлегуваат од развојната стратегија на државите од ЗБ.

Во пракса постојат примери на трилатерална соработка меѓу различни држави од ЗБ, Кина и ЕУ во изведбата на различни развојни проекти, како што се автопатската делница по коридорот 5ц во Босна и Херцеговина, железничката пруга Колашин – Кос во Црна Гора или набавката на возови за националната железница во Северна Македонија. Сите три проекти се финансирани со кредити од ЕИБ или ЕБОР, а

доделени на кинески компании. Но, не постојат проекти реализирани со кинески средства во ЗБ кои се доделени на компании кои не се кинески, и тоа најчесто државни претпријатија, што имплицира дека за разлика од отворените и конкурентни постапки на европските банки и институции, постапките на кинеската Ексим банка се во голема мера протекционистички.

Не постои анализа или намера за соработка со цел максимизирање на придобивките од активностите и финансиските средства од различните извори и воспоставување повеќестрана соработка. Кина останува надвор од националните и регионалните механизми за донаторска координација во кои се вклучени пред сè западните донатори. Не постојат знаци кои навестуваат дека Кина ги препознава слабостите во својот модел на развојна помош или дека е подготвена да го прилагоди истиот со цел адресирање на недостатоците и недоследностите во однос на евроинтеграцискиот процес на државите од регионот. Кинескиот модел останува воден од искуствата и практиките кои веќе се покажале како успешни надвор од Европа, односно пред сè во држави од Азија и Африка кои имаат сосем различно ниво на социо-економски развој, политички систем и култура и стратешки определби.

Кинеската развојна помош има потенцијал да влијае врз подобрувањето на перцепцијата за Кина во регионот. Кина неретко се смета за пријател кој е подготвен да помогне без никакво условување, за разлика од западните донатори кои финансиската помош ја поврзуваат со конкретни реформи во различни сектори како што се управување со јавни финансии, јавна администрација итн. Сепак, како што покажуваат договорите за задолжување или реализација на проектите со кинеска развојна помош, условеноста, иако формулирана на имплицитен начин, сепак е присутна. Станува збор за екстерна условеност, која е насочена кон надворешно-политичките односи и делување на државата, за разлика од условеноста на западните донатори која е поврзана со интерните процеси и реформи на државата корисник. Додека условеноста на ЕУ е насочена кон она што се смета за основен интерес на државата корисник и како таков е јасно изразен во бројни национални документи – демократизација, правна држава, почитување на универзалните човекови права, транзиција кон пазарна економија, со цел исполнување на критериумите за членство, условеноста на Кина е насочена кон заштита и максимизирање на кинеските интереси.

Дополнително, една од јавно прокламираните цели на кинеската развојна соработка е да го промовира кинескиот модел на управување како една од основните состојки во рецептот за кинескиот економски подем. Тоа во суштина може да се толкува како фаворизирање на алтернативниот или авторитарниот, еднопартиски модел на управување кој е во основата на кинескиот политички систем, што може да влијае врз различни аспекти на крвките демократии од ЗБ. Во текот на пандемијата, Кина дополнително ја искористи можноста да се промовира како глобален лидер кој успешно се справи со здравствената криза, наспроти неуспехот на западните демократски општества. Помошта која притоа ја обезбеди за сите држави од регионот на ЗБ ја содржеше и пораката за солидарност и дарежливост на Кина, суптилно истакнувајќи го фактот дека ЕУ и САД потфрлија и ги оставија на цедило земјите од ЗБ.

Извесно влијание врз перцепцијата имаат и бројните најавени и нереализирани проекти и инвестиции кои создаваат погрешна претстава за реалното присуство и моќ која Кина ја има во однос на регионот. Таа перцепција често ненамерно ја потхрануваат домашните и странски медиуми кои не истражуваат што се случува натаму со дел од проектите за кои пласирале информација и не известуваат дека станува збор за неисполнети ветувања. Освен тоа, за развојните проекти реализирани со задолжување известуваат како за кинески инвестиции или не земаат предвид дека дел од кинеските инвестиции во регионот се всушност кинески компании кои стекнуваат сопственост врз странски компании, а не директен прилив на капитал во државите од ЗБ.

Во најголем дел од државите не постои јавна дебата во врска со потенцијалните придобивки и ризици од соработката со Кина, вклучително и моделот на спроведување на кинеската развојна помош како една од алатките во кинеската надворешна политика. Државните институции од ЗБ најчесто немаат стратегија ни експертиза како да ја насочат и развиваат соработката со цел максимизирање на националните интереси, поради што соработката во голема мера останува движена од Кина, како на билатерален, така и на мултилатерален план. Граѓанските организации најчесто немаат средства или експертиза да ја следат соработката, да предупредуваат на можните ризици и да предлагаат алтернативи. Најголем дел од политичките партии кои доминираат на политичката сцена и имаат реална моќ да ја обликуваат јавната политика немаат суштински разлики во предлозите и понудата за соработка со Кина,

односно немаат развиена идеја како би требало да изгледа националната политика на нивната држава кон Кина.

Во таков контекст, секоја промена во актуелната ситуација е поверојатно да биде поттикната од надворешни, странски чинители отколку од интересите на државите во ЗБ. Кинеската развојна помош за ЗБ и во догледна иднина ќе продолжи да се смета од една страна како одраз на кинеската растечка глобална моќ, а од друга страна како алатка за натамошно зголемување на кинеското влијание во регионот. Државите од ЗБ, фатени во „вкрстен оган“ меѓу Кина од една страна, ЕУ и САД од друга, ќе бидат принудени да носат одлуки кои не секогаш реално ги одразуваат нивните приоритети и ќе се соочуваат со значително намалена палета на опции за задоволување на сопствените интереси.

ПОГЛАВЈЕ 5: ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Ова поглавје има за цел да ги сумира претходните поглавја и да извлече заклучоци, да даде насоки за натамошно истражување во областа и да препорача конкретни мерки и активности кои би можеле да бидат реализирани од страна на различните чинители со цел максимизирање на нивните интереси во соработката.

5.1. Заклучоци

Оваа дисертација има за цел да го утврди влијанието на развојната помош како алатка во кинеската надворешна политика кон државите од ЗБ преку анализа на конкретни аспекти поврзани со начинот, целите и условите за доделување на помошта, како и улогата на различни чинители кои се вклучени во процесот. Притоа, истражувањето се стреми да даде конкретен одговор на тоа дали и како кинеската развојна помош влијае врз пристапниот процес за членство во ЕУ, односно исполнувањето на политичките и економските критериуми и усогласеноста со конкретни поглавја на европското акти, врз перцепцијата за Кина во регионот и односите со трети држави и чинители, пред сè ЕУ и САД.

Првото поглавје ги утврди клучните истражувачки прашања, ја постави теоретската рамка за анализа, ја дефинираше методологијата и даде преглед на достапната литература во пошироката област поврзана со кинеската развојна помош во светски рамки, кинеското присуство во ЗБ и теоријата за Кина како закана. Притоа теоретскиот пристап на рационализмот како обединувачка рамка за неореализмот и неолиберализмот се наметна како соодветна призма за разгледување на меѓусебната интеракција меѓу Кина и ЗБ во контекст на доделувањето на развојна помош. Таквиот заклучок се заснова на релевантноста на клучните концепти од двата правци поврзани со аспектите на моќ и меѓусебна зависност кои во голема мера ги објаснуваат заемните односи меѓу Кина и државите од ЗБ, како и трети чинители кои имаат интерес во тие односи.

Второто поглавје се осврна на подемот на кинеската моќ во светски рамки, особено во последните четири децении и на различни полиња, односно прелевањето на економската моќ врз воената, политичката и геополитичката сфера, како и т.н. “мека

моќ“. Притоа, развојната помош е една од алатките која од една страна се смета за одраз на кинеската растечка моќ, а од друга страна и помага на Кина дополнително да ја зацврсти и прошири моќта и следствено влијанието во различни делови од светот и на различни полиња. ЗБ е еден од регионите во кои се чувствува оваа двојна парадигма.

Имајќи предвид дека ваквиот развој на настаните влијае врз глобалната рамнотежа на силите, различни држави развиваат различни ставови кон Кина. Додека некои ја доживуваат Кина како закана по нивните сопствени интереси и како своевиден „натрапник“ во нивните потесни зони на влијание, други сметаат дека Кина може да им помогне да ги остварат сопствените интереси и развиваат поблиски односи. Таквата глобална поларизација несомнено се чувствува и во регионот на ЗБ каде ситуацијата меѓу државите се разликува до тој степен што е тешко да се зборува за единствен регион во поглед на кинеското присуство и влијание. На една страна на континуумот се наоѓа Албанија како држава која е максимално прозападно ориентирана и не презема активности кои би можеле да влијаат негативно врз нејзиниот однос со САД и ЕУ. На другиот крај на континуумот стои Србија како држава која води повеќе-векторска надворешна политика и, иако се обидува да одржува позитивни односи со сите големи и значајни држави, во моментот се чини дека развива најблиска соработка со Кина. Останатите држави од ЗБ се наоѓаат распоредени по должината на оваа оска со различни степени на интензитет во односите со Кина во различни полиња.

Во тој контекст, третото поглавје дава преглед на односите на секоја од петте поединечни држави со Кина и тоа билатералната соработка на различни полиња, учеството во кинеските мултилатерални иницијативи како ПиП и платформата за соработка меѓу Кина и ЦИЕ, економската соработка како приоритет за сите држави кои се стремат да го зголемат пласманот на свои производи на кинескиот пазар, да привлечат кинески директни инвестиции и туристи и развојната помош. Може да се заклучи дека додека сите држави се кориснички на кинеска развојна помош во потесна смисла на терминот, односно грантови, во релативно сличен обем, постојат значителни разлики кога станува збор за развојната помош во поширока смисла согласно кинеската дефиниција, односно преференцијалните кредити кои според условите се квалификуваат повеќе како развојно финансирање.

Четвртото поглавје се фокусира токму на сличностите и разликите меѓу петте држави во однос на соработката со Кина воопшто и конкретно развојната помош, со

цел утврдување на потенцијални трендови и шеми и проверка дали тие се вклопуваат во претходно дефинираните теоретски концепти. Притоа, се заклучува дека појдовните хипотезите се потврдуваат, но и се надополнуваат со нови наоди и детали.

Кинеската помош, со оглед на нејзиниот дизајн и пошироката рамка на надворешно-политички принципи според кои се раководи, е различна од помошта обезбедена од донаторите во рамки на Комитетот за развојна помош на ОЕСР во однос на целокупниот проектен циклус, односно подготовка и селекција на проекти, спроведување, мониторинг, евалуација и одржливост. Таа целосно се заснова на кинески модел на управување и правила утврдени од кинеската страна кои се во голема мера еднакви за сите држави кориснички низ светот и државите од ЗБ најчесто безусловно ги прифаќаат. Тоа во голема мера се должи на фактот дека за дел од проектите Кина е единствениот избор за финансирање, што ги става државите кориснички во асиметрична положба.

Во периодот 2000-2020 година, неповратните кинески средства се состојат од грантови кои се доделуваат врз основа на меѓувладини договори за економска и техничка соработка и изнесуваат меѓу 1-2 милиони евра годишно, во зависност од државата корисник. Преференцијалните кредити се доделуваат од страна на Ексим Банка и нивниот број и вкупен износ варира меѓу државите, со Албанија која нема проекти реализирани со задолжување кон кинеската банка, Северна Македонија со еден проект во износ од најмалку 909 милиони евра, Црна Гора со два проекти во износ од 975 милиони евра, Босна и Херцеговина со 2 проекти во износ од 1322 милиони евра и Србија со 13 проекти во вкупен износ од 7759 милиони евра.

Проектите најчесто се избираат од страна на државата корисник, во договор со кинеската страна, при што не е можно да се утврди дали и колку надворешни чинители, како на пример кинеските државни компании имаат влијание врз изборот. Како приоритетни области се издвојуваат здравство, образование и земјоделство во поглед на донации, а инфраструктура во поглед на целосни проекти кои се реализираат претежно со преференцијални кредити. Заедничко за сите проекти е тоа што во речиси сите случаи изведувачите на градежни работи или добавувачите на стоки или материјали се кинески компании кои се избираат или директно од кинеската страна или од државата корисник во рамки на претходно доставена листа на претселектирани компании од кинеската страна. Вака поставената постапка, недостатокот на искуство и

капацитет кај институциите од ЗБ во соработката со кинески чинители, како и фактот дека финансиските средства во рамки на заемната соработка секогаш се движат во една насока – од Кина кон државата примател, ја одразува асиметричната зависност на државите од ЗБ во однос на развојната помош.

Таа асиметрична зависност не е својствена само на развојната помош. Државите од ЗБ во голема мера се зависни од Кина и на полето на трговската размена во која бележат голем трговски дефицит. Дополнително, преку поставеноста на сопствениот систем на управување во кој границите меѓу КПК, државата и компаниите се тенки и порозни, Кина има моќ да насочи кон државите од ЗБ повеќе директни инвестиции и туристи или истите да ги одврати. На тој начин, може да ги „награди“ државите за нивната соработка или да ги „казни“ за несоодветно однесување, што претставува уште една алатка овозможена од асиметричната зависност во меѓусебните односи.

Кинеската развојна помош се води од различни принципи, си поставува различни цели и како таква води кон постигнување различни резултати во споредба со помошта на традиционалната донаторска заедница. Еден од клучните принципи е немешањето во внатрешните работи на конкретната држава корисник и давањето целосна слобода и доверба на националните власти во осмислувањето и насочувањето на приоритетите и проектите за финансирање. При доделувањето развојна помош, Кина не води сметка дали проектите се исплатливи, поткрепени со издржана и квалитетна документација, одржливи и насочени кон постигнување позитивен развој и импакт за средината во која се спроведуваат. Нема никаква условеност поврзана со спроведување внатрешни реформи или подобрување на внатрешната состојба во државата примател во различни области.

Според тоа, влијанието на кинеската развојна помош врз пристапниот процес за членство во ЕУ е различно во различни области – економски и политички критериуми, односно преговарачки поглавја. Во основа, може да се заклучи дека кинеската развојна помош има потенцијал да влијае позитивно врз економскиот развој на ЗБ и да пополни некои потреби во севкупната развојна помош, особено кога станува збор за области кои не се приоритетни за западните донатори и инфраструктурното финансирање. Но, имајќи предвид дека помошта се заснова главно на должнички инструменти, таа несразмерно го зголемува нивото на јавен долг и влијае врз стабилноста на јавните финансии. Освен тоа, имајќи ги предвид бројните пропусти во самиот модел на

спроведување, дискутабилно е дали и во колкава мера самите проекти се одржливи и продуктивни, односно колкава придобивка обезбедуваат на среден и долг рок за локалните заедници и домашната економија на државата корисник. Тоа би можело да биде една од насоките за натамошно истражување.

Со оглед на целосното отсуство на поврзаност со клучните реформи кои државите се обврзале да ги спроведат во интерес на нивните граѓани, неретко развојната помош останува инструмент на располагање на политичките елити за остварување на цели кои не секогаш се директно поврзани со развојот и добросостојбата на државата корисник. Во тој контекст, самиот модел на спроведување ѝ овозможува на кинеската развојна помош некогаш да служи за политички (дури и популистички) ветувања и постигнување партиска, деловна или лична корист на структури блиски до власта.

Според тоа, влијанието врз политичките критериуми е дискутабилно, некогаш се смета за спротивно на основните вредности за кои декларативно државите се залагаат и на реформите што земјите од ЗБ треба да ги исполнат за да станат дел од ЕУ во различни сектори. Начинот на спроведување на проектите се коси со повеќе критериуми за добро управување: самата постапка на избор на проекти, изведувачи и подизведувачи е нетранспарентна и во повеќе случаи клучни информации неосновано се класифицираат како доверливи; и покрај очигледни пропусти кои водат кон зголемување на чинењето и периодот на реализација на проектите, нема отчетност и преземање на одговорност на ниедно ниво или страна; надлежните органи честопати не делуваат непристрасно и во согласност со своите надлежности, вклучително и во чувствителни ситуации кои се поврзуваат со сомневања за корупција, што претставува поткопување на функционирањето на демократските институции и владеењето на правото.

Во поглед на конкретни преговарачки поглавја, кинеската развојна помош директно влијае врз усогласеноста со барањата во поглавје 5 – јавни набавки, со тоа што ги става настрана важечките прописи за спроведување на отворени и конкурентни постапки за јавни набавки и им дава неоснована предност на кинеските компании. Тоа е во спротивност и со политиките за конкуренција и обезбедување еднакви и фер услови на пазарот од поглавје 8, како и со правилата за државна помош кои се прекршени на тој начин што државите издаваат суверена гаранција за проекти како термоцентрали.

Термoeлектраните се спорни и од аспект на поглавјето 15 – енергетика и 27 – животна средина, поради тоа што се спротивни на заложбите на државите од ЗБ за декарбонизација и постепено исфрлање на јагленот од енергетскиот микс. Во рамки на поглавје 27, дополнителна загриженост претставува непочитувањето на правилата за спроведување оценка за влијанието врз животната средина и преземањето заштитни мерки во повеќето проекти, особено оние поврзани со изградба на нова транспортна и енергетска инфраструктура. За разлика од овие поглавја, во рамки на поглавје 21 – транспортни мрежи, кинеската развојна помош има потенцијал да биде синергетска со активностите во претпристапниот процес бидејќи ги таргетира истите клучни коридори и сеопфатната мрежа дефинирани во рамки на Трансевропските мрежи кои државите треба да ги комплетираат соодветно до 2030 и 2050 година.

Во рамки на поглавјето 30 – надворешни односи, државите од ЗБ имаат задача да ја усогласат трговската и инвестициската политика со европското аки. Во тој контекст, имајќи ги предвид тековните измени поврзани со мерки за трговска одбрана и скрининг на инвестиции кои се дискутираат или спроведуваат на ниво на ЕУ, постои голема веројатност дека усогласувањето со новите прописи ќе направи некои кинески инвестиции во ЗБ во иднина да не бидат можни. Дополнително, како насока за следни истражувања, потребно е да се разгледа како усогласувањето со најавените измени во трговската политика на ЕУ би влијаело врз трговската размена на државите од ЗБ со Кина и синцирите на снабдување со цел преземање на навремени мерки за адресирање на потенцијално штетни последици.

Поглавје 31 – надворешна политика ги обврзува државите од ЗБ редовно да се усогласуваат со позициите и репресивните мерки усвоени на ниво на ЕУ, вклучително и во ситуации кога тие се насочени против Кина и нејзини државјани, што може да влијае врз меѓусебните односи. Затоа, имајќи ја предвид сопствената асиметрична зависност од Кина, потребно е државите од ЗБ да направат детални анализи на аспектите во кои би можеле да бидат ранливи доколку Кина реши да возврати на евентуалното нивно усогласување со ЕУ, да бидат свесни за можните последици и да преземат мерки за ублажување.

Сепак, треба да се напомене дека сè додека државите од ЗБ не се полноправни членки на ЕУ, таа нема правни механизми да ги натера целосно да се усогласат. Затоа реално е да се претпоставува дека повеќето држави од регионот, имајќи ја предвид

асиметричната зависност од Кина, внимателно ќе избираат со кои аспекти во кој момент ќе се усогласуваат. Државите со поголема зависност ќе бидат посебно претпазливи да не преземат чекори кои може да влијаат негативно врз нивната соработка и да им ги нарушат односите со Кина.

Во рамки на она што Кина го нарекува развојна соработка, таа постојано се поставува на исто рамниште со државите кориснички и користи реторика која упатува на тоа дека ги разбира потребите и предизвиците со кои се соочуваат, обезбедува поддршка, но не ги наметнува сопствените ставови. Иако Кина најчесто не ужива перцепција на класичен донатор во ЗБ, кинеските проекти се видливи и Кина има репутација дека им помага на државите од ЗБ да обезбедат финансирање за проекти кои другите донатори ги одбиле, без притоа да наметнува каква било условеност, за разлика од западните донатори. Сепак, ваквото гледање на работите кое ја сведува условеноста исклучиво на внатрешни прашања е редукционистичко и површно.

Асиметричната поставеност на развојната помош ѝ овозможува на Кина да влијае врз различни политики во државите кориснички преку поврзување на условите за задолжување кај Ексим Банка со политичките и дипломатските односи на конкретната држава со Кина. Односно, Кина може да ги раскине договорите и да побара веднаш наплата на долгот поради политички или дипломатски причини. Станува збор за имплицитна условеност насочена кон заштита на кинеските интереси која е составен дел и на договорите за задолжување кон Ексим Банката и на договорите за реализација на проекти со неповратна помош. Според тоа, кинеската развојна помош содржи условеност која за разлика од условеноста на западните донатори не е експлицитна и не е интерна, туку имплицитна и екстерна, односно поврзана со надворешно-политички прашања на држават корисник кои ја засегаат Кина.

За разлика од државите каде што постои разграничување меѓу надлежностите на владите и развојните агенции, банките и компаниите кои работат врз основа на пазарни правила, тесната поврзаност на различните кинески чинители им овозможува да настапат координирано за реализација на државните приоритети (дури и кога тоа не се заснова на бизнис логика). Со тоа што Кина не е член на КРП на ОЕСР, ниту на Парискиот клуб, кинеските чинители имаат одговорност единствено пред кинеското највисоко раководство.

Кинеската развојна помош е насочена кон промоција на Кина, нејзините вредности и политички модел како алтернатива на западните вредности. Тоа е не само предвидено во кинеските стратешки документи за развојна помош, туку се чувствува особено по пандемијата на КОВИД-19 кога Кина го промовираше својот политички систем како клучен фактор во успешната борба против вирусот, за разлика од демократските режими кои според кинескиот наратив целосно потфрлија. Во тој контекст може да се забележи подобрување на перцепцијата за Кина меѓу граѓаните од ЗБ.

Во контекст на силна глобална поларизација, користењето на кинеската развојна помош и прифаќањето на кинеските услови за спроведување на истата може да се перцепира како „заземање страна“ и отуѓување на државите од ЗБ од западните партнери, пред сè ЕУ и САД. Актуелното геополитичко ривалство е на штета на сите страни, не само на големите држави кои се главните спротивставени страни, туку и на помалите држави кои се наоѓаат притиснати во ситуација вештачки да си создадат непријатели. Перцепцијата за „Кина како закана“ не би смееа да го замагли фактот дека, со извесни прилагодувања поврзани со доброто управување и проектниот циклус, кинеската развојна помош би можела да се усогласи со барањата за членство во ЕУ.

Повеќестрана соработка која би ги вклучила различните донатори во ЗБ, вклучително и Кина, ЕУ и САД би можела да води кон комплементарност и побрзо постигнување на социо-економски развој за државите од ЗБ. Тоа би било секако во интерес на ЗБ, но и на Кина и на ЕУ. Кина ќе може да се позиционира како глобално одговорна сила, да ги елиминира несовпаѓањата во нејзината реторика и ситуацијата на терен во однос на спроведување на развојните проекти со кинеско финансирање и да обезбеди повеќе успешни приказни кои би ја потхраниле репутацијата на Иницијативата ПиП. ЕУ би добила партнер во поддршка на активностите кои ги реализира во ЗБ со цел побрза интеграција на регионот, особено преку намалување на инфраструктурниот јаз, поттикнување на економските параметри и елиминирање на ризиците и лошите практики кои одат на штета на исполнувањето на политичките критериуми.

5.2. Препораки

Државите од ЗБ не би смееле да бидат доведени во ситуација да „бираат страна“ бидејќи тоа на крајот на денот би било само на нивна штета. За таа цел, тие би требало да развиваат институционални и дипломатски ресурси кои ќе им овозможат соодветно да балансираат во актуелните геополитички превирања и да ги заштитат сопствените интереси.

Имајќи го предвид ограничениот институционален капацитет на ЗБ за соработка со Кина и максимизирање на сопствените интереси од соработката, граѓанските организации и медиумите имаат одговорност да работат на следење на соработката, да прават објективни анализи на потенцијалните придобивки, резултати и ризици и да предлагаат решенија во рамки на јавните политики.

Кина би требало да направи анализа на сопствените ветувања, очекувањата создадени во регионот на ЗБ и постигнатите конкретни резултати од соработката во различни форуми и на различни нивоа. Доколку целта на Кина е да ги одржи добрите односи со овие држави кои се сериозно загрозени под влијание на геополитичките ривалства, неопходно е да го промени пристапот.

Кина би можела да ја напушти идејата за единствен модел на спроведување на развојната помош и да пристапи кон нејзина своевидна „регионализација“, односно земање предвид на карактеристиките на ЗБ при дефинирањето на инструментите и постапките за спроведување на развојна помош. Конкретно, во регионот на ЗБ потребно е да се зголеми транспарентноста и инклузивноста во процесот на доделување средства, квалитетот на планирањето и подготовката на техничка документација, отчетноста и одговорноста на чинителите вклучени во спроведувањето на проектите, независноста и проактивноста на надлежните органи задолжени за спроведување на законите, како инспекциските служби и правосудните органи, како и мониторингот и евалуацијата од кинеската страна како донатор.

Освен тоа, доколку сака да биде прифатена како еднаков партнер од страна на останатите донатори, пред сè ЕУ, и да не биде погодена од реципроцитет, кинеската страна треба да размисли за спроведување на отворени постапки за избор на изведувачи и подизведувачи на проектите. Освен тоа, имајќи го предвид високото ниво на јавен долг речиси во сите држави, Кина би можела да осмисли и понуди други

начини на финансирање за развојни проекти, како алтернатива на задолжувањето. Поголемо вклучување на КАМРС како професионална институција би помогнало да се прилагоди развојната помош кон неопходните стандарди во поглед на добро управување и проектен циклус кои се очекуваат од државите во ЗБ според нивното ниво на развој и амбицијата да станат наскоро членки на ЕУ.

Кина би можела да покаже поголема доследност во исполнувањето на меѓународните заложби во областа на животната средина преку конкретни чекори. За почеток, на тој начин што нема да финансира проекти кои ги загадуваат воздухот, водата или почвата и ќе ги поддржат напорите на ЗБ во контекст на Зелената агенда преку обезбедување поддршка за производство на енергија од обновливи извори, управување со води и отпад. Дури и кога националните власти бараат проекти кои се косат со овие заложби, во интерес на Кина е да не прифати и да понуди алтернативни решенија.

ЕУ и националните власти би можеле да покренат иницијатива за вклучување на Кина во националните и регионалните механизми за донаторска координација. На тој начин би се воспоставиле заеднички и усогласени приоритети за делување кои би воделе кон подобро и посеопфатно адресирање на потребите на регионот. За таа цел, потребна е силна политичка воља од трите страни.

Националните власти од петте држави би можеле да покренат заеднички дијалог со Кина со цел подобрување на управувањето со кинеската развојна помош во регионот и воспоставување единствени и повисоки стандарди. Заеднички настап би ја зголемил нивната моќ и би ја зајакнал нивната преговарачка позиција. Додека веројатно домашните политички елити не би биле заинтересирани за ваков чекор, тоа би било несомнено во корист на граѓаните но, на долг рок и на Кина чијашто репутација е загрозувана од бројните скандали и недостатокот на успешни приказни во дел од државите.

БИБЛИОГРАФИЈА

Книзи

Baylis, John, Smith, Steve (2002), *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, Oxford University Press, New York, 2nd ed.

Brautigam, Deborah (2009), *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford University Press, Oxford

Gertz, Bill (2000), *How the People's Republic targets America*, Regnery Publishing, Washington DC

Hasic, Jasmin, Karabegovic, Dženeta (2019), *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*, Palgrave Macmillan, Cham

Jacques, Martin (2012), *When China Rules the World: the end of the Western world and the birth of a new global order*, 2nd ed., Penguin Books, New York

Keohane, Robert, Nye, Joseph (2001), *Power and Interdependence*, Longman, London

Morgenthau, Hans J. (1967), *Politics Among Nations*, Knopf, New York, 4th ed.

Raspor, Andrej, Lacmanović, Darko, Popović, Maria (2020), *Chinese Tourists in Western Balkan: Facts And Forecast*, Duga Poljana

Viotti, Paul R, Kauppi, Mark V. (2013), *International relations and world politics*, Pearson 5th ed.

Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts

Zhou, Yihuang (2004), *China's Diplomacy*, China Intercontinental Press, Beijing

Поглавја во книги

Brady, Ann-Mary, Higashi, Hiromichi (2019), *How to give China face, yet not bow to pressure: Albania's delicate balancing act with China*, in Brady, Ann-Mary, Thorhalisson, Baidur (eds.) "Small States and the New Security Environment", Springer Nature, Basingstoke

De Haan, Arjan, Warmerdam, Ward (December 2017), *China's foreign Aid: Towards a new normal?*, in Bergeljik, Peter (2018) "Research Handbook on Economic Diplomacy: Bilateral Relations in a Context of Geopolitical Change", Edward Elgar Publishing, Glos/Northampton

Nye, Joseph Jr. (2006), *The Challenge of China. How to make America safe: new policies for national security*, in: Stephen Van Evera (eds.) "Tobin Project",

https://www.tobinproject.org/sites/tobinproject.org/files/assets/Make_America_Safe_The_Challenge_Of_China.pdf

Waeber, Ole (1996), *The rise and fall of the inter-paradigm debate*, in: S. Smith, K. Booth, & M. Zalewski (eds.), "International theory: Positivism and beyond", Cambridge: Cambridge University Press

Waltz, Kenneth (1986) *Reflections on Theory of International Politics. A Response to My Critics*, in: Keohane, Robert, „Neorealism and Its Critics“. Columbia University Press

Yang, Yao (2020) *China's Economic Growth in Retrospect*, Brookings, in: Dollar, David et al. (eds) "China 2049: Economic Challenges of a Rising Global Power", Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2020, 3–28, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/9780815738053_ch1.pdf

Статии во академски журналы

Bujwid-Kurek, Ewa (2021), *State Sovereignty in the Light of Spheres of Influence – a Case Study of Two States: the Republic of Serbia and Montenegro*, in: „Security Theory and Practice“, 2021/1

Chen, Wenjie, Dollar, David, Tang, Heiwei (2016), *Why Is China Investing in Africa? Evidence from the Firm Level*, in: "The World Bank Economic Review", vol.32 issue 3

Dahl, Robert (1957), *The Concept of Power*, in: "Behavioral Science", vol.2 issue 3

Dimitrijević, Duško (2018), *Odnosi Srbije i Kine na početku 21.veka*, in: Medjunarodni Problemi LXX(1)

Dreher, Axel, Fuchs, Andreas (2016) *Rogue aid? An empirical analysis of China's aid allocation*, in: "Canadian Journal of Economics", vol.48, issue 3

Feenstra, Robert, Inklaar, Robert, Timmer, Marcel, (2015). *The Next Generation of the Penn World Table*, in: "American Economic Review", 105 (10), 3150-82, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20130954>

Grgic, Mladen (2017), *Chinese infrastructural investments in the Balkans: political implications of the highway project in Montenegro*, in: "Territory Politics Governance", <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21622671.2017.1359106>

Haas, Ernst (1955), *The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda?*, in „World Politics“ No.5

Logoreci, Anton (1967), *Albania and China: the incongruous alliance*, in: „Current history“, 52/308,

Keohane, Robert, Joseph, Nye. *Power and Interdependence Revisited*, in: "International Organization", Vol.41, No.4 (1987), 725-753

Kitano, Naohiro, Harada, Yukinori (October 2016), *Estimating China's Foreign Aid 2001–2013*, in: “Journal of International Development”, vol.28, issue 7

Liu, Zuokui (2019), *China's Investment in the Balkans under the Belt and Road Initiative: A Chinese Perspective*, in: “Insight Turkey”, 21(2)

Long, Jing (2016), *Opportunities and Challenges of the Belt and Road Initiative in Central and Eastern Europe* (‘一带一路’倡议在中东欧地区的机遇和挑战), in: *Guoji guancha* (国际观察), N°3/2016, 118-130, http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-GJGC201603010.htm

Nowak, Wioletta, (April 2015), *China's Development Aid Strategies*, in: “Chinese Business Review”, 14:4, .201-209

Pavličević, Dragan (2019), *Structural power and the China-EU-Western Balkans triangular relations*, in: “Asia Europe Journal“, Springer, 17(4). 453-468.
https://ideas.repec.org/a/kap/asiaeu/v17y2019i4d10.1007_s10308-019-00566-y.html

Riham, Bahi (2021), *The geopolitics of COVID-19: US-China rivalry and the imminent Kindleberger trap*, in: “Review of Economics and Political Science“, 6:1, Emerald, Bingley.

Shaohua, Yan (2019), *The ‘16+1’ Framework and China-EU Cooperation in the Western Balkans: A Region Building Perspective*, in: “Australian and New Zealand Journal of European Studies“, Vol.11 (1), <https://www.esaanz.org.au/wp-content/uploads/2019/05/Shao-hua-Yan.pdf>

Schindler, Seth, Jepson, Nicholas, Cui, Wenxing (2020), *Covid-19, China and the future of global development*, in: “Research in Globalization“, Elsevier,
<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-10-2020-0153/full/pdf?title=the-geopolitics-of-covid-19-us-china-rivalry-and-the-imminent-kindleberger-trap>

Vukicevic, Boris (2017), *Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction*, in: “Lithuanian Foreign Policy Review“, vol.36

Zhang, Denghua, Smith, Graeme (2017) *China's foreign aid system: structure, agencies, and identities*, in: “Third World Quarterly“, 38:10, 2330-2346,
<http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2017.1333419>

Истражувања и анализи

Acker, Kevin, Deborah Brautigam, Yufan Huang, (2020) *Debt Relief with Chinese Characteristics*, Working Paper No.2020/39, China Africa Research Initiative, School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Washington, DC

Arezina, Sanja (2020), *Reflections of the "Belt and Road" Initiative and China-CEEC Cooperation on the Perceptions of China Pervading the Public Discourse in Albania*, China-CEE Institute, Budapest, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/07/Working_paper-202027-by-Sanja-Arez%CC%8Cina.pdf

Baltensperger, Michael, Dadush, Uri (2019), *The Belt and Road turns five*, Bruegel Policy Contribution No.1

Bastian, Jens (July 2017), *The potential for growth through Chinese infrastructure investments in Central and South-Eastern Europe along the "Balkan Silk Road"*, European Bank for Reconstruction and Development

Blazheska, Ana (2018), *16+1 in the EU - China BIT Negotiations*, China-CEE Institute, Budapest, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2018/08/Work_paper-201802.pdf

Blazheska, Ana, Risteska, Marija (2018), *The creation of a Regional Investment Reform Agenda in the Western Balkans and its implications for Chinese investments: case study on the Republic of Macedonia*, paper presented at the China-CEE High Level Think Tank Forum in Skopje

Boric, Faruk (2020) *'Five Connectivities' of the Belt and Road Initiative: Results and Recommendations for the Future Cooperation*, China-CEE Institute Working Paper 2020/25. Budapest, https://china-cee.eu/working_papers/five-connectivities-of-the-belt-and-road-initiative-results-and-recommendations-for-the-future-cooperation/

Bosshard, Peter (2008), *China's Environmental Footprint in Africa*, Working Papers in African Studies, John Hopkins University. <https://sais.jhu.edu/sites/default/files/China's-Environmental-Footprint-in-Africa.pdf>

Brautigam, Deborah, Kidane, Won (2020), *China, Africa, and Debt Distress: Fact and Fiction about Asset Seizures*, China-Africa Research Initiative, Policy Brief No.47, <https://static1.squarespace.com/static/5652847de4b033f56d2bdc29/t/5ef387a1b5869d0dd74ee2d/1593018274134/PB+47+-+Brautigam%2C+Kidane+%E2%80%93+Debt+distress%2C+Asset+seizure.pdf>

Burzanovic, Danilo (2021), *Raskrinkavanje teorija o kineskom uticaju i kreditnoj zamci za Crnu Goru*, Antena M, <https://www.antenam.net/stav/196942-raskrinkavanje-teorija-o-kineskom-uticaju-i-kreditnoj-zamci-za-crnu-goru>

Bush, Richard (2011), *The United States and China: A G-2 in the Making?*, Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/the-united-states-and-china-a-g-2-in-the-making/>

Calovic-Markovic, Vanja, Milovac, Dejan, Mrdovic, Ines (2019), *Second report on the construction of the highway Bar-Boljare*, MANS, Podgorica, <http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/2019/06/Autoput2EN.pdf>

Calovic-Markovic, Vanja, Milovac, Dejan (2020), *Third report on the construction of the highway Bar-Boljare*, MANS, Podgorica, <http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/2019/12/Third-report-on-the-construction-of-the-Bar-Boljare-Highway.pdf>

Center for Strategic and International Studies, China Power Project, www.csis.org

Chance, Alek (2016), *American Perspectives on the Belt and Road Initiative: Sources of Concern, Possibilities for US-China Cooperation*, Institute for China-America Studies, <https://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2017/02/American-Perspectives-on-the-Belt-and-Road-Initiative.pdf>

Chatzky, Andrew, McBride, James (2020), *China's Massive Belt and Road Initiative*, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>

Defense Intelligence Agency (2019), *China Military Power: modernizing a force to fight and win*, https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/China_Military_Power_FINAL_5MB_20190103.pdf

Dreher, Axel (2017), *Aid, China, and Growth: Evidence from a New Global Development Finance Dataset*. Aiddata Working Paper 46, <https://www.aiddata.org/publications/aid-china-and-growth-evidence-from-a-new-global-development-finance-dataset>

European Council of Foreign Relations (2013), *Trade and investment disputes with China*, European Foreign Policy Scorecard 2012, <http://www.ecfr.eu/scorecard/2012/china/4>

Garcia-Herrero, Alicia, Xu, Jianwei (2016), *This is how China's New Silk Road initiative could impact European trade*. Bruegel, <https://www.bruegel.org/2016/09/what-does-chinas-belt-and-road-initiative-mean-for-eu-trade/>

Gelpern, Anna, Horn, Sebastian, Morris, Scott, Parks, Brad, Trebesch, Christoph (2021), *How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments*, Peterson Institute for International Economics, Kiel Institute for the World Economy, Center for Global Development, and AidData at William & Mary

Godement, Francois, Vasselier, Abigael (2017), *China at the gates: A new power audit of EU-China Relations*. European Council on Foreign Relations. London. https://www.ecfr.eu/page/-/China_Power_Audit.pdf

Grieger, Gisela (2021), *EU-China Comprehensive Agreement on Investment Levelling the playing field with China*, European Parliament, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679103/EPRS_BRI\(2021\)679103_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679103/EPRS_BRI(2021)679103_EN.pdf)

Gu, Jing (2015), *China's New Silk Road to Development Cooperation: Opportunities and Challenges*, UNU Centre for Policy Research, United Nations University, http://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/1803/UNUCPR_ChinasNewSilkRoad_Gu_.pdf

Hartwell, Leon, Vladislavljev, Stefan (2020), *Serbia's Delicate Dance with the EU and China*, Just Security, <https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/>

Hurley, John, Morris, Scott, Portelance Gailyn (2018), *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, Center for Global Development, Washington, Policy Paper 121, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>

Institut za evropske poslove (2021), *Stavovi građana srbije prema Kini - istraživanje javnog mnjenja*, <https://iea.rs/wp-content/uploads/2021/04/Stav-gradjana-Srbije-prema-KINI-2021-1.pdf>

Jizhong, Zhang, Jeffery, Christopher, King, Rachael, Csabay, Adam (2020), *The Belt and Road Initiative 2020 Survey – A more sustainable road to growth?*, <https://www.centralbanking.com/central-banks/economics/4737966/the-belt-and-road-initiative-2020-survey-a-more-sustainable-road-to-growth>

Kaplan, Robert (2019), *A New Cold War has Begun*, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/>

Kitano, Naohiro, Miyabayashi, Yumiko (December 2020), *Estimating China's Foreign Aid: 2019-2020 Preliminary figures*, JICA Ogata Research Institute

Kratz, Agatha, Feng, Allen, Wright, Logan (2019), *New Data on the "Debt Trap" Question*, Rhodium Group. <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>

Krstinovska, Ana (2019) *Exporting Corruption? The Case of a Chinese Highway Project in North Macedonia*, China Observers in Central and Eastern Europe, Prague, <https://chinaobservers.eu/exporting-corruption-the-case-of-a-chinese-highway-project-in-north-macedonia/>

Krstinovska, Ana (2020), *The place of North Macedonia in China's strategy for the Western Balkans*, Konrad Adenauer Stiftung, Skopje, <https://www.kas.de/en/web/mazedonien/publications>

Krstinovska, Ana (2020), *The 17+1 Cooperation Platform: between wishes and reality*, in: "Southeast Europe in Focus" 6/2020, Sudosteuroopa Gesellschaft, Berlin, https://www.sogde.org/site/assets/files/3446/see_focus_china_issue.pdf

Krstinovska, Ana (2020), *China's Environmental Footprint in South-East Europe*, China Observers in Central and Eastern Europe, <https://chinaobservers.eu/chinas-environmental-footprint-in-southeast-europe/>

Krstinovska, Ana (2021), *Chinese projects in North Macedonia: Preconditions to Success or Failure*, Law and Economy of China (e-Journal), Warsaw School of Economics - Warsaw University

Krstinovska, Ana (2021), *From rule-taker to rule shaper: China's changing global role and its implications for the Western Balkans*, Konrad Adenauer Stiftung, Skopje, <https://www.kas.de/documents/281657/281706/From+Rule-taker+to+Rule-shaper+EN.PDF/cf9911f6-2b24-22b6-9ecf-f8ceca894541?version=1.0&t=1619697352296>

Lancaster, Carol (2007), *The Chinese Aid System*, Center for Global Development, Washington DC, <https://www.cgdev.org/publication/chinese-aid-system>

Laursen, Finn (2011), *The EU's Strategic Partnerships: The Case of EU – China relations*, Dalhousie European Union Centre of Excellence (EUCE), Occasional Paper No.10, http://euce.dal.ca/Files/EUCE_Occasional_Paper_No_10_2011.pdf

Liu, Zuokui (2021), *The Western Balkans in EU-China relations: Formation and enlightenment of "Opponent" context from the perspective of field theory*, China's Academy of Social Sciences (forthcoming)

Lu, Saite (2018), *An Overview of China's International Development Finance – Issues and the Way Forward*, Agenda for International Development, Commentary, https://www.researchgate.net/publication/334372783_An_Overview_of_China's_International_Development_Finance_-_Issues_and_the_Way_Forward

Lynch, Leah, Andersen, Sharon, Zhu, Tianyu (2020) *China's Foreign Aid: A Primer for Recipient Countries, Donors and Aid Providers*. Center for Global Development, <https://www.cgdev.org/publication/chinas-foreign-aid-primer-recipient-countries-donors-and-aid-providers>

Magnus, George (2020), *Has the pandemic emboldened or weakened China in the global system?*, LSE Blog, <https://blogs.lse.ac.uk/cff/2020/11/03/has-the-pandemic-emboldened-or-weakened-china-in-the-global-system/>

Men, Jing (2008), *EU-China Relations: Problems and promises*, Jean Monnet/Robert Schuman Paper series, Vol.08, No.13, <http://aei.pitt.edu/9060/1/MenEUchinaLong08edi.pdf>

Musabeliu, Marsela (2020), *Albania external relations briefing: Trump urges Albania to exit the "17+1"*, China-CEE Institute, Budapest, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/11/2020er10_Albania.pdf

Matura, Tamás et al. (2021), *Chinese Investment in Central and Eastern Europe Data Set*, Central and Eastern European Center for Asian Studies, Budapest, <https://www.china-cee-investment.org/>

Melonio, Thomas et al. (2019), *Vers de Nouvelle Route de la Soie Durable*. Agence Française pour le Développement. Paris. <https://www.afd.fr/fr/ressources/vers-de-nouvelles-routes-de-la-soie-durables>

Mirel, Pierre (2019), *European Union-Western Balkans: for a revised membership negotiation framework*, Robert Schuman Foundation, <https://www.recom.link/european-union-western-balkans-for-a-revised-membership-negotiation-framework/>

Mirkovic, Milka (2021), *Montenegro external relations briefing: Montenegrin External Relations in 2020*, China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/2021/01/08/montenegro-external-relations-briefing->

National Democratic Institute - NDI (2018), *Western Balkans between East and West: Public Opinion Research in Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia*, https://www.ndi.org/sites/default/files/Download%20Report_1.pdf

Papa, Ilari (2021), *The China Factor in U.S.-Albania Relations*, Lawfare, <https://www.lawfareblog.com/china-factor-us-albania-relations>

Parker, Sam, Gabrielle Chefetz (2018), *Debtbook Diplomacy*, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School

Popovic, Milos (2017), *Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, <https://bezbednost.org/publikacija/stavovi-gradjana-o-spoljnoj-politici-srbije-2/>

Rajagopalan, Rajeswari Pillai (2018), *China's 2018 Military Budget: New Numbers, Old Worries*, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2018/03/chinas-2018-military-budget-new-numbers-old-worries/>

Risteska, Marija, Krstinovska, Ana, Aleksoski, Kristijan, Cekov, Aleksandar (2019) *The impact of Europeanization on the Balkan countries and their potential shift from the periphery to the center*, China-CEE Institute, Budapest

Sauter, Michael B., Stockdale, Charles B., Ausick, Paul (2012) *The World's Most Resource-Rich Countries*. 24/7 Wall St, <https://247wallst.com/special-report/2012/04/18/the-worlds-most-resource-rich-countries/#ixzz20EiIojjE>

Sidlo, Katarzyna, Hartwell, Cristopher (2018), *Serbia's cooperation with China, the EU, Russia and the USA*, European Parliament, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab5192c5-de27-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en>

Simić, Jasminka (2015), *Koliko je daleko Kina*, Izazovi spoljne politike Srbije, Beograd: Evropski pokret Srbija

Simovic, Vlade, Mudrenovic, Anja (2020), *BiH Diplomatic Perception on Cooperation with China*. China-CEE Institute Working Paper 2020/28, Budapest, https://china-cee.eu/working_papers/bih-diplomatic-perception-on-cooperation-with-china-from-1995-to-the-bri/

Song, Zhe (2009), "Achievements and future of China-EU relations", in *EU-China Observer*, Issue 2, 2009, 6-9, http://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/eu_china_observer_2_2009.pdf

Stojadinović, Miša Rašković-Talović, Violeta (2018), *Serbia and China: The Geopolitical and Economic Importance of Mutual Cooperation for Serbia*, China-CEE Institute, Budapest

Strange, Austin et al. (2013), *China's Development Finance to Africa: A Media-Based Approach to Data Collection*, CGD Working Paper 323, Center for Global Development, Washington DC, <http://www.cgdev.org/publication/chinas-development-finance>

Tonchev, Plamen (2020), *China's Soft Power in Southeast Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16005.pdf>

Turcsanyi, Richard (2014), *Central and Eastern Europe's courtship with China: Trojan horse within the EU?*, European Institute for Asian Studies, <http://www.eias.org/wp-content/uploads/2016/02/EU-Asia-at-a-glance-Richard-Turcsanyi-China-CEE.pdf>

Ueki, Chikako (2006), *The rise of the "China Threat" arguments*, PhD dissertation, MIT, Boston, <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/37435>

Vangeli, Anastas (2018), *Macedonia Economy briefing: The Way Forward for the Kichevo-Ohrid Highway*. China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/2018/11/30/macedonia-economy-briefing-the-way-forward-for-the-kichevo-ohrid-highway/>

Vangeli, Anastas (2018), *16+1 and the re-emergence of the China Threat Theory in Europe*, China-CEE Institute, Budapest, <https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2018/07/Anastas-Vangeli.pdf>

Vangeli, Anastas (2019), *Macedonia external relations briefing: Relations Between Macedonia, Greece and China After the Prespa Agreement*. China-CEE Institute Weekly Briefing, Vol. 15, No. 4, <https://china-cee.eu/2020/10/05/north-macedonia-external-relations-briefing-the-status-of-the-macedonian-greek-strategic-partnership-2-years-after-prespa/>

Wang, Hongying (2016), *A deeper look at China's Going Out Policy*, Center for International Governance Innovation, Waterloo, <https://www.cigionline.org/publications/deeper-look-chinas-going-out-policy>

Wübbeke, Jost et al. (2016), *MADE IN CHINA 2025 The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries*, MERICS, <https://merics.org/sites/default/files/2020-04/Made%20in%20China%202025.pdf>

Zhang, Yanbing, Gu, Jing, Chen, Yunnan (2015), *China's Engagement in International Development Cooperation: The State of the Debate*. IDS Evidence Report 119

Крстиновска, Ана (2020), *Странски операции за влијание: Анализа на пандемијата на КОВИД-19 во Северна Македонија*, Естима, Битола, http://estima.mk/static/c2.2a1.15_xgfv9t3kenqscsdmit8/s1/files/rte/documents/Influence%20operations%20MK.pdf

Нечев, Зоран, Николовски, Иван (2020), *Втрунати во корсокак: Заблудената верба во кинескиот корозивен капитал за изградба на автопатите во Северна Македонија*, Институт за демократија „Социетас цивилис“, Скопје

Регионален совет за соработка, *Балкански барометар*, <https://www.rcc.int/balkanbarometer/home>

Официјални документи и известувања

Energy Secretariat (2020), *Secretariat's preliminary assessment confirmed by independent lawyers' report: Tuzla 7 guarantee contains elements of State aid*, <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2019/03/04.html>

European Commission (2013), *Trade and Investment Barriers Report 2013*, Brussels, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150742.pdf

European Commission (2018), *EU-Western Balkans Economic Relations - Investing in People, Infrastructures and Reforms*, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economic-relations_en.pdf

European Commission (2019), *EU-China – A Strategic Outlook*, Strasbourg, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

European Commission (2021), *Impact Assessment Accompanying the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on foreign subsidies distorting the internal market*, https://ec.europa.eu/competition/international/overview/impact_assessment_report.pdf

Информација о заклучивању уговора о донацији средстава за реализацију пројекта реконструкције моста на рјеци Тари у Црној Гори уз подршку Кине с Предлогом уговора, (2020), <https://www.gov.me/dokumenta/830940ba-0bd3-489e-9787-1e5c61f3a22c>

Information Office of the State Council (2014), *China's Foreign Aid*, Beijing.
http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm

Information Office of the State Council (2021), *China's International Development Cooperation in the New Era*. Beijing,
http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202101/10/content_WS5ffa6bbbc6d0f72576943922.html

Joint Statement Between the People's Republic of China and the Republic of Serbia on Establishing Strategic Partnership (2009),
https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t581207.shtml

New Investment by American Company Joyson Safety Systems (2017), Directorate for Free Economic Zones of the Republic of North Macedonia, <https://bit.ly/2UaT8TM>

OECD official website, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>

Predlog zakona o potvrđivanju izmjena i dopuna sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Narodne Republike Kine o unapređenju saradnje u izgradnji infrastrukture (2014),
<https://www.gov.me/dokumenta/13920f23-eb38-433d-8781-3cdf19e68d76>

Sporazum o ekonomskoj i tehničkoj saradnji u oblasti infrastrukture između vlade Republike Srbije i vlade Narodne Republike Kine (2009),
http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2013_12/t12_0017.htm

US Department of State, *The Clean Network Program*, <https://2017-2021.state.gov/the-clean-network/index.html>

Zakon o potvrđivanju sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Narodne Republike Kine o unapređenju saradnje u izgradnji infrastrukture (2013),
<https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/282/107-2061-14-1-13-2.pdf>

Богоев, К. Жиков, А. Блажевски Б. (1999), *Стратегија за извоз на Република Македонија*, МАНУ, Скопје, <https://bit.ly/3bfsvCU>

Закон за реализација на инфраструктурни проекти за изградба на патна делница Миладиновци - Штип и патна делница Кичево – Охрид, Службен весник на Република Македонија бр.149/2013 од 29 октомври 2013

Изборна програма на Левица за предвремените парламентарни избори 2020.
<https://levica.mk/wp-content/uploads/2020/06/Levica-programa-A4-final-za-net-12.06.2020-1.pdf>

Јавно обвинителство за гонење на кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите, Обвинителен акт НСК-КО бр. 9/17 од 29 јуни 2017

Меѓународна техничка помош за унапредување и реорганизирање на Инвест Македонија за започнување на задачи со цел промовирање на извозот (2010), Министерство за економија, Скопје,
<http://212.13.72.9/StrateskiDokumenti/Strategija%20za%20promocija%20na%20izvozot.pdf>

Меморандум за разбирање меѓу Министерството за економија на Република Македонија и Министерството за трговија на НР Кина за унапредување на заедничкиот развој на Економскиот појас по Патот на свилата во рамки на македонско-кинескиот заеднички економски комитет

Министарство просвете и науке (2017), *Прва "паметна школа" у Краљеву*,
<http://www.mpn.gov.rs/prva-pametna-skola-u-kraljevu/>

Министерството за европска интеграција на Србија, Официјален вебсајт,
<https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/bilateralni-i-multilateralni-partneri/po-zemljama/>

Хинтерегер, К. (2018), Национална стратегија за туризам на Република Северна Македонија. Министерство за економија. Скопје,
http://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/BER_Tourism%20Strategy%20Macedonia_FINAL%20REPORT_16%2004_MK%20Edit%202018.pdf

中国国际贸易促进委员会经济信息部 (Оддел за економско информирање на Кинескиот комитет за унапредување на меѓународната трговија) (2007), 我国“走出去”战略的形成及推动政策体系分析 (Создавање на стратегијата за „излегување“ на нашата земја и анализа на системот за промотивни политики – превод на авторката),
<http://aaa.ccpit.org/Category7/Asset/2007/Jul/24/onlineeditimages/file71185259698809.pdf>

中国政协网 (Народна политичка консултативна конференција) (2021) 孔子学院有多少所, 孔子学院的意义是什么 (Конфуциј институти – колку ги има, која е нивното значење? – превод на авторката), <http://www.rmzxb.com.cn/c/2021-04-22/2835793.shtml?n2m=1>

Медиумски написи

Albania and China Sign MoU as 17+1 Virtual Summit Attended by PM Rama (2021), Argumentum, <https://argumentum.al/lajmi/2021/02/albania-and-china-sign-mou-as-171-virtual-summit-attended-by-pm-rama/>

BiH top leader slams foreign ministry's signing of statement on China (2021), Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/europe/2021-06/26/c_1310029426.htm

Bowen, Andrew (2013), *In big IMF revamp, Europe to lose influence to emerging economies*, Deutsche Welle, <http://www.dw.de/in-big-imf-revamp-europe-to-lose-influence-to-emerging-economies/a-6141952-1>

Charbonneau, Louis (2021), *39 Countries at UN Express 'Grave Concerns' About China's Abuses*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2020/10/06/39-countries-un-express-grave-concerns-about-chinas-abuses>

China, Serbia sign strategic cooperation deal (2009), Tanjug, https://web.archive.org/web/20090822081808/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2009&mm=08&dd=20&nav_id=61263

China, Montenegro vow joint efforts to promote cooperation between China, CEE countries (2021), CGTN, <https://news.cgtn.com/news/2021-05-26/Xi-Jinping-holds-phone-talks-with-Montenegrin-president-10A5b5bVf68/index.html>

Chinese-Montenegrin consortium wins bid for eco-reconstruction of TPP Pljevlja (2019), Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/chinese-montenegrin-consortium-wins-bid-for-eco-reconstruction-of-tpp-pljevlja/>

Dusevic, Miras (2019), *Crna Gora i Kina: Planirana vizna liberalizacija za nosioce običnih pasoša*, CDM, <https://www.cdm.me/politika/crna-gora-i-kina-planirana-vizna-liberalizacija-za-nosioce-obicnih-pasosa/>

Cvetkovic, Ljudmila, Zivanovic, Maja (2021), *Kina intenzivira naučnu saradnju sa Srbijom*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-intenzivira-nau%C4%8Dnu-saradnju-sa-srbijom/31271055.html>

Danas na naplatu stiže rata od tri miliona dolara za brodove (2016), Bankar, <https://www.bankar.me/2016/07/20/danas-na-naplatu-stize-rata-od-tri-miliona-dolara-za-brodove/>

Desveaux, Jean-Mée (2013), *Sinohydro: le péril jaune qui menace Maurice?*, L'Express – Mauritius, <https://www.lexpress.mu/idee/sinohydro-le-peril-jaune-qui-menace-maurice-ire-partie>

Georgievski, Jovana (2020), *Srbija, rudnik i životna sredina: „Najviše se plašim države” - meštani sela u okolini Bora ostaju bez vode, dok im kuće pucaju*, BBC, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-53918470>

Gomez, Julian (2021), *Should citizens in Belgrade be concerned by newly installed surveillance cameras?*, Euronews, <https://www.euronews.com/2021/07/09/should-citizens-in-belgrade-be-concerned-by-newly-installed-surveillance-cameras>

Hadjic, Aldijana (2020), *Kineske fondacije dodijelile pomoc BiH za borbu protiv COVID-19*, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/kineske-fondacije-dodijelile-pomo%C4%87-bih-za-borbu-protiv-covid-19/1963839>

Imman, Philip (2010), *China becomes world's biggest exporter*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2010/jan/10/china-tops-germany-exports>

Ivanovic, Ivan (2021), *Rekonstrukcija mosta na Đurđevića Tari: Prvo glavni projekat, pa izbor izvođača radova*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/529933/prvo-glavni-projekat-pa-izbor-izvodjaca-radova>

Joseph, Adrian (2020), *China's resource-for-infrastructure deals*, Mail and Guardian, <https://mg.co.za/opinion/2020-12-04-chinas-resource-for-infrastructure-deals-2/>

Luković, Siniša (2012), *Crna Gora kupuje kineske brodove, iako su japanski jeftiniji*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/305440/crna-gora-kupuje-kineske-brodove-iako-su-japanski-jeftiniji>

Kajosevic, Samir (2020), *Company Linked to DPS Profits from Montenegro Highway Contract*, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2020/10/14/company-linked-to-dps-profits-from-montenegro-highway-contract/>

Kajosevic, Samir (2021), *Montenegro's Chinese Highway Constructor Offers to Repair Ruined Riverbank*, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2021/05/10/montenegros-chinese-highway-constructor-offers-to-repair-ruined-riverbank/>

Kostolac B3 lignite power plant, Serbia, Bankwatch, <https://bankwatch.org/project/kostolac-lignite-power-plant-serbia>

Matijašević, Biljana, Mrdović, Ines (2016), *Ugovorili brodove od 100 miliona bez prave analize o isplativosti*, MANS i Vijesti, <https://www.mans.co.me/ugovorili-brodove-od-100-miliona-bez-prave-analize-o-isplativosti/>

Mirjagic, Marija (2020), *Koliko Crnu Goru košta rekonstrukcija mosta na Đurđevića Tari?*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/492221/koliko-crnu-goru-kosta-rekonstrukcija-mosta-na-djurdjevic-tari>

N1 (2019), *Zajedničke patrole srpske i kineske policije u Beogradu*, <https://rs.n1info.com/vesti/a526753-zajednicke-patrole-srpske-i-kineske-policije-u-beogradu/>

Nesic, Milan (2020), *Kineski raketni sistemi: Slobodna volja visoke cene*, Glas Amerike, <https://www.glasamerike.net/a/kina-oruzje-srbija-nabavka-/5539260.html>

Nyabiage, Jevans (2021), *Montenegro reaches deal with Western banks to restructure Chinese debt*, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3140602/montenegro-reaches-deal-western-banks-restructure-chinese-debt>

Pavlova, Iskra (2020), *Israel's M.T. Abraham hires China's NFC to revamp Bosnia's Aluminij*, See News, <https://seenews.com/news/israels-mt-abraham-hires-chinas-nfc-to-revamp-bosnias-aluminij-report-716961>

Pavkova, Ksenija (2021), *Fruškogorski koridor: Za 48 km puta 606 miliona evra – šta tačno košta toliko?*, <https://rs.n1info.com/biznis/fruskogorski-koridor-za-48-km-puta-606-miliona-evra-sta-tacno-kosta-toliko/>

Prelevic, Savo (2010), *Hrvatski konzorcijum neće graditi prvi crnogorski autoput*, Radio Slobodna Evropa, https://www.slobodnaevropa.org/a/autoput_bar_boljare/1973652.html

Radosavljević: Javni dug Srbije oko 27 milijardi evra, ne treba računati nepovučena sredstava (2020), Danas, <https://www.danas.rs/ekonomija/radosavljevic-javni-dug-srbije-oko-27-milijardi-evra-ne-treba-racunati-nepovucena-sredstava/>

Rankovic, Rade (2020), *Novi rebalans srpskog budžeta: Javni dug narastao na 30 milijardi evra*, Glas Amerike, <https://www.glasamerike.net/a/srbija-ekonomija-javni-dug-pandemija-pomo%C4%87/5856751.html>

Rilak, Milica (2020), *Kineski krediti: Srbija srlja u dužničko ropstvo (1)*, Nova RS, <https://nova.rs/vesti/biznis/kineski-krediti-srbija-srlja-u-duznicko-ropstvo-1/>

Qiao's Laugh — China's Return to the United Nations (2021), Global Times, <https://www.globaltimes.cn/page/202106/1227350.shtml>

Sauter, Michael B., Stockdale, Charles B., Ausick, Paul (2012) *The World's Most Resource-Rich Countries*. 24/7 Wall St, <https://247wallst.com/special-report/2012/04/18/the-worlds-most-resource-rich-countries/#ixzz20EiIojjE>

Sofranac, Angelina (2020), *Skandal oko Možure pokrenuo "čišćenje" na Malti*, Vijesti, <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/446427/skandal-oko-mozure-pokrenuo-ciscenje-na-malti>

Spasic, Vladimir (2019), *Možura wind farm, Montenegro's second largest, officially starts operation*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/mozura-wind-farm-montenegros-second-largest-officially-starts-operation/>

Spasic, Vladimir (2021), *EPBiH would have to pay EUR 200 million per year for CO2 emissions*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/epbih-would-have-to-pay-eur-200-million-per-year-for-co2-emissions/>

Spasic, Vladimir (2021), *Bechtel, Albania sign MoU on construction of HPP Skavica*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/bechtel-albania-sign-mou-on-construction-of-hpp-skavica/>

Stanari lignite power plant, Bosnia and Herzegovina, CEE Bankwatch Network, <https://bankwatch.org/project/stanari-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina>

Standish, Reid, Cvetkovic, Ljudmila, Zivanovic, Maja (2021), *China Deepens its Balkan Ties using Serbian Universities*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/china-balkans-ties-using-serbian-universities/31249503.html>

Stevanović, M. (2021), *Gradjevinari ljuti zbog ugovora za kanalizaciju sa Kinezima*, Danas, <https://www.danas.rs/ekonomija/gradjevinari-ljuti-zbog-ugovora-za-kanalizaciju-sa-kinezima/>

Stigla na naplatu prva rata kredita za auto-put (2021), CDM, <https://www.cdm.me/ekonomija/stigla-na-naplatu-prva-rata-kredita-za-auto-put/>

Sung, Catherine, Zekolli, Arsim (1999), *Association says Albania in tug-of-war over Taiwan*, <https://www.taipeitimes.com/News/local/archives/1999/12/13/0000014715>

Tang, Frank (2020), *What is China's dual circulation economic strategy and why is it important?*, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3110184/what-chinas-dual-circulation-economic-strategy-and-why-it>

Taylor, Alice (2020), *Albania Joins US 'the Clean Network', Pledges Not to Use Huawei 5G*, Exit News, <https://exit.al/en/2020/08/13/albania-joins-us-the-clean-network-pledges-not-to-use-huawei-5g/>

Tomovic, Predrag (2020), *Kineska kompanija rekonstruiše crnogorsku termoelektranu*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/pljevlja-crna-gora-rekonstrukcija-kina/30663504.html>

Tomovic, Predrag, Sceporic, Lela (2020), *Sedamdeset miliona tajnih kineskih investicija u Crnu Goru*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-investicije-crna-gora/30905324.html>

Todorovic, Igor (2021), *Tuzla 7 coal plant project in BiH sunk by GE's exit, officials reveal*, Balkan Green Energy News, <https://balkangreenenergynews.com/tuzla-7-coal-plant-project-in-bih-sunk-by-ge-exit-officials-reveal/>

Trkanjec, Zeljko (2021), *China willing to extend grace on loan for Montenegro motorway*, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/china-willing-to-extend-grace-on-loan-for-montenegro-motorway/

Wei, Lingling (2020), *China's Xi Ramps Up Control of Private Sector. 'We Have No Choice but to Follow the Party'*, Wall Street Journal, 10 December 2020, <https://www.wsj.com/articles/china-xi-clampdown-private-sector-communist-party-11607612531>

What are China's two centennial goals and why do they matter? (2017), Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/17/c_136686770.htm

Yi, Yang (2017), *Chinese company completes Kolasin-Kos railway rehabilitation in Montenegro*, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/22/c_136843688.htm

Zhang, Xiuzhi, Zou, Wei, Jili (2019) *China-built modern power plant puts BiH town on the map*. Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/26/c_138584879.htm

Zoric, Ognjen, Zivanovic, Maja (2021), *Kina od EU uzela posao rekonstrukcije pruga u Srbiji*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-srbija-rekonstrukcija-pruga/30909295.html>

Zhang Weiwei (2012), interview for Al-Jazeera, <http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2012/01/2012114143938654345.html>

Žalba uspjela – Bolnicu u Doboju gradiće Kinezi (2018), Capital, <https://www.capital.ba/zalba-uspjela-bolnicu-u-doboju-gradice-kinezi/>

За изградба на патиштата „Синохидро“ на тендер понудил до четири пати пониски цени од договорените во четири очи (2019), Вечер, <https://www.vecer.press/ /за-изградба-на-патиштата-синохидро/>

Кинези стануваат газди на „Макстил“!? (2015), Фактор, Скопје, <https://faktor.mk/kinezi-stanuvaat-gazdi-na-makstil>

Миљовски, Божидар (2020), *Грешки на автопатот Кичево – Охрид*, Окно, <https://okno.mk/node/85747>

Османи и Суо потпишаа донација од страна на Кина на 104 амбулантни возила, минибуси и опрема во здравството вредна 4 милиони евра (2019), Секретаријат за европски прашања, <https://www.sep.gov.mk/post/?id=4556#.YPe7JJgzblU>

Хаџиспиркоска-Стефанова, Наташа (2021), *Стратешкото партнерство за изградба на автопати со „Бехтел и Енка“ експресно ги помина процедурите*, Сител, <https://sitel.com.mk/strateshkoto-partnerstvo-za-izgradba-na-avtopati-so-behtel-i-enka-ekspresno-gi-pomina-procedurite>

中国免除外债是“穷大方”？5 事实你得知道 (Дали Кина со простувањето на долговите е „сиромашен дарител“? 5 работи кои треба да ги знаете, превод на авторката), (2015), 人民网 (Народна мрежа), <http://politics.people.com.cn/n/2015/0928/c1001-27640009.html>

李莉 (2010), 专访阿利雅：从“同志加兄弟”到冤家对头 (Интервју со Рамиз Алија – Од другари и браќа до непријатели, превод на авторката), BBC, https://www.bbc.com/zhongwen/simp/indepth/2010/06/100519_albania_alia

Бази на податоци

AidData, *Global Chinese Official Finance Dataset*, 2000-2014, Versions 1.0 and 2.0, <https://www.aiddata.org/data/chinese-global-official-finance-dataset>

American Enterprise Institute, *China Global Investment Tracker*, <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>

Bank of Albania, <https://www.bankofalbania.org/>

Center for Strategic and International Studies, *Reconnecting Asia Project - Red Flags: Tracking Chinese Influence in the Western Balkans*, <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/european-security-politics-and-economics/red-flags>

Central and Eastern European Center for Asian Studies, *Chinese Investments in CEE*, <https://www.china-cee-investment.org/>

Агенција за статистика на Босна и Херцеговина, <https://bhas.gov.ba/>

Државен завод за статистика на РС Македонија <http://makstat.stat.gov.mk/>

Интегриран трговски систем на Светска Банка, <https://wits.worldbank.org/>

Народна Банка на РС Македонија, <https://nbstat.nbrm.mk/>

Национално биро за статистика на НР Кина, www.stats.gov.cn

Секретаријат за европски прашања, Централна база на податоци за донаторска помош (ЦДАД), <http://cdad.sep.gov.mk/Default.aspx?Control=Details&ID=CHI%200002>

Централна банка на Босна и Херцеговина, <http://statistics.cbbh.ba/>